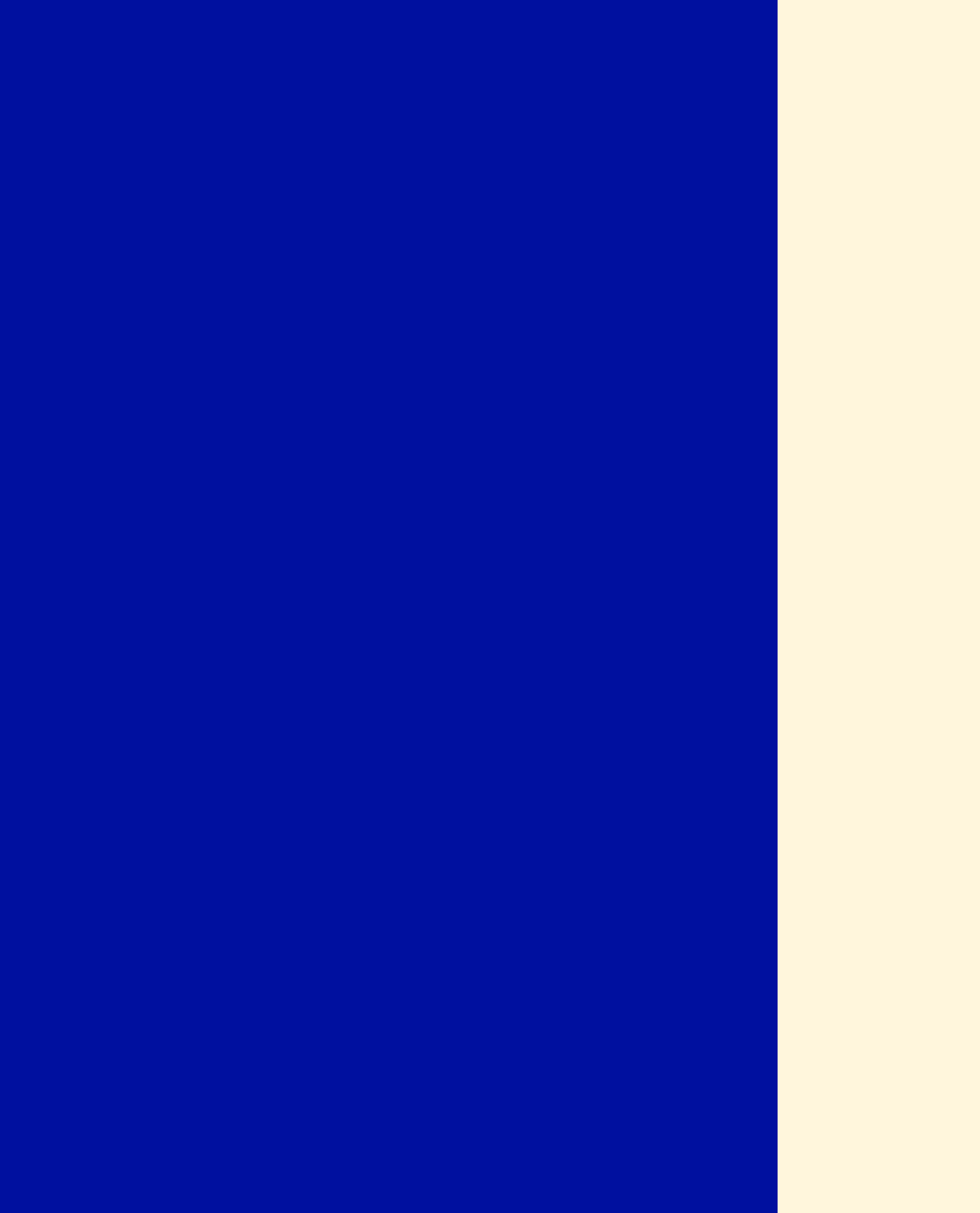

The image shows the interior of a grand church. The most prominent feature is the large, curved dome ceiling, which is painted a deep blue and covered in a pattern of small, golden stars. Several large, white marble columns with ornate Corinthian capitals support the structure. In the lower-left corner, a large, multi-tiered chandelier hangs from the ceiling, casting a warm glow. The walls are also decorated with marble panels and architectural details. The overall atmosphere is one of historical grandeur and religious significance.

Kirkollisten rakennusten hoito ja restaurointi

**Kirkollisten
rakennusten
hoito ja
restaurointi**

Kirkollisten rakennusten hoito ja restaurointi

Museovirasto
Museiverket

**KIRKOLLISTEN RAKENNUSTEN
HOITO JA RESTAUROINTI**

© Museovirasto 2020

Toimittajat

Olli Hakli
Elisa Heikkilä

Kirjoittajat

Olli Hakli
Elisa Heikkilä
Sirkkaliisa Jetsonen
Satu Kähkönen
Päivi Maaranen
Satu Taivaskallio

Antti Pihkala, Kirkkohallitus
Saana Tammisto, Kirkkohallitus

Erikoisartikkelit

Hanna Kemppi
Anu Laurila ja Katariina Laine,
Vahanan Rakennusfysiikka Oy
Lauri Lehto ja Jarmo Majamaa,
Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK

Ulkoasu ja taitto

Jalo Toivio

Painotyö

PunaMusta Oy

ISBN

978-951-616-302-7

ISSN

2243-1357

Museoviraston julkaisuja 12

**Museovirasto
Museiverket**

Sisällys

	Esipuhe	8
	Oppaan näkökulma ja rakenne	9
I	Uskonnolliset rakennukset nyt ja tulevaisuudessa	11
	Kirkollinen rakennusperintö	12
II	Mitä seurakuntien kulttuuriomaisuus on?	19
	Evankelis-luterilaisen kirkon rakennettu kulttuuriperintö	20
	Ortodoksisen kirkon rakennettu kulttuuriperintö	36
	Kirkollisten rakennusten, kirkkopihojen ja hautausmaiden arkeologinen kulttuuriperintö	48
III	Rakennusten hyvä ylläpito ja hoito	51
	Kiinteistöhoitoa arvorakennuksessa	52
	Huoltoa vuodenaikojen mukaan	60
	Huolto ja kunnostus rakennusosittain	66
IV	Korjaus- ja muutoshanke kirkollisessa rakennuksessa	83
	Kirkon korjaushankkeen suunnittelu	
	– selvityksiä ja asiantuntijayhteistyötä	84
	Kunto-, sisäilma- ja haitta-ainetutkimukset	
	kirkollisten rakennusten korjauksissa ja ylläpidossa	104
	Arkeologisen kulttuuriperinnön huomioon ottaminen	
	korjaus- ja muutoshankkeessa	112
	Kirkkojen paloturvallisuus	116
V	Mihin kirkkoa voi käyttää?	125
	Kirkon käyttö muuttuu	126
	Lähteet ja kirjallisuus	136
	Kuvaluettelo	144

Esipuhe

Kirkot ovat vanhinta käytössä pysynyttä kulttuuriperintöämme. Ne ovat muuttuneet ja eläneet ajassa. Uusimmatkin kirkot ovat aina tulkinta pitkästä traditiosta. Kirkoilla on erittäin vahva, aktiivisen vaalimisen arvoinen identiteetti.

Kirkot vaativat jokapäiväistä hyvää hoitoa. Kukin niistä on yksilö, vaatien juuri sitä koskevaa tietoa ja siihen perustuvaa huomiota. Seurakuntien toiminnallisten ja taloudellisten tarpeiden ohella kirkkojen kulttuurihistoriallisten arvojen ja arkkitehtonisten ominaispiirteiden huomioiminen on olennainen osa kirkkojen perinnön vaalimista.

Keskiaikaiset kirkkomme ovat tämän perinteen näkyvin esimerkki. Muutokset on tehty muuttuvien tarpeiden mukaan, pääosin siten, että ne muodostavat luontevasti toisiinsa lomittuvia ajallisia kerroksia. Eri aikojen muutokset ovat konkreettista historiaa. Uudemmissa kirkoissa kerrostumia on luonnollisesti vähemmän, siksi ne ovat eniten alkuperäisimmillään. Samalla ne ovat ilmeeltään usein niukkoja ja usein erityisen herkkiä muutoksille. Kirkot eivät kestä mitä tahansa muutoksia.

On kuin ajan riento ja muutospaineet kiihtyisivät, vaatimukset lisääntyisivät, kirkoissakin. Talous tiukkenee. Seurakunnilla on lukuisasti, liikaakin, rakennuksia. Käytöt muuttuvat ja monimuotoistuvat. Seurakuntalaisten luku ehkä vähenee. Miten hoitaa ja korjata, käyttää ja uudistaa kirkkoa siten, että myös kynnyksillä tulla kirkkoon on mahdollisimman matala?

Tämä opas on suunnattu erityisesti evankelis-luterilaisista ja ortodoksista kirkoista vastaavien ihmisten ja toimijoiden tarpeisiin. Se on silti monelta osin yleispätevä ja sopii mutatis mutandis muidenkin arvorakennusten tarpeisiin.

Julkaisussa hahmotetaan vastauksia isoihin kysymyksiin ja merkityksellisiin yksityiskohtiin. Mitä kirkollinen rakennusperintö on? Miten kirkkoja dokumentoidaan, mitä niistä on tiedettävä? Miten hoitaa kirkollisia rakennuksia niiden arvon mukaisesti? Miten korjata ja muuttaa kirkkoja siten, että niiden merkitykset ja ominaispiirteet säilyvät, ja samalla siten, että muutokset ja lisät ovat luontevia ja korkeatasoisia? Ja siten, että seurakuntalaisten on mahdollisimman helppoa ne myös hyväksyä?

Vastauksissa näihin ja muihinkin oppaassa tarkasteltaviin kysymyksiin on kyse kirkkokuntien kulttuurisesta ja sosiaaloudellisesta kestävydestä. Niiden rinnalla ekologiset näkökohdat ovat entistä vahvemmin esillä. Yhteiskuntavastuun kantaminen ei ole helppoa, etenkin kun se edellyttää myös toimivia ratkaisuja käytännöllisiin kysymyksiin. Miten selvittää ja korjata kirkkojen sisäilma- tai haitta-aineongelmat? Miten ratkaista esteettömyys tai paloturvallisuus?

Julkaisua on tehty kirkkokuntien, asiantuntijoiden ja Museoviraston hyvänä yhteistyönä, laajaan osaamiseen tukeutuen. Tästä lämmin kiitos kaikille osallisille.

Mikko Härö

Osastonjohtaja, Kulttuuriympäristöpalvelut, Museovirasto

Oppaan näkökulma ja rakenne

Tämä opas on suunnattu kaikille seurakuntien työntekijöille ja luottamushenkilöille. Näkökulma on valittu siten, että rakennuksista vastuuta kantavien henkilöiden on mahdollista muodostaa kattava kuva ylläpidon rutiineista, korjaus- tai muutoshankkeen suunnittelusta, sen hallinnollisista kysymyksistä sekä hankkeen vaatimien tutkimusten tai selvitysten tilaamisesta. Opasta voi käyttää niin tilaajan edustaja, rakennuttaja, suunnittelija, urakoitsija kuin töiden suorittaja. Oppaasta on hyötyä seurakunnissa päätöksenteon tukena. Oppaan tietoja voi hyödyntää erilaisten uskonnollisten rakennusten hoidossa.

Oppaan ensimmäinen luku sisältää katsauksen Suomessa toimiviin uskonnollisiin yhdyskuntiin ja niiden nykyiseen rakennuskantaan. Luvussa käsitellään myös kirkollisten rakennusten suojelua ja suojelun kannalta keskeisiä toimijoita. Toinen luku esittelee verotusoikeudellisten kirkkokuntien rakennusperintöä sekä kirkkoihin liittyvää arkeologista kulttuuriperintöä. Kolmannessa luvussa käsitellään kirkollisen rakennuksen hoitoa, ylläpitoa sekä arkisia huoltotoimenpiteitä. Luvussa käydään läpi sitä, mitä toimenpiteitä tulisi eri vuodenaikoina muistaa sekä esitellään kirkollisen rakennuksen rakennusosat ja niihin liittyvät huoltotoimenpiteet pääpiirteittäin. Neljäs luku kertoo korjaus- tai muutoshankkeen läpiviemisestä kirkollisessa rakennuksessa. Luvussa käydään läpi hankkeisiin liittyvät hallinnolliset toimenpiteet. Siinä käsitellään myös kunto-, sisäilma ja haitta-ainetutkimusten tilaamista ja paloturvallisuuden parantamista sekä sitä, miten arkeologinen kulttuuriperintö otetaan huomioon kirkollisissa rakennushankkeissa. Viidennessä luvussa luodaan katsaus kirkollisen rakennusperinnön tulevaisuuteen ja yleisimpiin kirkollisten rakennusten muutostarpeisiin.

Opas pohjautuu Museoviraston vuonna 2003 julkaisemaan *Kirkkojen hoito ja restaurointi* -kirjaan ja muihin aiemmin toteutettuihin opasaineistoihin sekä viraston työhön kirkollisen rakennusperinnön parissa. Uudessa julkaisussa on pyritty ottamaan aiempaa laajemmin huomioon erilaisia kirkollisia kohteita ja tulevaisuuden näkymiä niissä. Opasta on suunniteltu ja kirjoitettu tiiviissä yhteistyössä evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkkokunnan edustajien, Suomen pelastusalan keskusjärjestön ja muiden asiantuntijoiden kanssa.

|

Uskonnolliset
rakennukset nyt ja
tulevaisuudessa

Kirkollinen rakennusperintö

Kirkot ympäristöineen edustavat Suomessa henkisen ja aineellisen kulttuurin jatkuvuutta keskiajalta nykypäivään. Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla on noin 800 kirkkoa. Ortodoksisia kirkkoja ja rukoushuoneita on toista sataa.

Kirkko on usein näkyvin monumentti niin kaupungin, kylän kuin taajaman keskuksessa. Se hallitsee maisemaansa ja erottuu hahmollaan muusta rakentamisesta. Kirkot ovat tärkeä osa ihmisten elinympäristöä riippumatta siitä, käyttävätkö he niitä.

Kirkollisen rakennusperinnön suojeleminen

Kulttuuriperinnön turvaaminen on huomioitu useissa säädöksissä, erityisesti maankäyttö- ja rakennuslaissa, laissa rakennusperinnön suojelemisesta, muinaismuistolaisissa sekä myös luonnonsuojelulaisissa.

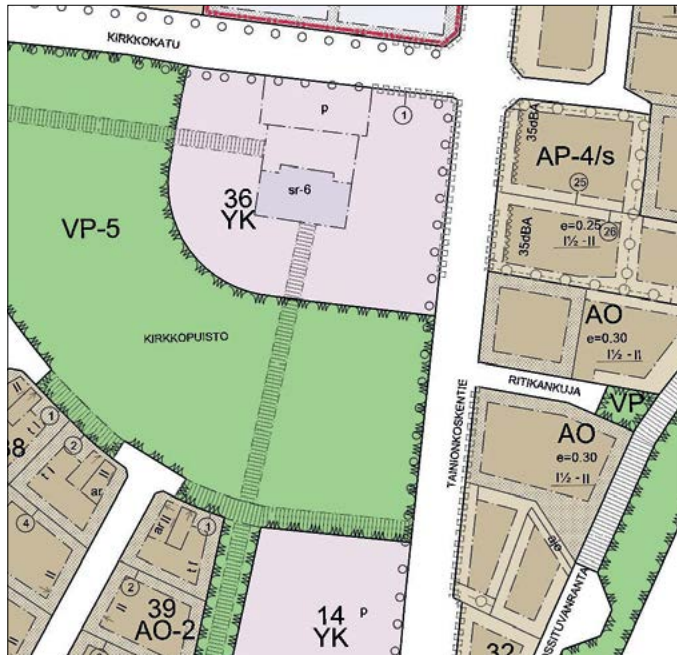
Evankelis-luterilaisen kirkon kulttuuriperinnön suojelusta säädetään kirkkolaissa. Kirkkolain mukaan kirkollisten rakennusten suojelun tavoitteena on ”turvata kirkollinen rakennettu kulttuuriympäristö osana kulttuuriperintöä, vaalia sen ominaisluonnetta ja erityispiirteitä sekä edistää sen kulttuurisesti kestävä hoitoa ja käyttöä”. Kirkkolaki suojelee suoraan kirkolliset rakennukset, jotka on rakennettu ennen vuotta 1917. Kirkkolain mukaan kirkollisia rakennuksia ovat kirkot ja kellotapulit, siunaus- ja hautakappelit sekä hautausmaalla sijaitsevat niihin rinnastettavat rakennukset. Rakennuksen suojeleminen käsittää myös kiinteän sisustuksen sekä siihen liittyvät maalaukset ja taideteokset. Kirkkolain suojelua sovelletaan myös kirkkopihaan, sen hautausmaan aitaan ja porttiin sekä sankarihautausmaahan.

Suoraan kirkkolailla suojeltuja evankelis-luterilaisia kirkkoja on noin 520. Näiden lisäksi erillispäätöksillä on suojeltu 45 nuorempaa, vuosina 1924–1969 valmistunutta kirkkorakennusta. Kun suojeltuun tai vähintään 50 vuotta sitten käyttöön otettuun kirkolliseen rakennukseen suunnitellaan korjaus- tai muutostöitä, on seurakunnan pyydettävä asiasta Museoviraston lausunto jo suunnitteluvaiheessa.

Ortodoksisen kirkon kulttuuriperinnön suojelusta säädetään laissa ortodoksisesta kirkosta. Ortodoksisesta kirkosta annetulla lailla on suojeltu parikymmentä kirkkoa. Myös tämä laki suojelee automaattisesti ennen vuotta 1917 rakennetut kirkot. Rakennuksen suojeleminen ulottuu myös kiinteään sisustukseen, maalauksiin ja taideteoksiin sekä piha-alueeseen.

Tiekirkot ovat kesäisin auki pidettäviä kirkkoja, joihin matkailijoilla ja muilla kiinnostuneilla on pääsy.

35dB_A Merkitä osoittaa rakennusalan sivun, jonka puolelten rakennuksen ulkoseinien sekä ikkunoiden ja muiden rakenteiden ääneneristävyyden liikennemelua vastaan on oltava vähintään 35 dB_A.

sr-6 Suojeltava rakennus. Rakennuksia ei saa purkaa ja niiden ominaispiirteet tulee korjaus- ja muutostöissä säilyttää.

o o o o Istutettava puurivi.

pp Jalankululle ja polkupyöräilylle varattu katu.

ppp Yleiselle jalankululle ja pyöräilylle varattu alueen osa.

pppp Yleiselle jalankululle varattu alueen osa.

o-o-o Maanalaista johtoa varten varattu alueen osa.

ppppp Katualueen rajan osa, jonka kohdalta ei saa järjestää ajoneuvoliittymää.

YLEISMÄÄRÄYKSIÄ:

Radonriskit on otettava huomioon suunnittelussa ja rakentamisessa.

Korttelien 14, 35-40 sekä korttelin 21 tonttien 6 ja 7 ja korttelin 31 tonttien 20-26 tonttijako on sitova. Muilta osin tonttijako on erillinen.

Istutettavaksi merkityillä alueilla saa järjestää kulkuyhteydet.

Korttelien 35 ja 37-40 sekä korttelin 21 tonttien 6 ja 7 ja korttelin 31 tonttien 17, 25 ja 26 rakennukset tulee liittää kaukolämpöverkkoon.

Y-, AK-, AR- ja AP-alueilla tulee leikki- ja oleskelualueet sekä asunotöhtäiset pihat suojata melulta siten, että päiväaikainen melutaso on korkeintaan LA eq 55 dB.

AUTOPAIKKOJA ON VARATTAVA:

AO-alueilla: 2 ap/asunto

A-, AK-, AR- ja AP-alueilla: 1,5 ap/asunto

Y-alueilla: 1 ap/80 m² kerrosalaa

Yk-alueilla: 1 ap/sokkositustilan 6 istumapaikkaa ja

1 ap/60 m² toimistokerrosalaa

K-alueilla: 1ap/60m² toimisto- ja liikekerrosalaa.

Kirkollisen rakennuksen suojelun tilanne kannattaa katsoa kunnan ajantasa-kaavasta. Usein arvokorkeat rakennukset on suojeltu maankäyttö- ja rakennuslain mukaisissa kaavoissa, kuten tässä Imatran Tainionkosken tapauksessa.

Myös kirkkolakien mukaisen suojelun ulkopuolelle jäävät rakennukset tai alueet voivat olla suojeltuja. Niihin on voitu kohdistaa suojelumerkintöjä ja -määräyksiä maankäyttö- ja rakennuslain mukaisissa kaavoissa. Lisäksi suuri osa kirkkoympäristöistä kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin (RKY). Valtakunnallisten alueidenkäyttötavoitteiden mukaan niiden arvot tulee turvata maakuntien suunnittelussa ja kuntien kaavoituksessa. Myös muut kirkot, siunauskappelit ja rukoushuoneet ovat arvokorkeat rakennuksia, vaikka niitä ei olisi suojeltu.

Pappilat tai seurakuntatalot eivät ole kirkollisia rakennuksia. Ne voivat kuitenkin olla suojeltuja kaavassa tai rakennusperinnön suojelemisesta annetulla lailla.

Seurakunnat ja kirkon hallinto kulttuuriperinnön vaalijoina

Seurakuntien rooli kirkollisen rakennusperinnön ylläpidossa on keskeinen. Seurakunnat omistavat, hallinnoivat ja käyttävät rakennuksia, kiinteistöjä ja toimitiloja. Kiinteistömenot muodostavat merkittävän osan seurakuntaloudesta.

Kirkkohallitus hoitaa evankelis-luterilaisen kirkon yhteistä hallintoa, taloutta ja toimintaa. Se valmistelee kirkollista lainsäädäntöä ja osallistuu suojeltujen kirkkojen korjaus- ja muutoshankkeisiin. Kirkkohallitus jakaa rakennusavustuksia sekä valtion rahoituksesta jaettavana avustuksena että kirkon keskusrahaston tukena. Kirkkohallituksessa on yliarkkitehti, joka antaa rakennuksia, korjausrakentamista ja restaurointia koskevaa neuvontaa. Lisäksi Kirkkohallituksessa on maankäytön ja irtaimen kulttuuriperinnön asiantuntijat.

Kirkon määritelmä

Puhekielessä kirkkona tunnettu ja sellaisena käytetty rakennus ei ole välttämättä Suomen evankelis-luterilaisen kirkkolain mukainen kirkollinen rakennus. Vuoden 1869 kirkkolaista lähtien kirkon rakentaminen on edellyttänyt hallinnollista päätöstä. Kirkkolain tarkoittamia kirkkoja ovat vain ne, joiden rakentamista koskeva päätös on lain edellyttämällä tavalla vahvistettu. Jos rakennettaessa ei ole noudatettu kirkon rakentamista koskevia säännöksiä, rakennuksen vihkiminen kirkoksi ei tuo rakennukselle kirkkolain edellyttämää kirkollisen rakennuksen asemaa. Rakentamispäätöstä ei kuitenkaan edellytetä ennen vuotta 1869 rakennetuilta jumalanpalvelustiloilta.

Siunauskappeleiden rakentamista koskeva päätös on pitänyt alistaa kirkkohallituksen vahvistettavaksi vasta vuodesta 1964 lähtien.

Kirkkorakennuksen hallinnollisen aseman selvittäminen kuuluu rakennuksen nykyisin omistavalle seurakunnalle, tarvittaessa yhdessä Kirkkohallituksen kanssa.

Uspenskin katedraali Helsingissä on läntisen Euroopan kookkain ortodoksinen kirkko.

Suomen uskonnolliset yhdyskunnat

Evankelis-luterilainen kirkko on maan suurin uskonnollinen yhteisö. Jäseniä sillä on noin neljä miljoonaa eli noin 70 prosenttia väestöstä. Toimintansa kirkkokunta kattaa verovaroin. Seurakuntia on noin 380. Toinen verotus-oikeudellinen kirkkomme on ortodoksinen kirkko, jolla jäseniä on noin 60 000.

Katolisia seurakuntia on maassamme kahdeksan ja jäseniä noin 14 000. Katolisia kirkkoja on kahdeksan ja kappeleita kaksi. Muita kristittyjä uskonnollisia yhdyskuntia ovat esimerkiksi anglikaanit ja niin sanotut vapaat suunnat, muiden muassa vapaakirkolliset, adventistit, baptistit, helluntailaiset, metodistit ja Pelastusarmeija.

Muita uskonnollisia yhdyskuntia ovat Jehovan todistajat, jolla on 17 000 jäsentä. Juutalaisia on toista tuhatta, ja synagogia on maassamme kaksi. Kasvavana uskonnollisena väestöosana ovat islaminuskoiset. Islamilaisissa yhdyskunnissa oli vuonna 2019 noin 17 000 jäsentä. Suomessa tilastoidaan vain uskonnollisten yhdyskuntien jäsenyys, joten todelliset uskonnonharjoittajien määrät ovat suurempia. Uskontokuntiin kuulumattomia on noin 1,3 miljoonaa.

Helsingin synagoga on toinen maan kahdesta juutalaisen uskonnon ja kulttuurin keskuksista. Sen sisustus on säilynyt hyvin. Synagogan suunnitteli Jac. Ahrenberg, ja se on valmistunut 1906.

Ortodoksisessa kirkossa kirkollishallitus hoitaa kirkon yhteisiä asioita, huolehtii kirkolliskokouksen päätösten toimeenpanosta ja valvoo laajasti kirkon etua. Kirkollishallituksen toimivaltaan kuuluvia hallinnollisia, toiminnallisia ja taloudellisia asioita hoidetaan Suomen ortodoksisen kirkon palvelukeskuksessa. Kirkon kiinteistöpalveluista vastaa kiinteistöpäällikkö, joka toimii muun muassa kirkon edustajana suunnitteilla olevissa korjaushankkeissa. Kiinteistöpäällikkö antaa asiantuntija-apua seurakunnille ja luostareille sekä tekee esitykset keskusrahastosta jaettavien peruskorjausavustusten jakamisesta.

Museoviraston rooli kirkollisen kulttuuriperinnön vaalimisessa

Museovirasto on valtion viranomaisen, joka toimii kirkollisen kulttuuriperinnön asiantuntijaviranomaisena. Viraston tehtävänä on ohjata ja valvoa kirkollisten rakennusten ja ympäristöjen hoitoa sekä korjausten ja muutosten suunnittelua ja toteutusta. Sillä on keskeinen rooli kirkkolaeilla suojeltujen kohteiden hoidon ja korjaamisen ohjaamisessa ja valvonnassa. Museovirasto pyrkii vaikuttamaan myös laajemmin kirkollisen kulttuuriperinnön vaalimiseen. Virasto ohjeistaa restauroinnissa sekä selvitysten ja tutkimusten tekemisessä, julkaisee ohjeita rakennusten hoidosta ja korjaamisesta sekä osallistuu yhteistyöhankkeisiin. Museovirasto toimii yhteistyössä kirkkokuntien hallinnon ja seurakuntien kanssa.

Museoviraston tehtävät perustuvat lainsäädäntöön. Sekä evankelis-luterilaisen kirkon kirkkolaki että laki ortodoksisesta kirkosta velvoittavat seurakuntia pyytämään lausuntoa Museovirastolta, kun ne suunnittelevat muutoksia suojeltuihin kirkollisiin rakennuksiin. Lisäksi lausuntomenettelyä sovelletaan vähintään 50 vuotta sitten käyttöön otettuihin evankelisluterilaisiin kirkollisiin rakennuksiin. Museovirasto valvoo myös muinaismuistolain noudattamista. Kirkoissa ja niiden ympäristöissä voi olla muinaismuistolain rauhoittamia kohteita. Muinaismuistolaki rauhoittaa esihistoriallisten kohteiden lisäksi historiallisen ajan hautausten ja kirkollisen toiminnan jäännöksiä. Niihin kohdistuvista toimenpiteistä tulee pyytää Museoviraston lausunto. Tarvittavat tutkimusluvut ja kajoamisluvat haetaan myös Museovirastosta.

Miltä kirkollisten rakennusten tulevaisuus näyttää?

Seurakuntien ja kirkkokuntien talous on kiristynyt, ja kehityksen ennustetaan jatkuvan. Ennusteiden mukaan seuraavan vuosikymmenen puolivälissä kirkkoon kuuluu enää noin puolet väestöstä. Verotulojen väheneminen vaikeuttaa myös ison rakennuskannan ylläpitoa.

Vuonna 2016 yhteisövero-osuuksien tilittäminen seurakunnille lakkasi ja tilalle tuli valtion talousarviomäärärahoista maksettava korvaus. Sillä rahoitetaan seurakuntien lakimääräisiä tehtäviä, joita ovat hautaustoimi, väestökirjanpito ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten ja irtaimiston ylläpito.

Seurakunnat hakevat nyt ja tulevaisuudessa voimaa suuremmista kokonaisuuksista. Suomen noin 270:sta seurakuntataloudesta monessa suunnitellaan joko liitoksia tai väljempää yhtymiä. Usein yhdistymistä suunnitellaan

Pyhän Marian kirkko Helsingissä on rakennettu vuonna 1954 arkkitehti Kaj Saleniuksen suunnitelmien mukaan. Sen rakentaminen palveli Helsingin ja Uudenmaan kasvanutta katolista seurakuntaa.

käyttöastetta on kyettävä nostamaan vähentämällä kiinteistöjä, lisäämällä yhteiskäyttöä ja yhteisomistusta sekä vuokraamalla tiloja muille toimijoille. Komitean mukaan tilojen käytössä on päästävä myös suurempaan joustavuuteen, kirkkotilojen ilmeen ja toiminnallisuuden kehittämiseen sekä monipuolisen käytön lisäämiseen, mikä edellyttää muutoksia asenteissa, toimintakulttuurissa ja kirkkotiloissa sekä sääntelyn karsimista.

Kirkkohallituksen asettama kirkkotilatyöryhmä jatkoi tulevaisuuskomitean työtä 2017–2019 ja pohti kirkkotilojen tulevaisuutta ja käyttöä yhteisöllisistä, teologisista, oikeudellisista, taloudellisista ja kulttuuriperinnön näkökulmista. Työryhmän mietinnön keskeisiä kohtia on koottu tässä julkaisussa lukuun 5 Miten kirkkoa voi käyttää?

Muutokset merkitsevät haastetta myös kulttuuriperinnön vaalimiselle. Kirkolliset rakennukset ovat elävää kulttuuriperintöä parhaimmillaan, ja niiden säilyminen jälkipolville on turvattava yhdessä.

naapuriseurakunnan kanssa, mutta joissain tapauksissa yhdistymissuunnitelmat käsittävät jopa seitsemän seurakuntaa.

Yhdistymistä löyhempi liitos on seurakuntayhtymä. Yhtymien muodostaminen on todennäköinen suunta lähitulevaisuudessa. Kirkon tulevaisuutta vuosina 2015–2016 pohtineen komitean mukaan ensisijainen vaihtoehto on sellaisten seurakuntayhtymien muodostaminen, joissa seurakuntayhtymä toimii itsenäisten seurakuntien palveluntarjoajana. Seurakuntien määrä on 2000-luvulla pienentynyt vuosittain.

Suuremmilla yksiköillä katsotaan voitavan hoitaa kiinteistö- ja henkilöstöasioita tehokkaammin. Usein seurakuntaliitokset liittyvät kuntaliitoksiin, mutta eivät aina. Kehityshankkeita on käynnissä molemmissa kirkkokunnissa. Ortodoksisen kirkon johto pyrkii vähentämään seurakuntien määrää useita seurakuntia yhdistämällä. Syyt ovat taloudessa. Henkilöstön tarpeen katsotaan vähenevän pienemmässä hallinnossa, minkä lisäksi osasta kiinteistöjä halutaan luopua.

Evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuuskomitean mukaan seurakuntien kiinteistöjen

||

Mitä seurakuntien
kulttuuri-
omaisuus on?

Evankelis-luterilaisen kirkon rakennettu kulttuuriperintö

Evankelis-luterilaiset kirkot muodostavat merkittävän osan maamme arvokkaimmasta rakennetusta kulttuuriperinnöstä. Kirkot ovat ensisijaisesti jumalanpalvelustiloja, mutta ne ovat myös ainutlaatuisia rakennuksia, joilla on keskeinen rooli sijaintipaikkansa historiassa ja ihmisten henkilökohtaisissa muistoissa. Jokaisella kirkolla on myös yksilöllinen rakentamis-, käyttö- ja korjaushistoriansa.

Suomessa on noin 800 evankelis-luterilaista kirkkoa. Vanhinta kirkollista rakennusperintöä edustavia, 1200–1500-luvulla rakennettuja keskiaikaisia kivikirkkoja on säilynyt 73. Vanhimpia eli 1600-luvulla rakennettuja puukirkkoja tai -kappeleita on jäljellä enää 16. Niiden lisäksi 1600-luvulta on säilynyt viisi kivikirkkoa. Myös 1700-luvulla valmistuneet kirkot ovat Suomessa harvinaisia. Noin 120 puukirkon lisäksi on säilynyt muutamia kivikirkkoja. 1800-luvulla rakennettuja kirkkoja on säilynyt reilut 200. Kaiken kaikkiaan vanhempaa rakennuskantaa on säilynyt Suomessa vähän. Puukirkkoja on tuhoutunut tulipaloissa, ja niitä on purettu suurempien kivikirkkojen tieltä. Vanhimmat kirkot ovat keskiaikaisten linnojen rinnalla maamme vanhimpia säilyneitä rakennuksia, ja vanhimmista säilyneistä rakennuksista merkittävä osa on juuri kirkkoja. Kirkkojen arvoa lisää se, että suurin osa niistä on edelleen seurakuntien käytössä.

Kirkkojen joukossa on pieniä mutta puhuttelevia kohteita, kuten Sodankylän kirkko, ja keskeisiä kansallisia monumentteja, kuten Turun tuomiokirkko. Nuorempien kirkkojen joukossa on monia arkkitehtuurin merkkiteoksia, kuten Lakeuden Ristin kirkko Seinäjoella tai Tempeliahaukion kirkko Helsingissä. Kirkot on usein rakennettu keskeisille ja maisemallisesti merkittävälle paikoille, ja ne muodostavat yhdessä kirkkopihan, ympäröivän luonnon tai muiden rakennusten kanssa arvokkaita ympäristökokonaisuuksia.

Pieni osa kirkkorakennuksista on säilynyt lähes alkuperäisinä, mutta valtaosaan on aikojen kuluessa tehty pienempiä tai suurempia muutoksia. Kirkkoja on laajennettu kasvavan seurakunnan tarpeisiin ja korjattu tulipalojen jälkeen. Muutoksia on tehty myös jumalanpalveluselämän uudistusten yhteydessä ja arkkitehtuuri-ihanteiden muuttuessa. Myös käyttömukavuuden parantaminen, kuten lämmityksen tai valaistuksen lisääminen, on tuonut mukanaan muutoksia. Kirkkoja on myös myöhemmissä korjauksissa pyritty palauttamaan alkuperäiseen asuunsa.

Vanhempien kirkkojen sisustus on muokkautunut nykyiseen asuunsa aikojen saatossa. Kirkkojen suojissa on säilynyt kirkkotaidetta ja kirkollisissa

Sodankylän vanha kirkko rakennettiin vuonna 1689. Kirkko jäi pois käytöstä uuden kirkon valmistuttua vuonna 1859. Kirkon 1900-luvulla tehdyissä korjauksissa ja restauroinneissa on pyritty säilyttämään kirkon alkuperäinen ilme. Nykyisin kirkossa järjestetään tilaisuuksia kesäkuukausina.

toimituksissa käytettyä esineistöä sekä sisustuksia tai sisustusten osia historian eri vaiheista. 1900-luvun alusta kirkkojen suunnittelusta on tyypillisesti järjestetty arkkitehtuurikilpailu ja kirkko on toteutettu voittaneen tai palkitun ehdotuksen pohjalta. Näiden kirkkojen sisustukset ovat erityisen tarkkaan harkittuja kokonaisuuksia, ja usein niiden taideteokset, esineistö ja kirkkotekstiilit on tilattu tunnetuilta taiteilijoilta.

Vanhimmat, katoliselta ajalta säilyneet kirkot

Kirkkoja alettiin rakentaa Suomessa 1100-luvulla katolisen kirkon levittämän kristinuskon tarpeisiin. Suomen ensimmäiset kirkkorakennukset oli todennäköisesti rakennettu puusta. Tietoa näistä ensimmäisistä kirkoista ei ole kuitenkaan säilynyt. Varhaisimmat jäännökset puisista kirkkorakennuksista ovat 1200-luvulta. Vanhimmat säilyneet kirkot ovat kivikirkkoja, ja ne sijaitsevat Ahvenanmaalla. Niistä vanhimpana pidetään 1200-luvun lopulla rakennettua Jomalan Pyhän Olavin kirkkoa.

Suurin osa keskiaikaista kivikirkoista rakennettiin 1400-luvulla ja 1500-luvun alussa. Manner-Suomen ensimmäiset kivikirkot rakennettiin Varsinais-Suomeen

ja Uudellemaalle. Varsinais-Suomen ensimmäisiä kivikirkkoja olivat Pyhän Henrikin hautakirkko Nousiaisissa sekä Mynämäen, Taivassalon ja Vehmaan kirkot. Uudenmaan ensimmäiset kivikirkot rakennettiin Pernajaan, Porvooseen ja Sipooseen. Kirkkojen rakentaminen vilkastui 1400-luvun loppupuolella levisi myös Satakuntaan, Hämeeseen ja Pohjanmaalle. 1400–1500-lukujen vaihteessa valmistuivat esimerkiksi Ulvilan ja Huittisten kirkot Satakunnassa sekä Hollolan, Vanajan ja Sääksmäen kirkot Hämeessä.

Kivikirkkojen rakennusaineena käytettiin tyypillisesti graniittia, ja niissä oli kolme rakennusosaa: suorakaiteen muotoinen runkokuone eli varsinainen kirkkotila, pohjoissivulla sijaitseva sakaristo ja eteläsivulla sijaitseva asehuone eli eteinen. Runkokuoneen itäosa oli erotettu puisella aitarakennelmalla kuoriksi. Joidenkin kirkkojen itäpäättyyn rakennettiin runkokuonetta kapeampi tai matalampi kuorirakennus. Tunnusomaista kirkoille oli myös korkea, usein tervatuilla puupaanuilla katettu satulakatto. Joihinkin, erityisesti Ahvenanmaan kirkkoihin rakennettiin myös torni. Kirkkojen sisätilat suunniteltiin holvattavaksi tiiliholvein ainakin 1400-luvulta eteenpäin. Holvauksen lisäksi tiiltä käytettiin keskiaikaisissa kivikirkkoissa päätykolmioiden sekä ikkuna- ja oviaukkojen koristeluun. Keskiajalla rakennettiin enintään kolmilaivaisia runkokuoneita. Kaikissa kirkoissa tiiliholvausta ei kuitenkaan toteutettu. Seiniä ja holveja koristeltiin kalkkimaalauksilla. Maalauksia oli jo ensimmäisissä Ahvenanmaalle valmistuneissa kivikirkkoissa.

Osa keskiajan loppupuolella aloitetusta kirkkohankkeista jäi kesken seurakuntien kohtaamien talousvaikeuksien vuoksi. Joistakin kirkoista valmistui vain sakaristo, joissakin kirkkohankkeissa holvauksen rakentaminen jäi kesken tai asehuone tai pääty jäi muuraamatta. Myös sisustus saattoi jäädä kesken. Keskiaikaisia kivikirkkoja on myöhemmin laajennettu, täydennetty ja korjattu. Merkittävä osa kirkoista on kuitenkin säilyttänyt pääpiirteissään alkuperäisen rakennusmuotonsa. Osassa kirkkoja muutokset ovat kuitenkin olleet niin suuria, että niitä ei voi enää tunnistaa keskiaikaisiksi. Tyypillisesti kirkkoja on myöhemmin laajennettu ristikirkkoiksi tai niitä on muilla tavoin perusteellisesti uudistettu. Kirkoissa on säilynyt keskiaikaisten kalkkimaalauksien, alttarikaappien ja pyhimysveistosten ohella myös kalkkikivisiä kastemaljoja, jalometallisia ehtoolliskalkkeja ja kirkonkelloja.

Sauvon keskiaikaisessa kirkossa on runsas kokoelma aatelissukujen hautajaisvaakunoita.

Pedersören kirkko
rakennettiin 1500-luvun
alussa ja laajennettiin
ristikirkoksi 1787–1795.

Luterilaisiin jumalanpalveluskäytäntöihin siirtyminen: muutokset kirkkotilassa ja sen käytössä

Kirkkojen rakentaminen jatkui melko samanlaisena 1500-luvulle saakka. Reformaatio eli Martin Lutherin alulle panema kirkollinen uudistusliike alkoi vaikuttaa kirkkojen rakentamiseen ja sisätiloihin 1500-luvulla. Muutokset kirkkotilassa ja sen käytössä tapahtuivat kuitenkin suhteellisen hitaasti. Aluksi muutokset liittyivät pitkälti vallan vaihtumiseen ja siitä aiheutuneeseen kirkon köyhtymiseen. Kun Ruotsin kuningas Kustaa Vaasa erotti kirkon Rooman paavin alaisuudesta vuonna 1527, hän vahvisti samalla valtaansa kirkon toimintaan ja määräsi kirkon arvoesineitä ja maaomaisuutta luovutettavaksi kruunulle. Kirkkojen ylläpitoon käytettävien varojen määrä väheni, ja käynnissä olevien kirkkohankkeiden valmistuminen vaikeutui.

Kirkon oppia ja kirkollisia käytäntöjä muuttamaan pyrkivät reformaation ajatukset levisivät Suomeen Saksassa opiskelleiden teologien ja Lutherin kirjoitusten välityksellä. Kansankielen käyttöä jumalanpalveluksissa alettiin vaatia 1530-luvulla, ja katolisista rituaaleista ja tavoista, kuten sielunmessusta ja

← Haudaus- tai hautajaisvaakunoita käytettiin aatelisten hautajaisissa lähinnä Ruotsin suurvalta-aikana. Niitä on säilynyt kirkoissa ja museoissa. Kuvassa vuonna 1694 kuolleen majuri Aleksander Ferdinand von Sackenin hautausvaakuna Tornion kirkossa.

↑ Suomen vanhin käytössä oleva puukirkko on 1626 valmistunut Vöyrin kirkko Pohjanmaalla. Alun perin länsitornillinen tukipilarikirkko laajennettiin ristikirkoksi 1777.

↑ Tukipilarikirkko oli tyypillinen puukirkkojen rakennusmuoto Pohjanmaalla 1600-luvulla. Tornion kirkko on säilyneistä tukipilari-kirkoista suurin.

← Yksi parhaiten säilyneistä 1600-luvun puukirkoista on vuosina 1647–1652 rakennettu Pyhämään uhrikirkko Uudessakaupungissa. Kirkko tunnetaan erityisesti runsaista seinä- ja katto-maalauksistaan.

pyhimysten kunnioittamisesta, luovuttiin vähitellen. Katoliseen perinteeseen kuuluneet kirkkojen vihkimisseremoniat lakkautettiin 1500-luvun puolivälin jälkeen. Kirkkojen vihkiminen otettiin kuitenkin uudelleen käyttöön 1600-luvun alkupuolella, mutta vihkiseremonian luonne ja merkitys muuttuivat. Uusia käytäntöjä virallistettiin 1500-luvun kuluessa: vuonna 1561 hyväksyttiin kirkkojärjestys, jossa määriteltiin luterilainen järjestys erilaisille kirkossa suoritettaville toimituksille, ja vuonna 1593 luterilaisesta uskosta tuli Ruotsin valtion uskonto. Luterilaisen jumalanpalveluksen käytännöt vakiintuivat kuitenkin vasta 1600-luvun alussa. Samalla kirkkotilassa alettiin toteuttaa suurempia muutoksia erityisesti alttarin paikassa ja istumajärjestelyissä.

Luterilaisessa kirkossa jumalanpalvelus toimitettiin pääalttarilta ja aikaisempi katolisen perinteen mukainen sivualttareiden käyttö kiellettiin. Alttareita siirrettiin kirkkojen itäseinää vasten 1630–1690-luvulla, ja alttarikehää ja polvistumispenkkiä alettiin vaatia kaikkiin kirkkoihin 1600-luvun jälkipuoliskolla. Alttaria ei enää vihitty tai pidetty pyhänä kuten katolisessa perinteessä, koska luterilaisen käsityksen mukaan pyhiä olivat ainoastaan esineisiin tai rakennuksiin liittyvät toiminnot, eivät esineet tai rakennukset itsessään.

Sisätilaan keskeisesti vaikuttanut muutos oli yhtenäisten penkkirivien rakentaminen. Penkkejä oli ollut kirkkoissa myös aikaisemmin. Ne olivat kuitenkin olleet perheiden, sukujen tai ammattikuntien rakennuttamia ja kokonaisuutena epäyhtenäisiä. Kirkkoihin haluttiin nyt yhtenäiset penkit kaikille kirkossa kävijöille, ja penkkejä ryhdyttiin hankkimaan keskitetysti.

Yhden alttarin ja yhtenäisten penkkirivien lisäksi merkittäväksi osaksi luterilaista kirkkotilaa tulivat saarnas- eli saarnatuolit. Saarnan merkitys korostui luterilaisessa jumalanpalveluksessa. Seurakuntia kehoitettiin jo 1500-luvun puolella korvaamaan keskiaikaiset lattialla seisovat lukupulpetit saarnatuoleilla, jotka sijoitettiin näkyvälle paikalle ja penkkirivejä korkeammalle. Uudenlaiset saarnatuolit alkoivat yleistyä 1600-luvulla, ja niiden koristeaiheiksi vakiintuivat jo alkuvaiheessa Vapahtajaa, apostoleja ja evankelistoja esittävät veistokset. 1600-luvulla valmistuneita saarnatuoleja on säilynyt esimerkiksi Turussa Maarian kirkossa ja Pyhän Katariinan kirkossa.

1600-luvulla myös alttaritauluihin alettiin kiinnittää enemmän huomiota, ja niihin valittiin luterilaiseen oppiin sopivia aiheita, kuten ehtoollinen, ristiinnaulitseminen ja ylösnousemus. Kirkkotilan uudistaminen ei kuitenkaan merkinnyt

Edustava esimerkki 1700-luvun ristikirkkoista on Matti Hongan rakentama, vuonna 1760 valmistunut Kiimingin kirkko. Kirkkopihalla on säilynyt myös 1777 valmistunut pohjalaistyyppinen renessanssitapuli.

↑ Turun tuomiokirkko yksi maamme merkittävimmistä historiallisista rakennuksista. Se on Suomen ainoa keskiaikainen katedraali. Kuten monia keskiaikaisia kirkkoja, myös Turun tuomiokirkkoa on rakennettu, suurennettu, täydennetty ja korjattu useassa eri vaiheessa.

➤ Hattulan kirkko on ainut kokonaan tiilestä rakennettu keskiaikainen kirkko. Merkittävä osa keskiaikaisista kivi-kirkoista toimii edelleen jumalanpalveluskäytössä.

aikaisemman esineistön täydellistä poistamista. Esimerkiksi reformaatiota edeltäneen ajan alttarikaappien käyttö jatkui usein uusien alttarimaalausten rinnalla. Myös katolisen ajan puuveistoksia säilyi, vaikka pyhimysten kunnioittaminen kiellettiin. Veistokset kuitenkin riisuttiin koristuksista, ja niiden käyttö ja merkitys kirkkotilassa muuttui.

Suomalainen puukirkkoperinne ja kirkkorakentaminen 1600–1700-luvulla

Valtaosa 1600–1700-luvulla rakennetuista evankelisluterilaisista kirkoista rakennettiin puusta. Säilyneiden kirkkojen joukossa on 11 suomalaisen kirkkorakentamisen erikoisuuksiin kuuluvaa niin sanottua pohjalaista tukipilarikirkkoa. Tukipilarikirkko oli tyypillinen puukirkkojen rakennusmuoto Pohjanmaalla 1600-luvulla. Muutamia tukipilarikirkkoja on rakennettu myös muualle Suomeen ja Pohjois-Ruotsiin. Ensimmäiset rakennettiin todennäköisesti jo myöhäiskeskiajalla 1400-luvun lopussa ja viimeiset 1700-luvun lopulla. Tukipilarirakenteessa seinähirsien jatkoskohdat on sijoitettu niitä suojaavien onttojen lamasalvospi-larien sisälle. Tukipilarit erottuvat ulkonemina kirkkojen ulko- ja sisäseinissä.

Pilaripareja on kummallakin pitkällä sivulla tyypillisesti yksi tai kaksi. Suurimassa säilyneessä Tornion tukipilarikirkossa niitä on kolme. Tukipilareiden tarkoitus on tehdä pitkä hirsinen ulkoseinä tukevammaksi ja estää sitä pullistumasta kattotuolirakenteiden ja vesikaton painosta. Rakennetta on lisäksi tukevoitettu kirkon sisällä kirkkosalin poikkisuuntaisilla sidehirsillä.

Maamme ensimmäiset ristikirkot rakennettiin 1600-luvun lopussa. Vaikutteet uuteen kirkkotyyppiin saatiin Tukholmasta. Suomalaiselle kirkkoarkkitehtuurille ominaiseksi muotoutuva ristikirkko yleistyi kuitenkin vasta 1700-luvulla. 1700-luvun loppupuoli oli kirkkojen rakentamisen kannalta vilkasta aikaa. Runsaasti kasvaneen väestön tarpeisiin rakennettiin 120 puukirkon lisäksi 11 kivikirkkoa ja 130 kellotapulia. Kirkkojen joukossa on useita kansanrakennusmestarien taidonnäytteitä, kuten Jaakko Klemetinpoika Leppäsen johdolla vuosina 1763–1765 rakennettu Petäjaveden vanha kirkko, joka on myös Unescon maailmanperintökohde. 1700-luvulta tunnetaan useita merkittäviä kirkonrakentajamestareita, kuten Lounais-Suomessa vaikuttaneet Antti ja Mikael Leppänen, Hämeeseen kirkkoja rakentanut Matti Åkerblom, Pohjanmaalla vaikuttaneet Antti, Matti ja Kaapo Hakola sekä Itä-Suomessa ja Karjalassa toimineet Juhana ja Matti Salonen. Tunnetuimpiin kuuluu myös pohjanmaalainen Rijfien kirkonrakentajasuku. Jakob Rijf oli suomalaisista kirkonrakentajista ensimmäinen, joka opiskeli arkkitehtuuria Tukholman taideakatemiassa. Ristikirkko sai 1700-luvun puolivälin jälkeen useita muotoja. Tasavartisen ristikirkon rinnalle kehittyi tyyppi, jossa kirkkotilaa oli pyritty avartamaan keskeistilaa korostavilla sisäviisteillä, ristivarsien ulkopäiden viistoamisella tai molempien yhdistelmällä (24-kulmainen ristikirkko).

Kirkoissa on säilynyt 1600- ja 1700-luvuilta koristeellisia saarnatuoleja, kalkkikivisiä hautalaattoja, hautausvaakunoita sekä messinkisiä pallokruunuja, kynttelikköjä ja seinälampetteja. Kirkkotilat koristettiin usein lahjoitusten avulla, ja esimerkiksi alttaritaulut ja saarnatuolit olivat suosittuja lahjoituskohteita. Aatelisto oli merkittävä lahjoittaja erityisesti 1600-luvulla. Kartanoiden lähellä sijainneita kirkkoja koristivat myös hautausvaakunat, joita ripustettiin aateliin kuuluneiden miesten kirkkohautojen yhteyteen. 1600-luvun hautausvaakunoita on edelleen esimerkiksi Sauvon ja Askaisten kirkoissa. Joissain aikakauden kirkoissa on säilynyt hirsiseinille ja lautaholviin liimamaalilla toteutettuja maalauksia, joiden aiheina on esimerkiksi Vanhan ja Uuden testamentin kertomuksia. 1700-luvulta on säilynyt myös näyttäviä alttarin ja ikkunoiden ympärille tehtyjä verhomaalauksia, draperioita.

Arkkitehtien rooli kirkkojen suunnittelijoina vahvistuu

1700-luvun loppupuolella kirkkojen rakentamista alettiin valvoa tarkemmin. Kaikkien julkisten rakennusten, myös kirkkojen, piirustukset ja kustannusarviot tuli hyväksyttävä Tukholmassa kruunun yli-intendentinvirastossa. Kun valta vaihtui ja Suomen siirtyi autonomiseksi suurruhtinaskunnaksi osaksi Venäjän keisarikuntaa vuonna 1809, yli-intendentinviraston tehtävät siirtyivät Suomeen perustetulle intendentinkonttorille. Vuonna 1776 rakennukset määrättiin

Vuonna 1824 valmistuneen Tampereen Vanhan kirkon suunnitteli intendentinkonttorin ensimmäinen päällikkö Charles Bassi. Vuonna 1829 valmistuneen tapulin suunnitteli hänen seuraajansa C. L. Engel.

rakennettavaksi tulenkestävistä materiaaleista. Erityisesti maaseutupaikkakuntien seurakunnat anoivat kuitenkin erivapauksia rakentaa kirkot edelleen puusta. Puu säilytti asemansa pääasiallisena kirkkojen rakennusmateriaalina myös 1800-luvulla. 1800-luvun puolivälissä rakennusvalvontaa edelleen vahvistettiin perustamalla lääninarkkitehdin virkoja. Koulutettujen arkkitehtien asema julkisten rakennusten suunnittelussa vahvistui, ja myös kirkot rakennettiin pääasiassa arkkitehtien laatimien piirustusten mukaan. Kirkonrakentajille jäi työn toteuttajan rooli.

Suurin osa 1800-luvun alkupuolella rakennetuista kirkoista oli ristikirkkoja. Keskikupolisesta ristikirkosta tuli erityisen suosittu. Tällaisia kirkkoja rakennettiin esimerkiksi Alajärvelle, Lapualle, Isojoelle, Saarijärvelle ja Veteliin. Kirkkojen rakentamisessa ennakoitiin väestökasvua, ja niistä rakennettiin aikaisempaa suurempia. Kirkonrakentamisessa ihanteeksi tulivat uusklassismin vaaleat ja valoistat sisätilat. Ihanteet vaikuttivat myös vanhojen kirkkojen ilmeeseen: kirkkoja uudistettiin suurentamalla ikkunoita, valkaisemalla seinä ja vähentämällä kuvallista koristelua.

1800-luvun jälkipuoliskolla kirkkojen tyylit ja tyypit moninaistuivat: rakennettujen kirkkojen joukossa on tyyliltään uusgoottilaisia tiilikirkkoja, kuten Keski-Porin kirkko (1859–1863), uusromaanisia kivikirkkoja, kuten Juvan kirkko (1862), sekä koristeellisin puuleikkauksin varustettuja puukirkkoja, kuten Hankasalmen kirkko (1889–1892). Vuosisadan jälkipuoliskon kirkot ovat usein länsitornillisia pitkäkirkkoja, joissa on leveät ja lyhyet poikkivarret. Tyypillisiä piirteitä ovat myös

korostettu kuoriosia, kirkkosalia reunustavat lehterit, keskeiselle paikalle sijoitettu saarnatuoli sekä sisätilojen vaalea väritys. Aikakauden kirkoissa alttarin, alttarikaiteen, saarnatuolin ja urkujen värityksessä suosittiin valkoista ja koristevärinä käytettiin kultaa. 1800-luvulla yleistyivät myös suurikokoiset, kullattujen kehyksien reunustamat, öljyväreillä maalatut alttaritaulut.

1800- ja 1900-lukujen vaihteessa rakenne-
tuissa kirkoissa yhdistyvät sekä kansainväliset
että kansallisromanttiset vaikutteet. 1900-luvun
alkuvuosina rakennetut kirkot ovat usein ulko-
arkkitehtuuriltaan massiivisia. Kirkoissa suosittiin
luonnonkiviverhousta ja epäsymmetristä pohja-
kaavaa. Niissä on linnamaisia tai keskiaikaisista
kivikirkoista ja katedraaleista lainattuja piirteitä.
Taiteellinen koristelu ja erilaiset kirkkotekstiilit
kuuluvat keskeisesti kirkkosalin kokonaisuvaan.
Koristelussa suosittiin kasviaiheisiä ornamentteja.
Joihinkin aikakauden kirkkoihin, kuten Tampe-
reen tuomiokirkkoon, tilattiin taiteilijoilta näyt-
täviä freskoja ja lasimaalauksia. Ajalle tyypillisiä
ovat myös messingistä tai kuparista pakotetut
jugendtyyppiset rengaskruunut.

Itsenäisyyden ajan kirkkoarkkitehtuuri

Itsenäisyyden ajan kirkkorakennukset seuraavat entistä selvemmin kansainvälisiä arkkitehtuurisuuntauksia. Kirkkojen suunnittelusta järjestettiin lähes poikkeuksetta arkkitehtuurikilpailu, ja kirkko toteutettiin voittaneen ehdotuksen tai palkitun suunnitelman mukaan. Jumalanpalveluselämän muutosten myötä kirkkoihin tuli uusia toiminnallisia elementtejä. Myös kirkkojen tilaohjelmat monipuolistuivat. Yksittäisten rakennusten sijaan kirkoista alkoi muotoutua yhtenäisesti suunniteltuja seurakuntatilojen kokonaisuuksia, joissa oli kirkkosalin lisäksi esimerkiksi seurakuntasali, kerhohuoneita sekä virasto- ja asuintiloja. Tilaohjelmataan monipuolisemmat kirkot yleistyivät 1950-luvulla, mutta ensimmäiset niistä rakennettiin jo 1900-luvun alkupuolella.

1920–1930-luvuilla uusia kirkkoja rakennettiin esimerkiksi puu- ja paperiteollisuuspaikkakunnille, kuten Mänttään (1928), Säynätsaloon (1927), Noormarkkuun (1933), Kuusankoskelle (1929), Varkauteen (1933) ja Simpeleelle (1933). Näillä paikkakunnilla teollisuusyritykset toimivat myös kirkkohankkeen rahoittajina tai osallistuvat kirkon rakentamiskustannuksiin. Monissa 1920- ja 1930-luvuilla rakennettujen kirkkojen sisätiloissa on hillittyä juhlavuutta, kuten 1929 valmistuneessa Taulumäen kirkossa Jyväskylässä. Tyypillisesti aikakauden

Keski-Porin kirkko rakennettiin vuosina 1859–1863 kaupunginarkkitehti Carl Johan von Heidekenin suunnitelmien mukaan. Kirkon tornin on suunnitellut Turun ja Porin lääninarkkitehti Georg Theodor Chiewitz.

↑ Käpylän kirkko valmistui vuonna 1930 seurakuntataloksi. Se on yksi ensimmäisistä suurimpiin kaupunkeihin rakennetuista kaupunginosa-kirkoista. Kirkkosaliin liittyy siipirakennus, jossa on seurakuntasali, kerho- huoneita ja muita tiloja. Kirkon on suunnitellut Erkki Ilmari Sutinen.

→ Teuvan vuonna 1953 valmistunut kirkko on ensimmäinen kirkko, jota seurakunta itse esitti suojeltavaksi. Kirkon on suunnitellut arkkitehti Elsi Borg ja sen alttarimaalauksen on maalannut taiteilija Tove Jansson. Kirkko suojeltiin kirkkolilla vuonna 2019.

kirkoissa kuoriosaa on korostettu ja kuoriin on rakennettu erillinen kastepaikka. 1930-luvulla rakennettiin ensimmäiset kansainvälisestä funktionalismista vaikutteita saaneet kirkot Nakkilaan (1937) ja Kannonkoskelle (1938). 1940-luvulla uutta kirkkoa alettiin rakentaa sotavuosiin tuhoutuneen tilalle esimerkiksi Sallaan, Suomensalmelle ja Rovaniemelle (kaikki 1950). Yhdeksi 1940-luvulla suunniteltujen kirkkojen tyypilliseksi piirteeksi tuli korkea ja jyrkkä kattomuoto. Jyrkkälapeinen kirkkotyyppi säilytti suosionsa etenkin maaseudun asutuskeskusten ja taajamien kirkkotyyppinä vielä 1950-luvulla.

1950-luvulla uusia kirkkoja rakennettiin vilkkaasti. Useissa 1900-luvun puolivälin jälkeen rakennetuissa kirkoissa tila, valo ja materiaali ovat pääosassa. Luonnon läsnäolo kirkkotilassa nousee keskeiseen rooliin esimerkiksi Otaniemen kappelissa Espoossa (1957) ja Tempeliaukion kirkossa Helsingissä (1969). 1950-luvulla rakennettiin niin vaatimattomia lähiökirkkoja, kaupunkirakenteeseen vähäeleisesti sovitettuja kaupunkikirkkoja kuin monumentaalisia kirkkoja. 1960-luvun kirkkorakentamisessa monumentaalisuuteen yhdistyy dramaattisuutta, veistoksellisia muotoja ja paljaaksi jätettyjä materiaaleja. 1960-luvun kokeilevaa betoniarkkitehtuuria edustavat esimerkiksi Lauritsalan kirkko Lappeenrannassa (1969) ja Kannelmäen kirkko Helsingissä (1968).

Lauritsalan kirkon suunnittelivat arkkitehdit Toivo Korhonen ja Jaakko Laapotti. Kirkko valmistui vuonna 1969, ja siinä on liukuvalumenetelmällä tehty betonikatto.

Vuonna 1966 valmistuneen Lopen siunauskappelin suunnitteli Pertti Luostarinen.

Siunauskappelit

Evankelis-luterilaiset siunauskappelit on suunniteltu ja rakennettu vainajan haudantaan siunaamista varten. Ensimmäiset siunauskappelit rakennettiin 1800-luvun lopulla, kun hautausmaita alettiin sijoittaa kauemmaksi kirkkoista ja asutuista taajamista. Siunauskappeliin rakentaminen yleistyi 1920- ja 1930-luvuilla, ja niiden suunnittelusta alettiin järjestää arkkitehtuurikilpailuja. Toinen maailmansota keskeytti rakentamisen, ja 1940-luvulla valmistui vain muutamia siunauskappeleita. Yli puolet siunauskappeleista on valmistunut 1950- ja 1960-luvuilla. Suurin osa siunauskappeleista on arkkitehdin suunnittelema, ja useat niistä on toteutettu arkkitehtuurikilpailulla valitun ehdotuksen pohjalta. Siunauskappeliarkkitehtuuri on monelta osin seurannut modernin suomalaisen ja kansainvälisen arkkitehtuurin ihanteita ja ilmiöitä. Siunauskappeleiden joukossa on sekä vaatimattomia että arkkitehtuuriltaan ja toteutustavoiltaan erityisen korkeatasoisia rakennuksia.

Kellotapulit

Kellojen sijoituspaikkana on perinteisesti ollut kellotapuli, vaikka kirkossa olisikin länsitorni. Tapulin pohjakerros on toiminut kirkkotarhaan johtavana porttihuoneena, ja sen sivuilla olevat huonetilat ruumishuoneena, makasiinina tai varastona.

1700-luvulla ja 1800-luvun alkupuolella rakennettujen kellotapulien muoto vaihtelee eri puolilla maata. Pohjanmaalle tyypillisessä niin kutsutussa renessanssitapulissa pohjakerros ja sen päällä oleva kellokerros ovat neliskulmaiset, ja huipun ylin osa, lanterniini, on kahdeksankulmainen. Lounaissuomalaisten ja hämäläisten kellotapulien pohjakerros on neliskulmainen, kellokerros on kahdeksankulmainen ja sen päätteessä on barokkityylinen sipulikupoli. Itä-Suomen kellotapuleissa on korkea pohjakerros ja sen päällä kahdeksankulmainen kellokerros.

Taideteokset ja esineistö

Suuri osa kirkoissa olevista taideteoksista ja esineistöä on aikanaan lahjoitettu kotikirkon kaunistukseksi. Ne eivät ole irrallisia museo- tai koriste-esineitä vaan kuuluvat kirkon historialliseen kokonaisuuteen, ja niillä on monesti perinteiset paikkansa kirkossa. Esimerkiksi hautaukseen liittyneet vaakunakilvet säätyläisten asuttamissa pitäjissä muistuttavat siitä, että niiden haltijat olivat kunnialta syntyperää. Niiden perinteisenä ripustuspaikkana on ollut hautapaikan viereinen seinä.

Laivaveistos on tyypillinen kirkolle osoitettu lahja. Kirkkolaivoja on pidetty kiitoslahjana merihädästä pelastumisesta, mutta ne ovat saattaneet kuvastaa myös lahjoittajan asemaa yhteisössä tai toimia omaisten välineenä muistaa merionnettomuuden uhreja.

Vaivaisukot

Vaivaisukko on tyypillisesti kirkon tai kellotapulien seinään kiinnitetyn pienen katoksen suojassa seisova, puusta veistetty ja maalattu ihmishahmo, jonka rinnassa tai sylissä olevaan aukkoon voi laittaa rahaa vähäosaisille. Vaivaisukot esittävät usein kerjuulla olevaa sotainvalidia, jonka toinen jalka puuttuu tai on vammautunut. Vaivaisukkoja on erityisesti Pohjanmaalla. Esikuvia puusepäntyölle ovat olleet kirkolliset veistokset ja mahdollisesti laivojen keulakuvat. Vanhimpana säilyneenä esimerkkinä pidetään Hauhon kirkon Bartimeus-ukkoa, joka on tietyvästi tehty 1690-luvulla. Myös Raahen vaivaisukko on tehty samoihin aikoihin. Suurin osa säilyneistä vaivaisukoista on 1800-luvulta.

Vaivaisukot kuuluvat kirkolliseen ympäristöön. Muualla, esimerkiksi museoon siirrettynä niiden alkuperä hämärtyy ja niistä tulee asiayhteydestään irrotettuja taideteoksia. Ulkotiloissa sään ja vuodenaikojen vaihtelun armoilla on vielä noin 70 vaivaisukkoa. Ne ovat perinteisellä paikallaan ja usein kehysrakenteiltaan eheitä ja sen vuoksi myös kirkollisten kulttuuriympäristöjen näkökulmasta erityisen arvokkaita. Vaivaisukkojen ylläpitoa on ohjeistettu julkaisussa *Museoviraston ohje ulkona sijaitsevien vaivaisukkojen hoitoon* (2016).

Urut

Urut kuuluivat joidenkin kirkkojen kiinteään sisustukseen jo 1600-luvulla. Ne yleistyivät kuitenkin vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla. Suomessa toimi kaksi urkutehdasta ja muutama pienempi rakentamo. Urkuja ostettiin myös ulkomailta. Vanhimmat säilyneet urut ovat kokonaistaideteoksia, joiden rakentamisessa julkisivun veistokäsittelyyn sekä koristeluun, maalaukseen ja kultaukseen on kiinnitetty erityistä huomiota. Urut on usein uudistettu useampaan kertaan. Alkuperäisinä säilyneet, ennen 1900-luvun alkua rakennetut soittimet ovat erittäin harvinaisia.

Vuonna 1700 valmistuneessa Ulrika Eleonoran kirkossa Kristiinankaupungissa urut on sijoitettu pienelle parvelle. Vuonna 1776 valmistuneet urut rakensi urkurakentaja Nils Strömbäck. Urut on kunnostettu ja osin uusittu 1980–1990-luvuilla.

Ohjeita urkujen ylläpitoon

Kirkkohallitus on julkaissut oppaan: *Urkuhanke seurakunnassa. Kirkon urkuasiain neuvottelukunta*. Kirkkohallitus. Jumalanpalveluselämä ja musiikkitoiminta. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2008: 2. Helsinki.

Sibelius-Akatemian historiallisten urkujen rekisterissä on tiedot kaikista säilyneistä ennen vuotta 1917 rakennetuista uruista: *Suomen historiallisia urkuja. Virtuaalikedraali*. Sibelius-Akatemia. www2.siba.fi/shu

Kirkon urkutoimikunta on laatinut oppaan historiallisesti arvokkaiden urkujen suojelusta: *Ohjeet historiallisten arvokkaiden urkujen suojelusta*. Kirkon jumalanpalvelus- ja musiikkitoiminnan keskus. Kirkon urkutoimikunta, 1998. Helsinki.

Tällä hetkellä urkuasioissa neuvoo Kirkon urkuasiantuntijaryhmä.

Ortodoksisen kirkon rakennettu kulttuuriperintö

Hanna Kemppi

Ortodoksisen kirkon aineellinen ja aineeton kulttuuriperintö on olennainen, näkyvä ja kuuluva osa suomalaista kulttuuria ja kansallista omaisuutta, vaikka ortodoksien osuus Suomen väestöstä on vain noin yksi prosentti. Ortodoksisen rakennusperintömme kokonaiskuva on monipuolinen ja kattaa ajanjakson 1700-luvulta 2010-luvulle. Pyhäköt jaetaan rakennuksen statuksen mukaisesti kirkkoihin ja rukoushuoneisiin. Usein jälkimmäisistä käytetään venäjistä juontuvaa, karjalaisortodoksista identiteettiä vahvistavaa sanaa tsasouna. Suomessa sana on eriytynyt tarkoittamaan Karjalan alueen kansanrakentamisen piirissä syntyneitä, Pohjois-Venäjän havupuuvyöhykkeen rakennustraditioihin kytkeytyviä kyläkappeleita sekä niiden arkkitehtuuria mukailevia uudempia rukoushuoneita.

Ortodoksiset kirkot vihitään käyttöön pyhittämällä, jolloin alttaripöytään sijoitetaan uskonnollisessa mielessä arvokkaimpiin esineisiin lukeutuvia pyhäinjäännöksiä eli reliikkejä. Rukoushuone on niin ikään pyhitetty tila, mutta siinä ei ole pyhitettyä alttaria eikä välttämättä lainkaan alttarihuonetta. Tilan tai alueen pyhittäminen merkitsee sen aiemman profaanin olemuksen pysyvää muuttamista sakraaliksi. Tästä näkökulmasta katsottuna kerran pyhitettyä paikkaa tulee aina, rakennuksen mahdollisen purkamisenkin jälkeen, kohdella sakraalina. Sama periaate koskee myös pyhitetyssä tilassa käytettyjä esineitä.

Kirkkointeriöörin huomiota kiinnittävin ja sen ilmeeseen olennaisesti vaikuttava osa on kirkkosalin ja alttarin väliin pystytetty ikonostaasi, joka koostuu kiinteästä rungosta ja tiettyjen sääntöjen muodostaman kuvaohjelman mukaisesti sijoitelluista ikoneista. Rukoushuoneissa ei välttämättä ole ikonostaasia, vaan sisähuoneen päätyseinälle ryhmitellään irrallisia ikoneja. Pyhäkön huonetilojen jäsentely noudattaa usein pohjakaavan muodosta riippumatta Itä-Rooman keisarikunnan eli Bysantin ja sen vaikutuspiirin rakennustraditioon pohjautuvaa jakoa peräkkäisiin tiloihin, jotka etenevät vähemmän sakraalista (uloin eteishuone) kohti kaikkein pyhintä (alttarihuone).

Suomen ortodoksisen kirkon alaisissa seurakunnissa, vankila- ja muut laitospirkot sekä leirikeskusten pyhäköt mukaan lukien, oli vuonna 2018 yhteensä 72 kirkkoa ja 82 tsasounaa. Lisäksi Heinävedellä Valamon munkkiloostarissa ja Lintulan nunnaluostarissa sekä Kirkkonummella Pokrovan veljesyhteisössä on yhteensä viisi kirkkoa ja kuusi tsasounaa. On kuitenkin huomattava, että edellä oleviin lukuihin sisältyvistä pyhäköistä muutamat eivät ole itsenäisiä rakennuksia. Ortodoksisessa perinteessä pyhäkkö voidaan sisustaa myös johonkin huoneeseen

Pyhien apostolien Pietarin ja Paavalin tsasouna Ilo-mantsin Hattuvaarassa.

esimerkiksi vanhainkodin tai kasarmin yhteyteen. Suomessa on myös useita yksityishenkilöiden rakennuttamia ja ylläpitämiä rukoushuoneita sekä uudempien ortodoksisten yhteisöjen pyhäkköjä, jotka eivät ole seurakuntien omaisuutta. Lisäksi 1920-luvun ajanlaskuriidan yhteydessä tapahtuneen Suomen ortodoksisen kirkon jakautumisen ja sitä seuranneen historiakehityksen myötä maassamme on myös muutamia ortodoksia pyhäkköjä, jotka kuuluvat hallinnollisesti Venäjän kirkon alaisuuteen.

Vuotta 1917 vanhemmat ortodoksiset pyhäköt, niiden kiinteä sisustus, maalaukset ja taideteokset sekä piha-alue on suojeltu ortodoksisesta kirkosta annetun lain (985/2006) perusteella. Niihin ei saa tehdä kulttuurihistoriallista arvoa vaarantavia muutoksia. Kirkollishallitus voi määrätä uudemman kirkon tai rukoushuoneen suojeltavaksi siinä tapauksessa, että pyhäkkö voitaisiin suojella rakennussuojelulain (60/1985) nojalla. Ortodoksia kohteita sisältyy myös valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen joukkoon.

Ortodoksiset kirkot pyritään sijoittamaan niin, että alttari on itään päin ja pääsisäänkäynti on lännessä. Tavallisesti pyhäkkö seisoo tontillaan vapaasti, jotta sen ympäri voidaan kiertää ristisaattona. Kirkkopihaa rajaavaan aitaan voi liittyä katettu porttirakennelma. Usein seurakunnan kirkko tai rukoushuone on kau-

pungissa tai kyläkeskuksessa, ja hautausmaa mahdollisine omine pyhäkköineen on erikseen. Vanhojen kaupunkiseurakuntien hautausmaille, kuten Haminaan ja Helsinkiin, on autonomian ajalla pystytetty muutamia näyttäviä hautakappeleita, joiden muotokieli seuraa aikakauden arkkitehtuuria. Ne ovat tärkeä osa kulttuuri-miljöötä. Siksi niiden säilyttäminen ja kunnossapito vaativat seurakunnissa huomiota, jollei sukujen jäseniä ole enää vastaamassa asiasta.

Vanhin ortodoksinen rakennusperintö

Suomen ortodoksisten kirkkojen muotokieli ja suunnittelijoiden koulutus kytkeytyivät 1700-luvulta vuoden 1917 vallankumoukseen asti paljolti Venäjän arkkitehtuurihistoriaan ja erityisesti keisarikunnan pääkaupungin Pietarin arkkitehtuuri- ja taideihanteisiin. Kirkkoesineitä hankittiin paitsi suurista kirkkoesinevalmistamoista myös Taideakatemia ja Valamon luostarissa toimineen ikonimaalaamon kautta, samoin kuin Venäjältä kirkkoesineisiin erikoistuneista kulta- ja hopeasepäniilikeistä. Muotokieleen ammennettiin myös yleiseurooppalaisista virtauksista, joista esimerkiksi 1800-luvun alkupuolen empire on saatu meille Pietarin kautta.

Ilomantsin Hattuvaaran Apostolien Pietarin ja Paavalin tsasouna on ainoa nykyisen Suomen alueella säilynyt esimerkki karjalaisista kansanomaisista puupyhäköistä. Nykyisen Suomen vanhin säilynyt ortodoksinen pyhäkkö on kuitenkin Lieksan Kirkkopuistossa sijaitseva Kristuksen kirkastumisen tsasouna. Yksihuoneisen, vaatimattoman puukappelin rakennushirret on kaadettu 1760-luvun lopulla.

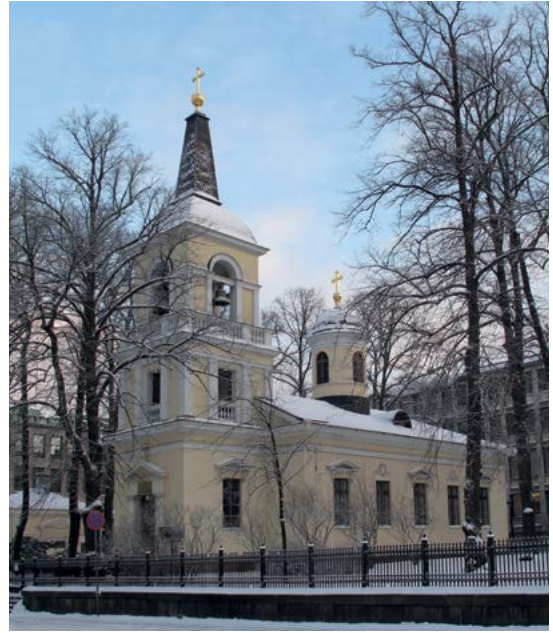
Ensimmäiset kaupunkiseurakunnat syntyivät alueille, jotka Venäjä valtasi Ruotsilta 1700-luvun alkupuolelta lähtien. Niiden pyhäköt toimivat aluksi myös venäläisinä varuskuntakirkkoina. Tätä perua on nykyisen Suomen vanhin ortodoksinen kirkko Lappeenrannan linnoituksessa. Samalla se on vanhin ortodoksinen varuskuntakirkko. 1800-luvun alun jälkeen kirkkoja pystytettiin sekä rannikon että sisämaan suurimpiin kaupunkeihin ja varuskuntapaikkakunnille, joiden seurakuntakulttuuri oli vahvasti venäjänkielinen aina toisen maailmansodan jälkeiseen siirtoväen asuttamiseen asti ja osittain sen jälkeenkin. Uusklassismin hienoimpia esimerkkejä on nykyisen Kotkan vanhin rakennus, Ruotsinsalmen merilinnoitusta varten pystytetty kirkko, jonka sisustus, taide-teokset ja kirkkoesineet ovat korkeatasoinen kokonaisuus. Helsingissä Pyhän Kolminaisuuden kirkko ja sitä ympäröivä pieni puistikko ovat osana arkkitehti Carl Ludvig Engelin (1778–1840) suunnittelemaa empiretyylistä monumentaalikeskustaa ja samalla kaupungin ortodoksisen siviiliseurakunnan alkupiste. Antiikin pyörötempelien ja Rooman Pantheonin ihailu heijastuu sekä Engelin Turkuun suunnittelemassa kirkossa että arkkitehti Louis Viscontin vuonna 1837 piirtämässä Haminan Apostolien Pietarin ja Paavalin kirkossa, jonka venäläis-kansallisromanttinen kellotorni on vuodelta 1863.

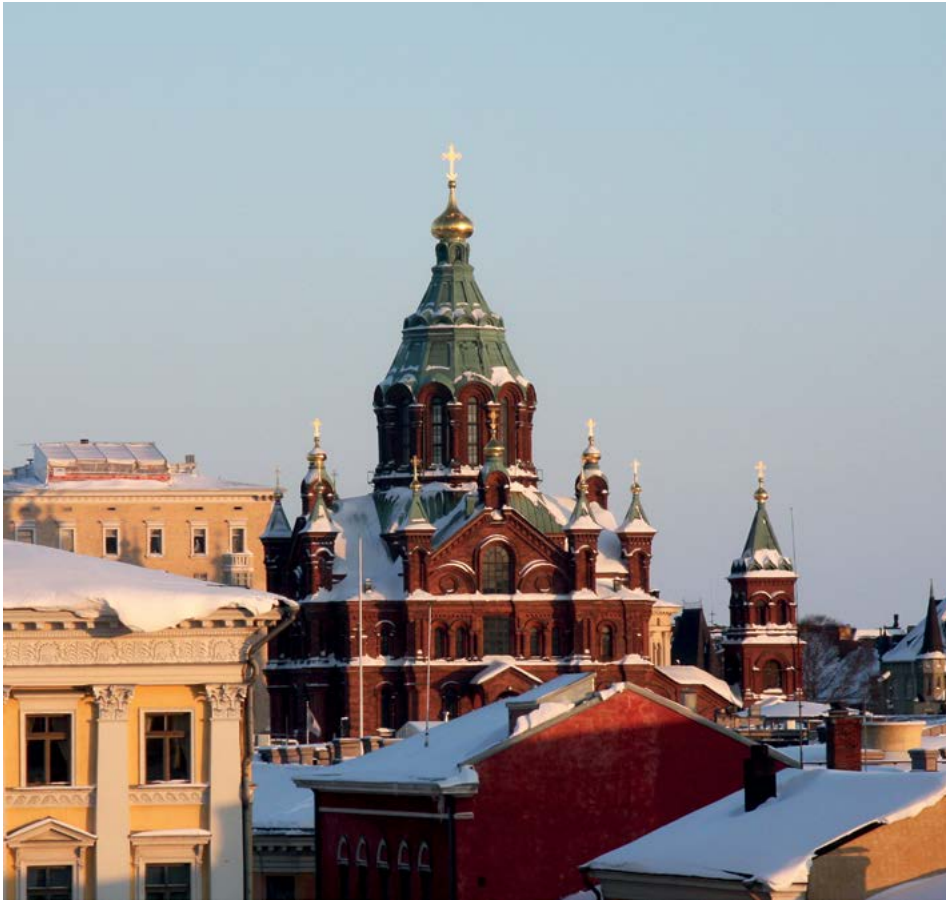
Rakennusperinnössä on 1800-luvulta lähtien useita esimerkkejä kansanomaisten aiheiden etsinnästä ja kansallisiin juuriin kohdistuneesta innostuksesta,

→ Ruotsinsalmen merilinnoitukseen 1798–1801 rakennetun Pyhän Nikolaoksen kirkon piirustukset laati Pietarin amiraliteetin arkkitehti Jakov Perrin.

→ → Pyhän Kolminaisuuden kirkko valmistui 1827 ja on Helsingin vanhimpia kirkkoja. Sen on suunnitellut C. L. Engel. Kirkon vanhin esineistö on tuotu 1800-luvun alussa lakkautetusta Taavetin linnoitus-kirkosta Luumäeltä.

↳ Turun Pyhän marttyyri-keisarinna Aleksandran uusklassistinen kirkko, arkkitehti C. L. Engel 1838–1846.

joka eri muodoissaan oli osa laajaa yleiseurooppalaista taideilmiötä. Venäjällä kiinnostuttiin ajanjaksosta, joka ulottui keskiajalta aina 1600-luvulle. Siitä ammentava ”venäläinen tyyli” sisältää 1800-loppupuolelta aina vallankumoukseen asti useita painopisteen vaihdoksia. Toisaalta samaan aikaan Suomessa alkoi suomalaiskansallisen identiteetin rakentaminen ja vahvistaminen, joka ulotettiin myös karjalaisortodoksien keskuuteen.

Helsinkiin vuonna 1868 valmistunut Uspenskin katedraali on Suomen ja samalla läntisen Euroopan kookkain ortodoksinen kirkko. Punatiilipintainen, bysanttilaiseen keskeispohjakaavaan perustuva ja moskovalaisesta 1500-luvun kirkkoarkkitehtuurista innoittunut muotokieli, interiöörin seinämaalaukset ja Suomessa poikkeuksellisen kookas, akateemikko Pavel Šiltsovin (1820–1893) maalaama Pietarista hankittu ikonostaasi muodostavat venäläisbysanttilaisen kokonaistaideteoksen.

Hangossa on säilynyt esimerkki pyhäköstä, jonka tausta on keski- ja yläluokan kulttuurissa, kylpylä- ja parantolapaikkakuntien pyhäköissä sekä Karjalan kannakselle huvilanomistajien rakennuttamissa mutta nyt jo tuhoutuneissa pienehköissä ja koristeellisissa puukirkoissa. Alkujaan Hangon pyhäkkö oli tarkoitettu lähinnä venäläisten kylpylävieraiden käyttöön. Rakennus selviytyi myös

← Oman aikansa eturivin arkkitehteihin lukeutuneen akateemikko Aleksei Gornostajevin (1808–1862) suunnittelema Uspenskin katedraali Katajanokan korkealla kalliolla on yksi Helsingin maamerkeistä. Julkisivujen rappaamaton punatiilipinta oli sekä arkkitehtoninen tehokeino että käytännöllinen, ankaria sääoloja kestävä ratkaisu.

→ Apostolienvertaisten Vladimirin ja Maria Magdalenan kirkko valmistui Hankoon vuonna 1895 Suomen hiippakunnan arkkitehdin Vasili Ivanovitš Barankejevin (1850–1902) suunnittelemana.

→ Joensuun Pyhän Nikolaoksen uusrenessanssikirkon suunnitteli Pietarin hiippakunnan arkkitehti Grigori Ivanovitš Karpov (1824–1900), joka työskenteli Valamossa, Kannaksella ja Pietarin ympäristössä. Ikonostaasi valmistettiin Aleksanteri Nevskin lavrassa, ja myös kirkon kuusi alkuperäistä kelloa on valettu Pietarissa.

→ Kuopion katedraali on melko pienikokoinen, länsitornillinen pitkäkirkko, joka on jäsennelly kansallisromanttisin sipuli- ja kokošnik-aihein. Julkisivujen maalattu tiilijäljitelmä peittää alleen seinätiilien mahdollisen epätasaisen laadun.

ajasta, jolloin Hanko oli vuokrattuna Neuvostoliitolle, samoin kuin 1950-luvun alun purkusuunnitelmista. Interiööri ei kuitenkaan ole enää alkuperäisessä asussaan.

Ortodoksisuudella on pitkät perinteet Pohjois-Karjalassa, joka on nykyisen Suomen Karjalan keskusaluetta ja karjalaisasutuksen entistä reuna-aluetta. Pohjois-Karjalan nykyiset vanhimmat puukirkot ovat kuitenkin vasta 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta. Joensuun kirkko valmistui vuonna 1887. Ilomantsin pogostaan vanhalle ortodoksien asuinseudulle ja maisemallisesti kauniille paikalle rakennettiin vuosina 1888–1892 klassisoivan linjakas Profeetta Elian kirkko pietarilaisen arkkitehti Dmitri Sadovnikovin piirustusten pohjalta.

Ortodoksisten kirkkojen suunnitelmia tuottivat myös suomalaistaustaiset arkkitehdit ja rakennusmestarit, jotka eivät olleet koulutuneet Venäjällä. Tätä selittää osittain se, että suunnittelun avuksi oli julkaistu rakennuspiirustusmallikirjoja. Esimerkiksi Kuopion kirkko valmistui rakennusmestari Aleksander Isakssonin (1866–1924) piirtämänä vuonna 1903. Pyhäkkö on toisinto Isakssonin samana vuonna Viipurin Havin tehdastyöläisten käyttöön suunnittelema punatiilisestä kirkosta. Kuopion kirkosta tuli kuitenkin sodan ja siirtoväen asuttamisen myötä Suomen ortodoksisen kirkon arkkipiispan katedraali. Vuonna 2018 arkkipiispanistuvin siirtyi Helsinkiin, mutta Kuopion kirkko jatkaa edelleen Karjalan hiippakunnan pääkirkkona.

Kohti kansallista yhtenäiskulttuuria

Ortodoksisen rakennusperinnön kokonaiskuvaan vaikuttaa itsenäisyyden ajan alun vaikea historia ja pyrkimys irrottaa Suomen ortodoksinen kirkko slaavilaisesta kulttuuritraditiosta. Sisällissodan aikana keväällä 1918 Suomen valtio takavarikoi maassa olleen Venäjän valtion mittavan omaisuuden, johon

sisältyi myös joukko ortodoksisia kirkkoja. Näiden ytimen muodostivat sotilaskirkot, jotka eivät autonomian ajalla olleet kuuluneet Suomen hiippakunta- vaan sotilashallinnon alaisuuteen. Tosin esimerkiksi Tampereella ja Haminassa kirkkoa käyttivät siviili- ja sotilas-seurakunta yhdessä.

Osa entisistä sotilaskirkoista otettiin uuteen käyttöön 1920-luvulta 1950-luvulle ulotuneena ajanjaksona. Rakennuksista poistettiin selvimmät viitteet venäläiseen arkkitehtuurimuotokieleen ja alkuperäiseen käyttötarkoitukseen. Osa sotilaskirkoista purettiin. Nämä toimet muuttivat paikallista maisemaa merkittävästi. Kulttuuriperintönä entisten sotilaskirkkojen merkitys on monikerroksinen. Nykyasut sisältävät yhä viittauksia venäläisortodoksiseen kulttuuriin. Toisaalta ne ilmentävät asenteiden historiaa ja sitä, että maassamme on menneinä vuosikymmeninä ”vieraaksi” luokiteltua kulttuuriperintöä. Lisäksi rakennuksilla on muutosten jälkeisestä ajasta nousevat uudet kulttuurimerkitykset. Myöhemmin muutamia entisiä sotilaskirkkoja palautettiin ortodoksisen kirkon käyttöön, kuten 1980-luvulla Kouvolassa ja Torniossa, mutta arkkitehtonisen ilmeen kanssa sopusoinnussa ollut alkuperäinen sisustus ja kirkkoesineet ovat pitkälti kadonneet.

Sotien välisenä aikana karjalaissuomalaisen arkkitehtuurityylin etsintä, venäläisten piirteiden häivyttäminen ja Suomen valtion ohjaama yhtenäiskulttuuriin kiinnittyminen tuottivat Karjalaan kirkollishallituksen johtaman kansallistamisohjelman puitteissa pienen joukon kirkkoja ja yksinkertaisia tyyppi-piirustusrukoushuoneita. Nyky-Suomen alueella on säilynyt näistä ainoastaan yksi: Lieksan rukoushuone. Rakennus toimii seurakuntasalina, eikä sen alkuperäinen, hyvin vaatimaton sisustus ole säilynyt.

Suomen ortodoksinen kirkko menetti vuosina 1939–1944 sotien seurauksena noin 90 prosenttia omaisuudestaan, mukaan lukien vanhimmat kirkkonsa. Noin 70 prosenttia sen jäsenistä joutui jättämään kotiseutunsa ortodoksisen kulttuurin vanhalla painopistealueella Karjalassa. Tämän vuoksi suurin osa Suomen nykyisestä ortodoksisesta rakennusperinnöstä on vuotta 1917 nuorempaa ja osittain siis eräänlainen fragmentti aiemmasta paljon laajemmasta rakennuskannasta. Toisaalta sodan jälkeen rakennetut kirkot ja kappelit ovat korjanneet traumaattisen tilanteen vaurioita ja ilmentävät ortodoksisesta kulttuurista uudenlaisissa olosuhteissa. Sekä niiden arkkitehtuurimuotokieli että jälleenrakennuksen yhteydessä eri seurakuntiin uudelleen sijoitetut evakuoitujen kirkkoesineet sisältävät monitasoisia ja monimerkityksisiä viitteitä sotia edeltäneen ajan kulttuuriperintöön. Lisäksi ne ovat osoitus pyrkimyksestä kiinnittyä kulloiseenkin nykyhetkeen ja rakentaa jatkumoa kohti tulevaisuutta.

Tampereen Pyhien Aleksanteri Nevalaisen ja Nikolaos Ihmeidentekijän eklektinen, punatiilinen kirkko rakennettiin kaupunkikuvallisesti keskeiselle paikalle sotilasinööri, eversti T. U. Jazykovin laatimien piirustusten pohjalta 1896–1899.

Tyypipiirustuksiin perustuva entinen ortodoksinen Kristuksen kirkastumisen sotilaskirkko Riihimäellä toimi sisällissodan jälkeen torneiltaan typistettynä varastorakennuksena, kunnes se vuonna 1960 vihittiin kunnostettuna luterilaiseksi varuskuntakirkoksi. Puretun kellotornin tilalle pääsisäänkäynnin yläpuolelle pystytettiin kevytrakenteinen, avoin kellokatos. Alttaripäädyn tornista purettu sipulimuotoinen kupoli korvattiin laakealla telttakatolla.

Lieksan vuoden 1934 suurpalon jälkeen ortodoksit rakensivat paikallisin voimin Pyhän Hengen rukoushuoneen. Se vahvisti paljolti Venäjän Karjalan puolelta tulleiden pakolaisten muodostaman yhteisön ortodoksista identiteettiä luterilaisemmistöisellä paikkakunnalla. Klassisoi-vaan muotokieleen pohjautuvat piirustukset laati 1930-luvun tuotteliain ortodoksisten pyhäkköjen suunnittelija, rakennusmestari Johannes Brocke (1900–1961).

Ortodoksisen kirkon jälleenrakentamisesta annetun lain turvin Suomen valtio rahoitti 13 kirkon ja 42 rukoushuoneen sekä pappiloiden ja hautausmaiden rakentamisen vuosina 1950–1961. Luovutetun alueen 18 ortodoksisen seurakunnan väestö sijoitettiin 11 vanhaan ja 14 uuteen siirtoväkeä varten perustettuun seurakuntaan. Väestön uudelleensijoittelu hajautti ortodoksisen asutuksen Sisä-Suomen alueille, jossa sitä ei ennestään ollut. Uusien pyhäkköjen muotokieleen vaikuttivat toisaalta työtä koordinoineen jälleenrakennustoimikunnan näkemykset, toisaalta niukoissa taloudellisissa resursseissa ja kiireisissä aikatauluissa hyviksi havaitut tyyppiratkaisut. Lisäksi vaikutusta oli tehtävään valittujen suomalaisten arkkitehtien, kuten Ilmari Ahosen, Toivo Paatelan ja Selim Savoniuksen, pyrkimyksellä kiinnittyä modernistiseen muotokieleen ja luoda vain vähän valtakulttuurin arkkitehtuurista poikkeavaa rakennuskantaa.

Tästä huolimatta aikakauden pyhäköissä on hienovaraisia yksityiskohtia, jotka viittaavat tyylielityksi venäläisen arkkitehtuurin muotoratkaisuihin tai tiettyihin sodassa menetettyihin kirkkorakennuksiin.

Aineellisesti ja henkisesti mittavan jälleenrakennustyön urauurtavia piirteitä oli, että pyhäkköjen sisustus, ennen muuta ikonostaasien öljyvärein maalatut ikonit, tilattiin suomalaisilta taidemaalareilta. Jälleenrakennusohjelmaan sisältyneiden sisustussuunnitelmien myötä valmistui noin 350 uutta ikonia. Ne heijastavat pyrkimystä etsiä kohti vanhan ikonitaiteen ilmaisua ajankohtana, jolloin ”uusi ikonimaalaus” – keskiaikaisten ihanteiden mukaisen temperaikonimaalauksen nykyiseen suureen suosioonsa nostanut ilmiö – teki vasta tuloaan Suomeen.

Perinteisiin kiinnittyminen

Ortodoksisen muotokielen nykyisiksi päälähteiksi vakiintuivat vähitellen 1950-luvun lopulta lähtien sekä suoraan karjalaisista hirsipyhäköistä mallin ottaneet että venäläis-bysanttilaiseen kivistä arkkitehtuuriin perustuneet ratkaisut.

Rakennusmestari W. Korhosen piirustusten pohjalta 1953–1958 rakennettu Pielaveden Apostolien Pietarin ja Paavalin kirkko edustaa venäläisestä arkkitehtuuriperinteestä tietoista jälleenrakennuskauden ratkaisua. Valamon luostarin Johannes Kastajan skiittaa mallina käyttäneeseen pyhäköön sijoitettiin vuonna 1958 Mikkelin puretun varuskuntakirkon ikonostaasin runko, jota muokattiin uutta käyttötarkoitusta varten.

Helsingin Lapinlahden hautausmaan Profeetta Elian kirkko (1958) on sodanjälkeisen ajan ensimmäinen esimerkki Venäjän keskiajan taide- ja arkkitehtuuriperinnön käytöstä ja samalla suomenvenäläisten ortodoksien ja kansainvälisen emigranttisyhteisön vahvan yhteistyön osoitus. Keraamikko Michael Schilkin (1900–1962) suunnitteli ulkoseinien reliefit. Sisustuksella on huomattava kulttuuriarvo. Ikonostaasin temperaikonit tilattiin Ranskassa toimineen Ikonayhdistyksen tunnetuilta ikonimaalareilta. Ne ovat ensimmäinen esimerkki venäläisen temperaikonimaalaustradition uudelleenherättelystä Suomessa. Kokonaisuuteen kuuluu myös hautausmaan valkoinen porttirakennelma.

Tähän vaikuttivat historiatietoisuuden syveneminen, yhtenäiskulttuurin pakon väljentyminen ja ortodoksisen väestön vähittäinen monikansallistuminen.

Karjala-nostalginen ”tsasounarenessanssi” tuotti tiettyihin esikuviiin perustuneita, hirsipintaisia rukoushuoneita jälleenrakennusohjelman ulkopuolella jo 1950-luvulla ja enenevästi 1980-luvulla, joskin teollinen hirsi saa aikaan erilaisen lopputuloksen kuin kansanrakentajien käyttämä materiaali. Tavanomaisimmat esikuvat, karjalaiset Tolvajärven ja Ägläjärven tsasounat, kohotettiin jo 1920-luvulla kansalliseen maisemakuvastoon. Jälkimmäisen otti esikuvakseen arkkitehti Kaj Englund (1905–1976) Kuivajärven vienalaiskylään vuonna 1937 valmistuneeseen Pyhän Nikolaoksen tsasounaan. Se tuhoutui talvisodassa mutta rakennettiin vuonna 1958 uudestaan samojen piirustusten pohjalta. Ägläjärven tsasounaa on käytetty joko suoraan tai Englundin piirustusten välityksellä mallina useissa muissakin rukoushuoneissa, alkaen Lapinlahden Alapitkän Pyhän Kolminaisuuden tsasounasta vuonna 1952.

Nuoremassa ortodoksisessa rakennusperinnössä on arkkitehti Ivan Kudrjavzewin (1904–1995) työn myötä esimerkkejä yhteyksistä kansainväliseen emigranttiarkkitehtuuriin. Tutkimuksen syventämä Venäjän kirkkotaiteen historian tuntemus tarjosi esikuviksi Novgorodin, Pihkovan ja Vladimirin–Suzdalin alueen keskiaikaiset kirkot. Vaaleiksi rapattujen seinäpintojen ohella tunnusomaista on zvonitsa-tyyppisen kellomuurin käyttö kellotornin sijaan. Avoimesti venäläiset esikuvat ovat 1980-luvulta lähtien jälleen tulleet yhä enemmän osaksi ortodoksista

kuvastoa. Lisäksi kirkkotaiteella on yhä selkeämmin haluttu viestiä myös 1920-luvun alkuun palautuvasta hallinnollisesta murroksesta, jossa irrottauduttiin Venäjän kirkon yhteydestä osaksi Konstantinopolin patriarkaattia. Ensimmäinen suoraan kreikkalaiseen esikuvaan perustunut kirkko, jonka toteutukseen kreikkalaiset ovat myös olennaisesti osallistuneet, pystytettiin Joensuun pappisseminaarin yhteyteen vuonna 1995.

Ortodoksisessa kirkkotaiteessa on vähitellen vahvistunut pyrkimys nostaa keskeiseksi ohjenuoraksi perinteen oikeaoppisuus. Esimerkiksi täsmällisten, nimettävissä olevien esikuvien käyttäminen uusien pyhäkköjen malleina näyttää tukeneen vähemmistökuulttuurin jäsenten vakuuttumista siitä, että valittu muotokieli edustaa ”aitoa” ortodoksisuutta. Kuitenkin esikuvia valittaessa ja käytettäessä tehdään väistämättä postmoderniin tapaan historian uudelleentulkintoja.

Tuoreimpia rakennusperintöön vaikuttavia ja suhtautumisesta kertovia ilmiöitä ovat jälleenrakennuskauden pyhäkköjen muutostyöt, joiden yhteydessä niin ulkoasua kuin sisustustakin muokataan. Yhtäältä pyrkimyksenä lienee häivyttää ehkä ankeana koettu sodanjälkeinen niukkuus, epäperinteisenä koettu muotokieli ja muistutukset menetyksen traumasta. Toisaalta uudistukset eivät aina ole kovin

Joensuun Pappisseminaarin kirkon suunnitteli arkkitehti Ilkka Valkama suurlähettiläs Anastasios Sideriksen ehdotuksen pohjalta, mallina Tessalonian Panagia Khalkeonin 1000-luvulla rakennettu kirkko. Seinämaalaukset suunnitteli ja toteutti ikonimaalari Konstantinos Ksenopoulos oppilaineen. Johannes Teologin muistolle pyhitetty kirkko jatkaa nimensä myötä arkkitehti Juhani Viisteen 1930-luvun alussa Sortavalaan suunnitteleman suomalaiskansallisen seminaarikirkon perinnettä.

Lintulan luostarin Pyhän Kolminaisuuden kirkon (Vilho Suonmaa, 1973) ulkoasun ja interiöörin muutostyöt (Antero Turkki, 1999–2000) ovat esimerkki uudistuksista, jotka ovat tilan käyttäjän näkökulmasta onnistuneet, vaikka ne ovatkin muuttaneet ortodoksisessa kirkkoarkkitehtuurissa harvinaisen, alkujaan funktionalistis-strukturalistisen rakennuksen pelkistettyjä piirteitä.

onnistuneita. Jälleenrakennuskauden pyhäköt ja niiden sisustus ovat tärkeä osa suomalaista ortodoksisesta kulttuuriperintöä, jota ei tulisi väheksyä. Ne kertovat Suomen ortodoksien historian keskeisestä, vaikkakin raskaasta käännekohtasta ja niistä olosuhteista, joissa jälleenrakennus tapahtui. Ne ovat myös ehtineet muodostua käyttäjilleen arvokkaiksi ja läheisiksi. Jos aikanaan rakennustöissä ei kirkkosakävijöitä juuri kuunneltu, voi heidän äänensä jäädä kuulematta uudistuksissakin. Etenkin ikonostaasien ja muun sisustuksen muutostöitä perustellaan käyttämällä käsitettä ”perinne”, jota kohti muutoksissa pyritään. Kuitenkin aiheesta käytävän yleisen keskustelun puuttuessa perinnehakuisuus tuntuu viittaavan ajatukseen, että alkuperäinen jälleenrakennuskauden asu olisi edustanut ”väärää” ja vasta uudistettu edustaisi ”oikeaa” ortodoksisuutta.

Kirkollisten rakennusten, kirkkopihojen ja hautausmaiden arkeologinen kulttuuriperintö

Arkeologinen kulttuuriperintö on osa monia kirkollisia rakennuksia, niiden ympäristöjä ja hautausmaita. Se koostuu monenlaisista menneisyyden ihmistoiminnasta jäljelle jääneistä esineistä ja jäännöksistä. Osa arkeologisesta kulttuuriperinnöstä on rauhoitettu muinaismuistolailla kiinteinä muinaisjäännöksinä. Ajantasainen tieto muinaisjäännöksistä löytyy Museoviraston internetissä julkistamista Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaasta ja muinaisjäännösrekisteristä. Lisätietoa on Museoviraston julkaisussa *Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset, tunnistaminen ja suojelu*.

Kirkkojen arkeologinen kulttuuriperintö ajoittuu yleensä historialliseen aikaan noin 1200-luvulta nykypäivään. Joskus löytyy myös vanhempia esineitä ja rakennelmien jäännöksiä. Tällöin kirkollinen rakennus on voitu rakentaa jo esihistoriallisena aikana merkitykselliseen paikkaan, kuten hautapaikalle esimerkiksi Halikon ja Sastamalan kirkkojen tapaan. Sysmän kirkko on puolestaan rakennettu esihistoriallisen ajan lopun toimintapaikalle.

Kohtalaisen yleisiä löytöjä hautausmailta ja kirkkopihoilta ovat eri-ikäisten rakennusten jäännökset. Monet kirkot on rakennettu vanhemman, usein tulipalossa tuhoutuneen kirkon paikalle tai läheisyyteen. Vanhemman kirkon rakenteita on löytynyt esimerkiksi Oulun tuomiokirkolta. Juvan Vanhalla kirkolla on säilynyt muun muassa kellari, ja Kirkkonummen kirkolta on havaittu vanhemman hautausmaan aidan perustuksia. Hautausmaan aidan ulkopuolella on esimerkiksi Maskun Ritaripuistossa vanhan tapulin perustus ja Naantalın kirkolla birgittalaisluostarin rakenteita. Inkoon Prästgårdenissa hautausmaan aidan ulkopuolella on keskiaikaisen kirkon rakennus- ja korjaustöihin liittyviksi tulkittuja tulisijoja. Maanviljelyn merkkejä löytyy paikoilta, joilla kirkko on rakennettu pellolle esimerkiksi Paimion Pyhän Mikaelin kirkon tapaan.

Vanhempien rakennusten osia ja muita rakennelmia on säilynyt myös kirkollisten rakennusten seinissä ja lattian alla. Niiden perusteella tehdään päätelmiä

Halikon kirkko on rakennettu esihistoriallisen ajan lopun hautapaikalle, jonka sijainti on merkitty kuvaan punaisella vinorasterilla. Ote: Museoviraston muinaisjäännösrekisteri, taustakartta ja -kuva Maanmittauslaitos 2019.

Hautausmaan aidan ulkopuolinen kaivanto tehdään yleensä arkeologin valvonnassa, jotta mahdolliset hautaukset ja muut jäännökset voidaan tutkia ja dokumentoida.

historiallisen ajan hautoja on kuitenkin löydetty esimerkiksi Salon Perniön Yliskylän kirkon hautausmaalta. Joskus hautauksia löytyy hautausmaan aidan ulkopuolelta, kuten Tyrvännön kivisakastilta. 1700-luvun puoltaväliä varhemin rakennettujen kirkkojen lattian alle on tehty yleensä kirkkohautoja. Käytäntö jatkui vuoteen 1822 saakka, jolloin hautaaminen kiellettiin asetuksella. Kirkkohautoja on säilynyt esimerkiksi Kempeleen ja Keminmaan kirkoissa.

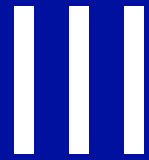
Rakennuksien alta ja maaperästä löytyvä esineistö on usein monipuolista. Esimerkiksi Tenholan kirkon lattian alta on löydetty lasimaalausten kappaleita, kirjan heloja, arpanoppia, miekan kahva ja eri-ikäisiä rahoja. Runsaasti erilaisia löytöjä rahoista sormustimiin, puuveistosten osiin ja luuesineisiin on myös Salon kirkosta. Paimion Räpäälän vanhan kirkon hautausmaalta on löytynyt hyvin varhaisiksi hautakiviksi tulkittuja pitkiä kiviä ja Ulvilan kirkolta yli 1400 rahaa sisältänyt hopea-aarre. Tornion kirkon kirkkohautoissa on säilynyt muun muassa hautavaatteiden, arkkujen tekstiiliverhoilujen ja kasveista sommiteltujen koristusten jäännöksiä. Turun tuomiokirkosta on löydetty rituaalisista syistä tehty rakennuskätkö.

Arkeologisesta kulttuuriperinnöstä on kertynyt havaintoja järjestelmällisemmin 1800-luvulta lähtien. Esineitä ja rakennelmien jäännöksiä on löydetty erilaisissa rakennus- ja korjaushankkeissa sekä niiden yhteydessä tehdyissä tutkimuksissa. Tietoja arkeologisista valvonnoista ja kaivauksista on jo 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä esimerkiksi Maarian kirkosta, Sipoon Vanhasta kirkosta ja Ruskon kirkosta. Sittemmin tutkimus- ja dokumentointimenetelmät ovat kehittyneet yhä tarkemmiksi. Näin myös tieto arkeologisesta kulttuuriperinnöstä on yksityiskohtaisempaa. Sen tutkiminen historiallisten lähteiden rinnalla antaa monenlaista lisätietoa seurakunnan ja yhteisön historiasta.

muun muassa eri-ikäisten rakennusten sijaintipaikoista ja koosta. Esimerkiksi Huit-tisen kirkossa on säilynyt keskiajan kivikir-kosta runkokuoneen itäosan seinät ja kaksi holvia. Lempäälän kirkossa keskiaikaisesta kirkosta ovat jäljellä runkokuoneen itä- ja länsiosa. Korppoon kirkon lattian alta on havaittu aiemman sisäänkäynnin rakenteita ja Sauvon kirkosta kastealtaan jalusta. Peders-ören kirkosta on puolestaan löydetty lattian alta vanhemman kirkon jäännösten lisäksi kaksiosainen kellari ja useampia alttarien perustuksia.

Hautaamiseen liittyvät jäännökset ajoittuvat yleensä historialliselle ajalle. Esi-

Rakennusten
hyvä ylläpito
ja hoito

Kiinteistöhoitoa arvorakennuksessa

Kirkollisia rakennuksia on perusteltua ylläpitää ja hoitaa pitkäjänteisesti. Kiinteistöhoitoon kuuluvat muun muassa jatkuvat huolto- ja korjaustehtävät, tekniikan ja järjestelmien toimivuuden seuraaminen ja säätäminen, mittaukset ja määräraikaistarkastukset sekä siivous ja ulkoaluetyöt, kuten pihojen puhtaanapito ja viheralueiden hoito. Kiinteistön ylläpidon tarkoituksena on sen kunnan, arvon, käytettävyyden ja koettavuuden säilyttäminen.

Rakennusten ja niiden historian tuntemus antavat hyvät lähtökohdat hoitoon ja ylläpitoon. Kirkolliset rakennukset ovat elävää kulttuuriperintöä, ja tilojen jatkuva käyttö on suuri arvo. Hoidossa ja ylläpidossa, samoin kuin muutos- ja korjaustöissä, tulee ottaa huomioon sekä seurakunnan tarpeet että rakennuksen historialliset ja esteettiset arvot. Sekä pienissä että isoissa töissä tulee eri näkökulmat sovittaa yhteen parhaalla mahdollisella tavalla. Kirkollisten rakennusten käyttötarkoitus on usein pysynyt samana rakentamisesta saakka, mikä on auttanut niiden säilymistä.

Rakennusten hoito on muuttunut seurakunnissa jatkuvasti ammattimaisemmaksi. Seurakunnat tekevät rakennus- ja investointisuunnitelmia, kiinteistöstrategioita sekä maankäyttösuunnitelmia. Rakentamista ja korjaushankkeita ohjaavat toiminta- ja taloussuunnitelmat. Rakentamista säätelevät myös lait ja asetukset. Maankäyttö- ja rakennuslain mukaan korjaus- ja muutostöissä tulee ottaa huomioon rakennuksen ominaisuudet ja erityispiirteet sekä soveltuvuus aiottuun käyttöön. Kirkkolaeissa säädetään kirkollisesta rakentamisesta, korjaamisesta ja purkamisesta. Ohjeista ja standardeista saa apua rakennusten hoitoon.

Kaikessa rakentamisessa, niin korjaustöissä kuin myös uudisrakentamisessa, tulee edistää ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestävä kehitystä sekä rakennetun ympäristön kauneutta ja kulttuuriarvojen vaalimista.

Ilmastonmuutoksen myötä lämpenevät kesät, kosteammat talvet ja ilmaston ääriolosuhteet vaikuttavat

Sadevesien ohjaus rakennusten ympärillä on tärkeää. Etenkin vanhojen kirkkojen läheisyydessä se vaatii huolellista suunnittelua.

Hyvin hoidettu kirkko ympäristöineen on tärkeä alueen identiteetille. Dragsfjärdin kirkon on rakentanut Antti Piimänen vuosina 1753–1755.

rakennettuun kulttuuriperintöön. Sade- ja hulevesien haltuunotto on yhä tärkeämpää. Julkisivuihin tarttuvat orgaaniset kasvustot saattavat lisääntyä tulevaisuudessa ja aiheuttaa muun muassa tihentyneitä huoltomaalausvälejä. Ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi täytyy teknisten järjestelmien, erityisesti lämmitysjärjestelmän, valintaan kiinnittää huomiota.

Kirkolliset toimijat ovat jo pitkään kantaneet vastuuta ympäristöasioista. Evankelis-luterilaisen kirkon ilmasto- ja energiastrategian 2030 mukaan seurakunnissa sitoudutaan vahvasti kansainväliseen työhön ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Kirkko on päättänyt vähentää fossiilisten polttoaineiden käyttöä ja luopua kokonaan öljylämmityksestä. Myös kirkon ympäristödiplomi toimii samaan suuntaan.

Ohjeista apua rakennusten ylläpitoon

Käytännön rakennussuojelu, rakennusperinnön vaaliminen, on rakennusten arvoja säilyttävää käyttöä, hoitoa ja korjaamista. Rakennuksen erityispiirteet tunteva kunnossapito ehkäisee vaurioita ja suurten korjausten tarvetta. Apua ja ohjeita rakennusperinnön hoitoon löytyy muun muassa Museoviraston julkaisuista. Museoviraston korjauskortit käyvät rakennusmateriaalikohtaisesti läpi perinteisempiä tekniikoita. Ohjeita löytyy niin kattoihin ja ulkoseiniin kuin oviin

Lohtajan kirkossa ammattilaiset ripustavat alttaritaulua paikoilleen korjauksen jälkeen. Työvaiheiden järjestys on tärkeää.

ja ikkunoihinkin. Ne ovat hyvin sovellettavissa myös kirkollisiin rakennuksiin. Rakennustietosäätiön RT-kortit antavat ohjeita hyvistä rakennustavoista, rakennuttamisesta ja suunnittelusta. Myös Kirkkohallitus julkaisee ohjeita ja yleiskirjeitä rakennusten hoidosta.

Kulttuuriperinnön vaalimiseen on sarja eurooppalaisia standardeja. Standardisointi mahdollistaa yhteismitallisuuden palveluille, tuotteille ja toimintatavoille. Yksi sarjan standardeista käsittelee kirkollisten rakennusten lämmittämistä ja lämmitystavan valitsemista. Siinä annetaan ohjeita lämmitysvaihtoehtojen valinnasta kirkkoihin, kappeleihin ja muihin uskonnonharjoituspaikkoihin, kuten moskeijoihin ja synagogiin. Ohjeita hyödyntämällä voi sekä säästää rakennusta että saada aikaan miellyttävän sisäilmaston rakennuksen käyttäjille.

Muissa kulttuuriperinnön vaalimisen standardeissa ohjeistetaan muun muassa historiallisten rakennusten energiatehokkuuden parantamiseen ja rakennusperintökohteen raportointiin sekä rakennus- ja kulttuuriperinnön arviointiin, dokumentointiin ja tallennukseen. Samoin standardeissa on määritelty erilaisia testaus- ja tutkimusmenetelmiä sekä ohjeistettu irtaimen taide-esineistön kuljetusta ja pakkaamista. Lisätietoa standardeista on alaluvussa Lämmitys ja sisäilmasto kirkkorakennuksessa.

Säännöllistä siivousta ja arvoesineistön hoitoa

Siivous on arvorakennuksessa tärkeää. Se vaatii erityistä huolellisuutta ja mahdollisesti erikoisosaamista. Päivittäinen ja viikoittainen siivousrutiini on olennainen,

Arkiset toimet, kuten imurointi, kuuluvat myös kirkkoon. Työvälineiden on hyvä olla helposti saatavilla.

jotta esimerkiksi lattioille ei keräänny roskaa naarmuttamaan pintoja. Samalla voidaan pitää silmällä rakennuksen ja esineiden kuntoa.

Kaikille materiaaleille on olemassa oikeat puhdistusaineet ja -menetelmät sekä liika vedenkäyttö saattavat kuluttaa pintaa peruuttamattomasti. Naarmuttavia tuotteita ja välineitä ei tule käyttää. Pitää varmistaa, että puhdistusaineiden vaikuttavat kemikaalit sopivat kullekin materiaalille. Aineiden käyttöturvatiiedoiksiin kannattaa tutustua, jotta turvallisuus ihmisille ja ympäristölle tulee otettua huomioon. Työvälineiden käytössä pitää olla huolellinen. Jopa mikrokuituliinat saattavat olla liian tehokkaita herkille pinnoille. Pölynimurin käyttö vaatii varovaisuutta, sillä imurilla rikkoo helposti esineistöä ja kolhii kiinteiden kalusteiden kulmia. Imurin imutehon on hyvä olla säädettävissä. Myös muiden siivousvälineiden käytössä tulee olla huolellinen erityisesti taideteosten läheisyydessä.

Taideteoksille tai maaluspinoille saatetaan aiheuttaa vaurioita liian vahvoilla puhdistusaineilla tai väärillä käsittelytavoilla. Esimerkiksi kullatut taulunkehukset tai esineet eivät siedä kosteaa puhdistusta, vaan ne kuivapuhdistetaan. Jos taideteoksiin on tullut kosteasta rievusta pyyhkäisyjälkiä tai alttarikynttilöistä roiskunutta steariinia, tarvitaan poistamiseen taidekonservaattorin ammattitaitoa. Samoin hauraat tekstiilit, kiilakehysistä irtoilevat kupruilevat alttaritaulut sekä maalipintojen hilseily ja lohkeilu veistoksissa tai öljymaalauksissa vaativat asiantuntevaa hoitoa. Alueellisesta vastuuseosta voi tiedustella alueella toimivia eri alojen konservaattoreita. Konservaattoreilta voi tilata ohjeistusta siivousohjeeseen, kuten erilaisille

←← Arvoesineistön ripustus tulee aika ajoin tarkistaa. Vanhoissa hautajaisvaakunoissa Getan kirkossa Ahvenanmaalla on tukeva ripustus.

← Kasvillisuutta rakennuksen läheisyydessä tulee aika ajoin karsia. Liian isot kasvustot voivat pitää seinä- ja perustusrakennetta liian märkinä. Rautalammin seinävierus on siisti ja viettää hyvin rakennuksesta pois päin.

materiaaleille sopivia siistimismenetelmiä. Samalla siivoushenkilökunnan kanssa on hyvä käydä läpi, mihin taideteoksiin saa koskea vain konservaattori tai koulutettu vastuuhenkilö.

Kirkkojen arvokas esineistö, kirkkotekstiilit ja taideteokset vaativat asian-
tuntevaa käsittelyä ja hoitoa. Huolellisuus käytössä ja hyvät säilytysolosuhteet
auttavat pitämään ne kunnossa. Taideteosten ja esineistön sijoittelussa on pidet-
tävä huolta siitä, etteivät ne ole lämpöpatterien tai ilmanvaihtoaukkojen lähellä.
Suora auringonvalo on niille vahingollista. Kirkkotekstiilien oikeanlainen säi-
lyttäminen on tärkeää. Parhaiten tekstiilit säilyvät vaakatasossa laatikostossa.
Kaapistoissa pidettäville kasukoille pitää olla riittävästi tilaa sekä leveäolkaiset
vaateripustimet. Esineistöstä tulee laatia ajantasainen inventointiluettelo valo-
kuvineen. Evankelisluterilaisissa seurakunnissa tiedot tulee tallentaa Basis-
järjestelmään. Kirkkohallitus on julkaissut ohjekirjan *Arvoesineistön hoito*
seurakunnissa, joka on ladattavissa verkosta.

Järjestelmällinen ylläpito ja rakennuksen tunteminen

Säännöllisesti toistuvat erilaiset tarkastukset saattavat paljastaa rakenteissa ja tek-
nisissä asennuksissa olevia puutteita. Varhain havaittuina puutteet voidaan korjata
ajoissa ja näin välttää suurempien vaurioiden syntyminen. Ylläpitotöitä ei kannata
lykätä, vaikka tiedossa olisi tulevaisuudessa laajempi korjaus.

Kirkollisia rakennuksia on rakennettu niin kivistä, puusta, tiilestä kuin beto-
nistakin. Rakennusaineesta riippumatta kaikki vaativat ylläpitoa. Etenkin julkisivut
ja perustukset ovat alttiita ympäristön ja ilmaston vaikutuksille. On huolehdittava

Keskiaikaisen Hollolan kirkon tiilipäädyn kuntoa tarkastetaan korinosturilla.

siitä, että sadevedet ohjataan rakennuksesta pois. Myös lumen sulamisvedet tulee johtaa pois. Kasvillisuuden rajoittaminen rakennuksen ympärillä saattaa olla tarpeen. Puista tippuvien lehtien kerääntyminen katoille ja ränneihin voi vaurioittaa rakennusta, ja liian lähellä olevien puiden juuret voivat tunkeutua perustuksiin. Maan pinta on voinut kohota vuosikymmenten saatossa paljonkin uusien pintakerrosten ja istutusten sekä muun kasvillisuuden myötä. Kaivutyöt voivat vaatia arkeologista valvontaa tai tutkimusta, etenkin keskiaikaisten kirkkojen ympäristössä. Arkeologisen kulttuuriperinnön huomioon ottamisesta on laajemmin luvussa 4 Korjaus- ja muutoshanke kirkollisessa rakennuksessa.

Kirkon alustan tarkastuksella varmistetaan, että alapohja on kuiva ja lattian tukirakenteet kunnossa. Vanhempien rakennusten kivijaloissa olevat tuuletusaukot ovat alapohjan kunnossa pysymisen kannalta tärkeitä. Tuuletusaukkoja ei saa tukkia, ja niiden käyttö vuodenaikojen mukaan tulee opetella. Tuuletusaukkojen varustaminen kivijalan sisäpintaan kiinnitetyllä ritilällä tai verkolla suojaa alustaa eläimiltä ja ilkivallalta. Se ei kuitenkaan saa heikentää ilmanvaihtoa. Joissain tapauksissa kivijalkaan on tehty uusia tuuletusaukkoja. On myös muistettava, että 1800-luvulla rakennettujen kirkkojen lattioiden alla voi olla hautoja tai hautakammioita. Arkeologisesta kulttuuriperinnöstä on enemmän luvussa 2 Mitä seurakuntien kulttuuriomaisuus on?

Kivikirkkojen ikkunoiden vesipenkit ja puukirkkojen vesipellit kuuluvat myös tarkkailtaviin kohtiin. Pellin on oltava ehjä ja tiiviisti paikallaan. Jos vesipenkissä on esimerkiksi lauta-, liuskekivi- tai betoniverhous, on saumojen oltava kunnossa. Halkeamat on paikattava välittömästi, etteivät ne juoksuta sadevettä

seinärakenteeseen. Uudet pellitykset muuttavat rakennuksen ulkonäköä paljon, ja ne tulee aina suunnitella huolella.

Kirkon ullakko ja kellotapuli tarkastetaan säännöllisesti. Pitkään jatkuva vesivuoto saattaa aiheuttaa pahojakin vaurioita vesikaton jiiri- ja taitekohtiin sekä kattotuolirakenteisiin. Sateen jälkeen vesivuodot näkyvät puisissa rakenteissa märkinä, tummempina kohtina. Kosteina pysyvissä pinnoissa saattaa esiintyä vaaleaa sienikasvustoa. Talviaikaan hieno pakkaslumi saattaa sopivalla tuulella tunkeutua pienistäkin saumojen rei'istä sisään. Kattotuolien liitokset on myös syytä tarkistaa. Lintujen pääsy ullakolle pesimään estetään. Perinteiseen kirkkomiljööseen kuuluville naakoille voidaan tarvittaessa järjestää muusta ullakosta erotettu tila. Vanhemmissa kirkkoissa voi olla reikiä suoraan ullakolta kirkkosaliin, kuten keskiaikaisissa kirkkoissa niin kutsutut juoruaukot. Ne tulee pitää avoinna. Niillä voidaan myös vaikuttaa ilmanvaihtoon ja tuulettumiseen, mutta tuolloin täytyy huolehtia, että aukoissa on verkot. Niiden kautta on myös tuotu teknisiä asennuksia kirkkosaliin. Ullakko-tilan siivoamisesta tulee myös huolehtia.

Huoltokirja

Useimmat kiinteistönhuoltotoimenpiteet kirjataan huoltokirjaan. Ajantasaisena se on hyvä tietolähde käytetyistä materiaaleista ja työtavoista sekä kunnostusajankohdista. Huoltokirjan tiedot muodostavat pohjan rakennuksen pitkäjänteiselle käytölle ja hoidolle. Kiinteistöhenkilökunnan on hyvä perehtyä rakennuksesta tehtyihin selvityksiin. Mahdollisia tietolähteitä ovat rakennushistoriaselvitys, hoito- ja ylläpitosuunnitelmat, rakennuksen ominaispiirteiden selvitys sekä muut raportit. Uudempien restaurointien yhteydessä on saatettu tehdä myös restaurointiraportti.

↑ Rautalammin kirkon vintille lisättiin tuki-kaiteita ja parannettiin kuljettavuutta remontin yhteydessä 2008. Sekä vintillä että kellareissa on usein paljon huollettavaa tekniikkaa.

→ Mynämäen kirkko on yksi suurimpia keskiaikaisia kirkkojemme. Sisäänkäynti on länsipään tornirakennelmassa.

Huoltoa vuodenaikojen mukaan

Syksy

Rakennusten toimivuutta seurataan kaiken aikaa, mutta syksyisin on kiinnitettävä erityisesti huomiota sade- ja hulevesijärjestelmiin. Vesikaton, rännien, syöksytorvien ja rännikaivojen puhdistaminen roskista, lehdistä ja havunneulasista on tarpeen. Tukkeutuneet vesikourut ja vuotavat rännit valuttavat vettä ulkoseinien rakenteisiin, mikä aiheuttaa maalipintojen tai rappauksen irtoamista, puukirkoissa myös lahovaurioita.

Ennen talven tuloa varaudutaan liukkaudentorjuntaan ja tarpeen mukaan laitetaan talviaurausta varten merkkejä. Jäänestoon käytettävän suolan tarve on hyvä miettiä tarkoin. Suolat ovat vesiliukoisia ja aiheuttavat rapautumista huokoisille kivimateriaaleille ja saattavat kulkeutua ihmisten kengissä myös sisälle. Kosteusaan suolat kulkeutuvat syvälle muuriin, kuivuessaan ne kiteytyvät huokosiin ja laajentuessaan irrottavat palasia tiilestä ja rappauksesta.

Evijärven kirkon edustalle on laitettu aurasmerkit ennen talven tuloa.

Kynttilöistä valuva steariini voi leimahtaa ja aiheuttaa palon. Vantaan Pyhän Laurin kirkossa lähetyssynttelikkö aiheutti pienen tulipalon vuonna 2004. Palo saatiin sammuttamaan alkusammutuskalustolla. Kuvassa kynttelikkö siirrettynä toiseen paikkaan.

Rakennuksen ja ympäristön ulkovalaistus tarkistetaan. Lämmitysjärjestelmä katselmoidaan ja varaudutaan uuteen lämmityskauteen. Tuulettuvien ala- tai yläpohjien toimivuus tarkistetaan. Tuuletusluukut suljetaan myöhään syksyllä.

Talvi

Sähköasennukset sekä vesi- ja lämmitysjärjestelmät vaativat säännöllisiä ympärivuotisia tarkastuksia. Kirkkoa ei talviaikana tule pitää liian lämpimänä. Liika lämmitäminen laskee sisätilan suhteellista kosteutta, jolloin puiset rakennusosat, kiinteä sisustus ja kalusteet voivat halkeilla ja niiden maalipinnat irtoilla. Liian alhainen kosteus aiheuttaa vaurioita erityisesti seinämaalauksille ja veistoksille. Uruille ja puuveistoksille käytetään joskus erillisiä kostuttimia. Niistä voi olla hyötyä, mutta myös niiden riskit, kuten vesivahingot tai homehtuminen, täytyy ottaa huomioon.

Kirkon jättäminen kokonaan lämmittämättä talviaikaan on suuri muutos, jos kirkko on aiemmin ollut lämmitetty. Muutoksen hyödyt ja riskit tulee arvioida tarkoin.

Kynttilöiden käytössä tulee olla erittäin varovainen. Niitä ei tule koskaan jättää yksin palamaan kirkkotilaan. Ne tulee sammuttaa tukahduttamalla kynttilänsammuttajalla, jotta steariini ei roisku. Lähetyssynttelikön sijainti tulee valita tarkasti; sen lähellä ei saa olla herkästi syttyvää tavaraa. Kynttelikön alla on tarpeen pitää palamatonta materiaalia olevaa alustaa, joka myös suojaaa lattiaa steariinitahroilta.

Talviaikaan voi sisääntulojen yhteyteen lisätä kuramattoja ja ulkopuolelle kengänpuhdistusralleja. Näillä vältetään kuran ja hiekan kulkeutuminen sisälle ja lattioiden naarmuuntuminen vähenee.

Kevät ja kesä

Alapohjan tuuletusluukut avataan keväällä. Varsinkin kesämatkailijoiden suosimissa tiekirkoissa ja autiokirkoissa on syytä huolehtia säännöllisestä siivouksesta. Kenkien mukana kirkkoon kulkeutuva hiekka kuluttaa vanhoja lattialankkuja ja maalipintoja. Vanhat esitteet sekä nurkissa olevat pölykerrokset ja ylimääräiset roskat lisäävät paloriskejä.

Lämmitys ja sisäilmasto kirkkorakennuksessa

Kirkkoon lämmittäminen aloitettiin 1800-luvun lopulla. Samalla lämmönpitävyyden kohentaminen toi mukanaan seinien ja lautaholvien paneloinnit, tuplaikkunat, tuulikaapit, lämmöneristykset ja myöhemmin lisälämmöneristykset. Lämmityksen myötä kirkkojen seinät ja holvit alkoivat nokeentua ja pölyntyä. Joissakin kirkoissa on ollut sadan vuoden aikana jo useita erilaisia lämmitysjärjestelmiä. Valurautaisia ripauuneja ja kalorifeeriuuneja on seurannut höyry-, kuumailma-, vesikeskus-, lattia- tai sähkölämmitys.

Nykyään käytössä olevat lämmitystavat ovat oikein suunniteltuina ja mitoitettuina käyttökelpoisia. Yhä useampi seurakunta on siirtymässä maa- tai ilmalämpöön, aurinkopaneeleihin tai hake- tai biolämpöön. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaissa kohteissa voi olla hankalaa toteuttaa joitain lämmitysvaihtoehtoja, mutta niitä on syytä vertailla.

Ennen uuden lämmitysjärjestelmän suunnittelua seurakunnan tulee selvittää rakennustensa nykytila. Kiinteistöistä on suositeltavaa teettää olosuhdeseuranta. Tällä tarkoitetaan kalenterivuoden pituista seuranta, jossa rakennuksen eri osista

Suomenniemen kirkossa on näkyvissä eri-ikäisiä lämmityslaitteita. Ilmalämpöpumput on sovitettu rakennuksen tyyliin, ja myös vanhat puulämmitteiset kamiinat hormeineen ovat tallella.

Kulttuuriperinnön vaaliminen. Sisäilmasto. Osa 1: Kirkkojen, kappelien ja muiden uskonnonharjoituspaikkojen lämmitystä koskevia ohjeita, SFS-EN 15759-1:2012

Standardi ohjeistaa kirkkojen, kappelien ja muiden uskonnonharjoituspaikkojen lämmityksestä. Standardissa käsitellään sisäilmaston olosuhteita, lämmitysstrategioita ja teknisiä ratkaisuja niiden toteuttamiseen. Se ei käsittele varsinaisia teknisiä laitteita. Eurooppalainen standardi on laadittu, koska kirkolliset rakennukset poikkeavat usein muista rakennuksista.

Vanhempia kirkkoja on harvoin suunniteltu yhtäjaksoisesti käytettäviksi työtiloiksi, ja niissä on usein paljon lämmitettävää tilaa ja taide-esineitä. Standardi ohjeistaa suunnittelemaan lämmityksen, joka on miellyttävä rakennuksen käyttäjille, niin henkilökunnalle kuin kävijöillekin. Se sisältää ohjeita siitä, miten sisäilmasto tukisi paremmin rakennuksen ja sen sisustuksen säilymistä. Esimerkiksi lämpöä voidaan kohdistaa vain paikallisesti tai koko kirkkosaliin. Voidaan lämmittää jatkuvasti tai jaksottaisesti tai niiden yhdistelmänä. Standardi käy läpi eri lämmitysmuotoja sekä lämmönlähteiden vaihtoehtoisia sijoituspaikkoja. Se ei suosittele yhtä oikeaa lämmitystapaa, vaan esittelee vaihtoehtoja ja määrittelee huomioon otettavia kohtia. Standardia voidaan soveltaa useimpiin uskonnonharjoituspaikkoihin niiden koosta ja rakenteesta riippumatta. Uusien lämmitysjärjestelmien käyttöönoton lisäksi standardi käsittelee vanhojen lämmitysjärjestelmien korjaamista.

Kulttuuriperinnön vaaliminen. Ohjeita historiallisten rakennusten energiatehokkuuden parantamiseen, SFS-EN 16883:2017

Standardi antaa ohjeita historiallisten rakennusten energiatehokkuuden parantamiseen. Myös korjausrakentamisessa pitää huomioida energian tarpeen vähentäminen ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. Standardi tarjoaa apua siihen, miten suhtautua eurooppalaisen direktiivin energiatehokkuusvaatimusten tiukennuksiin vanhemmassa rakennuskannassa. Energiatehokkuutta voi parantaa, mutta sen täytyy perustua huolelliseen arviointiin ja suunnitteluun. Historiallisen rakennuksen muutosten suunnittelun lähtökohtana ovat rakennuksen kulttuurihistorialliset arvot sekä ominaispiirteet, jotka voivat liittyä tilajärjestykseen, ulkonäköön, rakennusmateriaaliin ja taloteknisiin järjestelmiin. Kaikki olemassa olevat rakennukset eivät tarvitse energiatehokkuuden parantamista.

mitataan lämpötila ja suhteellinen kosteus. Samalla kannattaa selvittää rakennuksen ulkovaipan lämmönpitävyyttä ja mahdollisia vuotokohtia, esimerkiksi ylä- ja alapohjissa. Ovien ja ikkunoiden tiiviys pitää varmistaa. Seuranta tukee hyvin myös lämpökamera-tutkimus, joka tehdään talviaikana.

Olosuhteiden selvittämisen yhteydessä saadaan selville mahdollisia korjausta vaativia ulkovaipan osia. Olosuhteiden vaikutuksia urkujen toimintaan, kirkkotaiteen säilymiseen ja jopa kirkon rakenteiden kestävyYTEEN voi olla tarpeen selvittää asiantuntijoiden avulla. Olosuhteita muuttamalla voidaan pysäyttää vaurioiden eteneminen. Seuranta on viisasta jatkaa myös toimenpiteiden, korjausten ja muutosten jälkeen.

Lämmitysjärjestelmän muuttaminen kannattaa pohjustaa lämmitystapavertailulla, jossa eri vaihtoehtojen hyötyjä ja haittoja verrataan. Rakennuksen käyttö voi vaikuttaa lämmitystavan valintaan suuresti; joitain kirkkoja käytetään lämmityskaudella lähes kokoaikaisesti, toisia vain kerran kuukaudessa.

Kirkon käyttömukavuuden ja sisustuksen säilymisen kannalta paras paikka lämpöpattereille on usein penkkien alla. Paikallisia lämmönlähteitä, joita käytetään tilaisuuksien aikana, on mahdollista sijoittaa urkujen läheisyyteen ja alttarialueelle. Hyvin suunniteltu lämmitys säästää rakennusta ja on mukava kävijöille ja työntekijöille.

Keskuslämmitys paitsi lämmittää myös kuivattaa sisäilmaa talvella. Kirkon sisätilan olosuhteet vaikuttavat urkujen sointiin. Olosuhdeselvityksen tulosten perusteella urkujen toimintakunnosta voidaan huolehtia kirkon lämmitysjärjestelmällä ilman erillistä kostutinlaitteistoa.

Hirsirunko ei tarvitse lämmöneristettä. Ilmavuotojen tilkitseminen ikkunoissa, ovissa sekä alapohjan ja ulkoseinän liitoskohdassa on hyödyllisempää kuin lisälämmöneristys. Samalla poistuu myös usein vetoisuudesta aiheutuva tarve lisätä lämmitystä. Jos rakennukseen on joskus tehty lisälämmöneristys ja sitä lämmitetään liikaa sydäntalvella, voi suhteellisen kosteuden jyrkkä aleneminen johtaa puun ja muiden orgaanisten aineiden kutistumiseen. Lämmityskauden aikana kirkon yläpohjaan kohdistuu sisäilman höyrynpaine. Puurakenteen ja eristeen tulee olla kosteutta sitovia ja rakenteen hengittävä. Eriste- ja tiivistysmateriaalien valinnassa on huomiotava myös tilan korkeus.

Uudenkaupungin Pyhään vanhan kirkon ulkokuorauksen alla näkyy 1600-luvun hirsiseinä ja ulkolaudoituksen tukirakenteita. Vanhat puurakenteet ovat yksilöllisiä. Niiden säilyttävässä korjaamisessa pitää ottaa huomioon rakenteen tuulettavuus, eri materiaalit ja paloturvallisuus.

Penkkien alla oleva lämmitin tuo lämmön tehokkaasti sinne, missä sitä tarvitaan. Kuvassa Kangasniemen kirkon penkinlämmittimet.

Eristysmateriaalina mineraalivilla ei sido kosteutta kuitujen sisään, vaan kosteus voi tiivistyä rakenteeseen. Tiivistyminen mahdollistaa homehtumisen ja lahottajasienille otollisen kasvuympäristön, mikä lisää myös tuhohyönteisten ilmaantumisen riskiä.

Koneelliselle ilmanvaihdolle on kirkoissa harvoin mitään perusteita. Vanhoissa kirkollisissa rakennuksissa on ollut painovoimainen ilmanvaihto, joka toimii useimmissa tapauksissa edelleen hyvin. Kirkkosalin ilmatila on suuri eli ilmaa kävijää kohti on riittävästi normaaliolosuhteita ajatellen. Erityistilaisuuksia ei pidä ottaa suunnittelun lähtökohdaksi. Tapauskohtaisesti pitää harkita, onko tarpeen tehostaa painovoimaista ilmanvaihtoa koneellisesti. Riittävän korvausilman saaminen muualta kuin alapohjan kautta tulee varmistaa. Myös kylmien ullakoiden tuulettuvuus tulee varmistaa.

Huolto ja kunnostus rakennusosittain

Perustusten ja alapohjan korjaukset

Perustusten, alapohjan, kattorakenteiden ja vesikatteen kunto ovat keskeisiä koko kirkon säilymisen kannalta. Rakenteellisten vaurioiden korjausten suunnittelu on erityisasiantuntijan, rakennesuunnittelijan, tehtävä.

Perustusten liikkuminen kuormittaa kirkon seinä, ala- ja yläpohjia sekä vesikaton rakenteita. Mikäli seinien kallistumisen tai halkeilun aiheuttajaksi epäillään perustusten painumista tai routimista, on otettava selvää maaperän ominaisuuksista ja perustusten tukena mahdollisesti olevista puurakenteista sekä tutkittava maapohjan kosteusolosuhteet. Perustukset on korjattava ja olosuhteet kohennettava ennen runkorakenteiden korjaamista.

Kaikissa alapohjaan kohdistuvissa toimenpiteissä on huolehdittava siitä, etteivät sen kosteus- ja tuuletusolosuhteet huonone. Korjauksissa syntyneitä lastuja ja roskia ei pidä koskaan jättää lattian alle.

Pinta- ja sadevesien johtamiseksi saatetaan tarvita salaojitusta tai pintavesien ohjausta. Sen tarkoituksena on estää maata routimasta perustusten vierestä sekä kuivattaa kirkon alustaa ja turvata puinen alapohja kondenssikosteuden aiheuttamalta laholta. Vanhempien kirkkojen perustukseen ei tulisi käyttää moderneja patolevyrakenteita. Ne eivät ole poistettavissa, ja ne muuttavat rakenteen ominaisuuksia. Salaojitukseen ei pidä ryhtyä ilman asiantuntijan laatimaa, hyväksyttyä suunnitelmaa, johon liittyy myös selvitys maapohjan laadusta. Jos rakennus on perustettu kalliolle, on pintavesien ohjaaminen haastavaa. Arkeologisen valvonnan tarve tulee selvittää suunnitteluvaiheessa ennen työhön ryhtymistä.

Runkorakenteet

Rungon tehtävänä on kannattaa kattorakenteita ja välipohjia sekä siirtää niistä aiheutuva kuorma perustuksille. Kirkkojen seinät on uudempia kirkkoja lukuun ottamatta rakennettu joko hirrestä, tiilestä tai luonnonkivistä.

Petäjäveden vanhan kirkon lattian alustaa tarkkaillaan säännöllisesti.

Kivisokkeli Tornion kirkolla. Alapohjan tuuletus oli huonontunut kohonneen maanpinnan takia. Kivisokkeli kaivettiin esiin ja maanpinta muotoiltiin rakennuksesta pois päin viettäväksi. Myös hirsikehikon alin hirsi vaihdettiin eli kengitettiin.

aiheuttavat painumia. Vaurioille alttiita ovat erityisesti kivijalan päällä lepäävät alimmat hirsikerrat, ikkunoiden alapuoliset alueet sekä vesikaton vuodoille alttiina olevat seinän yläosat ja nurkat. Talvisaikaan räystäslinjaan saattaa ilmestyä jääpuikkoja. Ne ovat merkki ongelmista yläpohjassa. Näitä voivat olla lämpövuoto, puutteen yläpohjan tuuletuksessa tai muutokset eristyksessä. Syy kannattaa selvittää ja vika korjata. Kosteuden jäätyminen ja sulaminen vaurioittaa rakenteita, minkä lisäksi jääpuikot ovat pudotessaan vaaraksi jalankulkijoille.

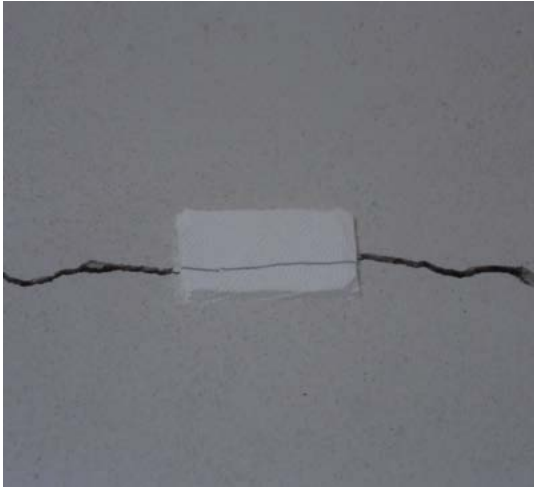
Hirsiä suojaavassa vuorauksessa mahdollisesti olevat listat ja liitoskohdat pitää suunnitella ja toteuttaa niin, että sadevedet ohjautuvat pois päin seinästä. Räystäissä, vesikouruissa ja syöksytorvissa havaitut vuodot on myös korjattava mahdollisimman nopeasti. Korjauksia suunniteltaessa on parasta selvittää ensin vaurioiden syy ja laajuus sekä välttää liiallista puumateriaalin uusimista. Usein selvittää seinien paikkauksella, mutta jos lautaverhouksen laajamittaiseen uusimiseen päädytään, tulee säilyttää vanha rakenne. Tuuletusrako ei kuulu vanhaan puurakentamiseen, ja sen lisääminen vanhaan rakenteeseen voi aiheuttaa ongelmia julkisivun yksityiskohtiin, kuten ikkunoihin ja listoihin. Lisäksi tuuletusrako voi heikentää rakennuksen paloturvaa.

Hirsiseinän yläosa voi liikkua, jos vesikaton tai lautaholvin liitokset avautuvat ja niiden seinille aiheuttama kuormitus muuttuu. Kattotuolien, pitkittäisten ja poikittaisten sidehirsien sekä lehterien ala- ja yläpalkkien liitosten kunto on syytä tarkastaa, jos ulkoseinät kallistuvat ulospäin.

Kiviseinien vauriot johtuvat joko perustusten liikkeistä tai veden tunkeutumisesta rakenteeseen. Perustusten liikkeet voivat johtua maapohjan routimisesta. Ilmastonmuutoksen vaikutuksina talvilämpötilat kohoavat, sademäärät lisääntyvät ja maaperä on yhä useammin märkä ja roudan vähetessä myös pehmeä. Rakentaminen lähialueella sekä liikenteen ja räjäytystöiden aiheuttamat värähtelyt voivat aiheuttaa liikettä perustuksiin. Vauriot näkyvät seinissä ja tiili-

Vauriot runkorakenteissa johtuvat usein vesikaton tai kattorakenteiden rikkoutumisesta, joskus perustusten pettämisestä.

Hirsikehikko on joustava rakenne, jonka olemukseen kuuluvat lämpötilan ja ilmankosteuden vaihtelun aiheuttamat pienet liikkeet. Sen kestävyys perustuu nurkkasalvosten ja muiden liitosten pitävyyteen sekä puumateriaalin lujuuteen. Hirsirungosta on siksi pidettävä huolta, ja sen kunto on muistettava tarkistaa säännöllisesti. Jos hirret kostuvat ja pysyvät kosteina, voi seurauksena olla lahovaurioita. Lahovauriot heikentävät nurkkasalvoksia tai

holveissa halkeamina. Halkeamat ilmaantuvat usein rakenteen heikoimpiin kohtiin. Uudemmissa rakennuksissa on myös erikseen liikuntasauvoja, joiden tarkoitus on ottaa vastaan pientä liikettä. Vesikaton vuodot, rappausvauriot tai seinän alaosasta imeytyvät sade- ja sulamisvedet aiheuttavat ylimääräistä kosteutta. Kosteusvauriot etenevät syvemmälle seinärakenteeseen, jos pintarakenteita ei korjata ajoissa. Pintakäsittelyt kosteutta pidättävillä tuotteilla pahentavat tilannetta.

Kattorakenteet

Vanhoiden kattotuolien osat on liitetty toisiinsa loveamalla ja puutapeilla. Tuulenpaine aiheuttaa kattorakenteissa voimakkaita jännitteitä, jotka saattavat johtaa liitosten aukeamiseen tai jopa murtumiseen. Vesikattorakenteita korjattaessa tai kattotuoleja vahvistettaessa on varottava niiden liiallista jäykistämistä. Vanha rakenne on tehty joustavaksi ja pientä liikettä myötäileväksi. Tätä ominaisuutta ei saa korjauksissa hävittää. Väärin tuetut ullakon kulkusillat voivat nekin jäykistää kattotuoleja ja johtaa rakenteiden murtumiseen. Kattotuolirakenteen uusiminen on tehtävä aina alkuperäisen rakenteen ja materiaalin mukaisesti.

Kosteusvaurioita esiintyy kattorakenteissa erityisesti jiiri- ja taitekohdissa sekä räystäsalueilla. Myös paloluukkujen, hormien ja viirintankojen läpiviennit ovat herkkiä vesivuodoille.

Kattotuolien alaosat ja niihin liittyvän yläpohjan kantavat rakenteet on monesti jätetty paksun lämmön- tai paloeristeen peittoon eikä niiden kuntoa voida tarkastaa. Rakenteet peittävä ja tuulettumista estävä liian paksu eriste saattaa olla vahingollinen. Se aiheuttaa kosteuden tiivistymistä eristeen sisällä olevaan puurakenteeseen. Siitä seuraa lahoa tai hyönteistuhoja. Puhallettavan eristeen käytössä on huolehdittava, ettei se leviä ympäriinsä ja estä ullakon tuulettumista räystäään kautta.

↖ Kuvassa on halkeaman päälle tehty kipsistä muutaman sentin pituinen suorakaide, jolla halkeamaa on helpompi tarkkailla ja mitata. Jos kohta halkeaa uudestaan, seinät liikkuvat edelleen. Nykyään on saatavilla myös rakomittareita, joissa on mitta-asteikko valmiina.

↑ Ahvenanmaan Jomalan kirkon kattorakenteita. Katon rakenteiden kunto on syytä tarkistaa ajoittain. Myös mahdolliset vuotokohdat tulee paikata ja lintujen pesintä estää.

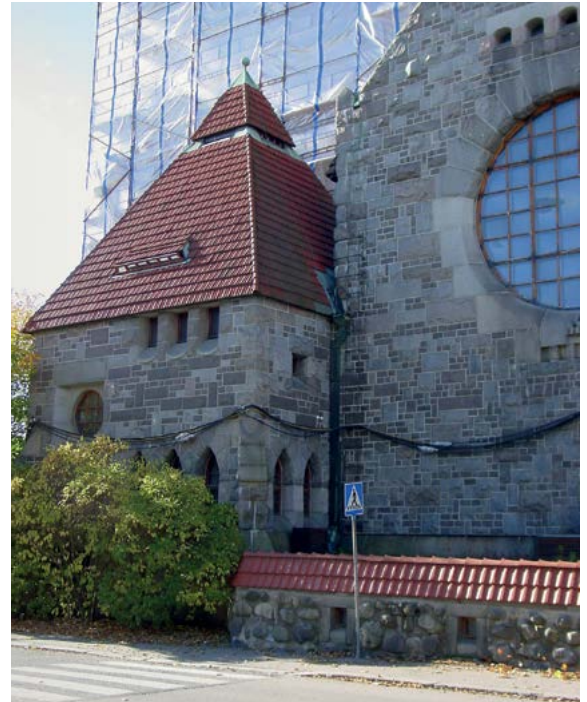
Vesikatto

Kirkoissa on perinteisesti ollut lauta- tai paanukatto. Monissa kirkoissa on vesikaton aluskatteena nähtävissä uudelleen käytettyä puutavaraa, kuten lautakaton uralautoja. Paanujen valmistus muuttui 1900-luvun alussa teolliseksi, ja niiden laatu huononi ratkaisevasti. 1950- ja 70-luvuilla paanujen käsittelyssä käytetty kreesoottijäljy ja muut kivihiilipohjaiset tervan korvikkeet ovat myös olleet osasyynä huonoon kestävyys ja aiheuttaneet monen paanukaton ennenaikaisen turmeltumisen. Suomessa on kuitenkin saatu elvytettyä vanha tervaperinne, ja aitoa mäntytervaa valmistetaan yhä jonkin verran. Sen käyttöön palattiin 1980-luvulla, kun tervan korvikkeina käytetyistä aineista oli saatu huonoja kokemuksia.

Huoltotervausten laiminlyönnistä seuraa paanujen halkeilu. Löyhä, nopeasti kasvanut puulaatu nopeuttaa puukatteen turmeltumista. Myös katteen tuuletus ja alusrakenne vaikuttavat puukatteen kesto. Tuulettamaton aluskate paanituksen alla voi aiheuttaa paanujen lahoamisen alta päin. Tervatulla katolla ei kannata käyttää kuparipeltiä esimerkiksi jiiirikohdissa, koska terva estää kuparia suojaavan hapettumisen.

Myös paanujen valmistuksessa on syytä palata vanhoihin käsityövaltaisiin menetelmiin. Raaka-aineena käytettävän puun laatuun ja paanujen tekotapaan kannattaa kiinnittää huomiota, jotta katot kestäisivät pidempään. Paanukaton uusimista suunniteltaessa on varauduttava siihen, että työ vie useita vuosia. Aluksi puut valikoidaan metsässä ja – useita vuosia myöhemmin – valmis kate

Jugendtyylin myötä tiilikatot tulivat muotiin 1900-luvun alussa. Tampereen tuomiokirkon kattoa korjattiin vuonna 2006, vasemmalla tiivis uusittu aluskate.

tervataan ensimmäisen kerran. Paanukerrosten määrä sekä paanujen muoto ja koko vaihtelevat kirkko- ja tapulikohtaisesti, joten ne on suunniteltava ja valmistettava jokaista kohdetta varten erikseen.

Peltikatto yleisty kirkoissa 1800-luvun loppupuolella valssatun pellin tultua käyttöön. Peltikaton hoitoon kuuluu huolehtia siitä, että sitä suojaava maali on hyvässä kunnossa. Jos katto joudutaan uusimaan, on saumaustapa, peltiarkkien koko ja räystäsdetaljit pidettävä entisen kaltaisina. Pellin kiinnitysvälejä voi olla syytä tihentää. Tämänhetkisten ilmastomuutoslaskelmien mukaan keskimääräiset tuulenopeat eivät ole kasvamassa, mutta myrskytuulten arvellaan yltyvän. Profilipeltikatto, tehdasmaalatu tai pinnoitetut pellit tai modernit ruiskutettavat pinnoitteet eivät kuulu historiallisiin rakennuksiin.

Kuparipellin asentaminen kattoon vaatii erityistä ammattitaitoa, ja virheet työssä johtavat helposti vesivuotoihin. Kuparikatto ei ole peltikattoa pitkäikäisempi. Sen etuna on, ettei sitä tarvitse säännöllisesti maalata. Kupari voi sadeveden kanssa aiheuttaa valumia ja värjäytyviä vaaleille pinnoille. Kupariseosten koostumus on muuttunut puhtaampaan suuntaan, ja kuparipelti ei välttämättä hapetu vihreäksi, vaan osa pelleistä jää ruskeaksi.

→ Porvoon tuomiokirkko vaurioitui pahoin tuhopoltossa 2006. Kuvassa asennetaan uusia tervattuja paanuja katolle.

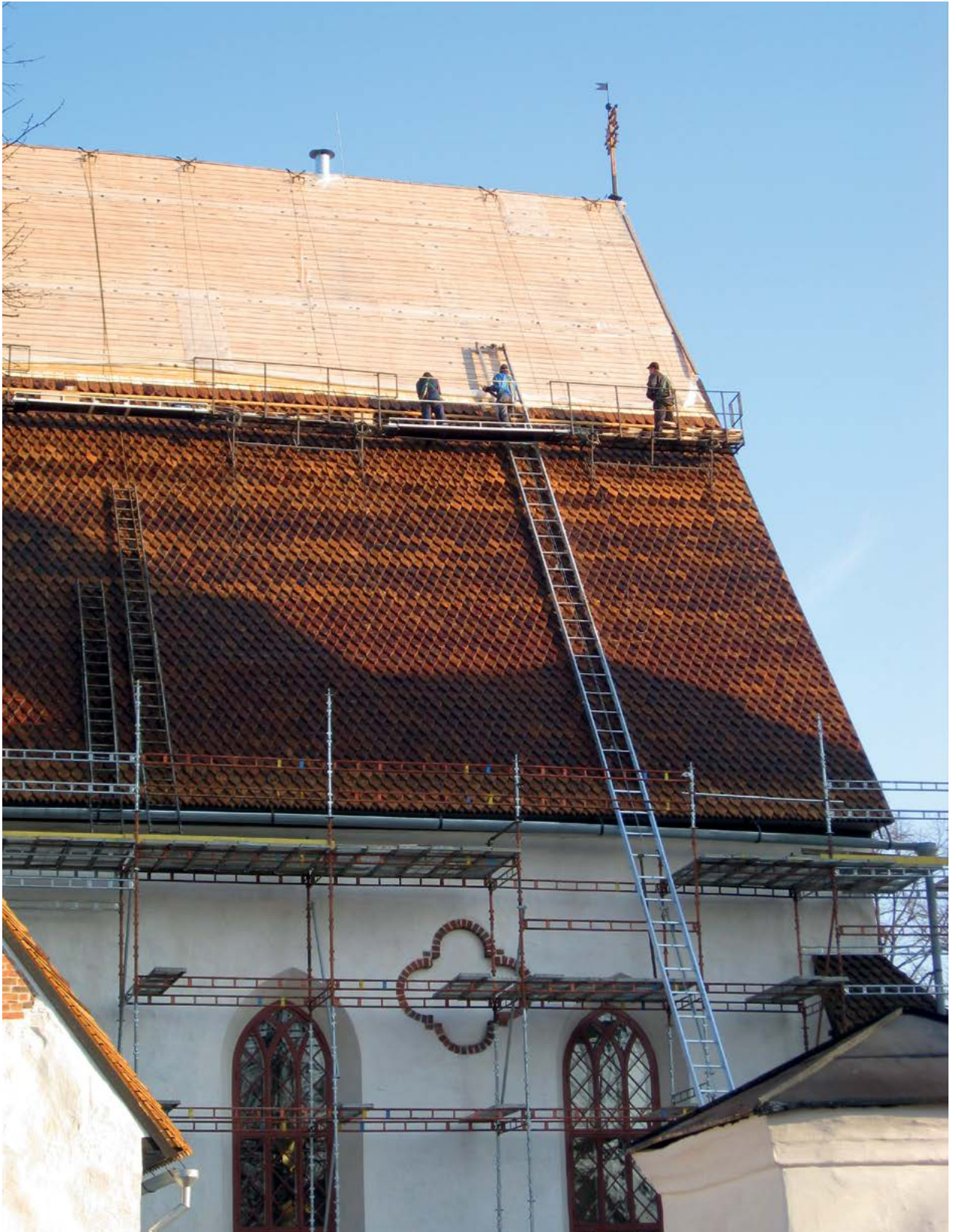
Tervaan kastettuja paanuja odottamassa katolle laittamista.

Paanukaton tervaus

Suomessa on noin 300 paanukattoista kirkkoa tai kello-tapulia, joiden suojaamisessa terva on yhä keskeinen tuote. Paanukatto on ollut perinteinen, vanhimpien kirkkojen kohdalla lähes ainoa kateeratkaisu. 1800-luvulla muoti toi kirkkoihin loivemmat katot ja muut katemateriaalit alkoivat vähitellen tulla käyttöön.

Paanukatteen keskeinen suoja-aine on männystä lohkotuista tervaksista valmistettu perinteinen terva. Tervatuotanto oli 1950-luvulta 1980-luvulle lähes keskeytyksissä. Tervan sijaan käytetyt korvikeaineet eivät osoittautuneet kelmollisiksi paanukattojen suojauksessa. Päinvastoin ne saivat paanukatteen hylkimään oikeaa tervaa. Tämä on aiheuttanut monien paanukattojen ennaikaisen uusimisen.

Paanukate tervataan sen ollessa kuiva joko alkukesästä tai keskikesällä. Tervaus myös onnistuu parhaiten, jos se tehdään perinteiseen tapaan käsipelillä harjaten. Lisätietoa tervauksesta Kirkkohallituksen yleiskirjeessä 11/2017.

Uudemmissa kirkoissa saattaa olla puutteellisia räystäärakenteita. Räystäitä voi olla tarpeen muuttaa teknisesti toimivammiksi, mutta muutokset täytyy aina sovittaa alkuperäiseen arkkitehtuuriin.

Kattoturvallisuusvälineet vaativat tarkkaa suunnittelua ja huolellista harkintaa. Lumiesteiden lisääminen varsinkin vanhempiin kirkollisiin rakennuksiin on arvioitava tapauskohtaisesti.

Julkisivut

Julkisivut on tärkeää pitää kunnossa kirkollisen rakennuksen rakennusmateriaalista riippumatta. Väärät korjausmateriaalit ja menetelmät voivat aiheuttaa isoja vaurioita. Maalityyppi tulee valita huolella – usein parhaiten toimii sama maalityyppi kuin aiemminkin. Sekä puu- että kivijulkisivuissa maalityypin tulee olla riittävän hengittävä, jotta materiaalit eivät rapaudu tiiviin pinnan alla.

Rapatuissa julkisivuissa tulee tuntee olemassa olevan laastin koostumus ja ominaisuudet, jotta paikkaukseen osataan valita oikeat materiaalit. Hyvin tehdyt paikkauspaikat ovat kestäviä, eikä koko rappaus ole tarpeen aina uusia. Rappaamattomien kivi- ja tiilikirkkojen julkisivukorjauksissa kunnostetaan useimmiten kivien väliset laastisaumat. Myös niiden korjauksessa on tarpeen selvittää olemassa olevan laastin koostumus. Jotta saavutetaan ulkonäöltään onnistunut lopputulos, on rappauspaikoista ja uudesta saumauksesta tehtävä mallipintoja sopivan työtavan löytämiseksi. Etenkin vanhimmista kirkkoista on saumauksissa ja rappauksissa vältettävä sementtipitoisia laasteja. Kalkkimaalattua pintaa ei pidä käsitellä muilla maalityypeillä. Yleinen ongelma on ikkunan vesipellin huolimaton liittyminen ikkunan pieliin. Niin kutsutun rappausreunan tekeminen rajakohtaan ehkäisee rappauksen murentumista.

Kirkkojen ulkomaalauksessa on värin valinnan syytä aina perustua väritutkimuksiin, etenkin jos väritystä halutaan muuttaa. Jos alkuperäistä tai myöhempiä värejä ei kyetä selvittämään, on perusteltua valita kirkon arkkitehtuurille tai rakennusajankohdalle tyypillinen väri. Vanhimmissa puukirkoissa hirsipinta tai rimoitettu pystyvuoraus on ollut useimmiten punamullattu. Empirekauden, 1800-luvun alkupuolen, leveä vaakalaudoitus maalattiin öljyvärillä keltaiseksi, nurkkapilasterit ja listoitukset harmaanvalkoiseksi. 1800-luvun lopun kirkkojen vaaka- ja pystylaudoitettujen seinien värit on perustunut pääosin murrettuihin kellanruskeisiin maaväreihin, ja koristelistat ovat usein olleet seinäpintaa tummemmat.

Keittomaalit eli puna- ja keltamulta ovat edelleen käyttökelpoisia, mutta niitä ei voi käyttää kertaalleen toisen tyyppisellä, esimerkiksi öljymaalilla käsiteltyyn pintaan.

Rappauskorjauksia tehdään sekä nostureilla että sääsuojassa telineiltä. Kuvassa Helsingin Hietaniemen hautausmaan uuden kappelin rappauskorjaus 2014.

Joskus voi olla tarpeen poistaa kaikki aiemmat maalikerrokset puupinnoista. Väriytyksen vaiheet on hyvä dokumentoida. Maalinpoistosta tulee tehdä malleja. Luopioisten kirkolla tehtiin siistejä puupaikkauksia maalaus-töiden yhteydessä 2009.

jonka säilytykseen on käytetty aitoja maaväripigmenttejä.

Maalien side- ja lisäaineet ovat muuttuneet paljon kautta aikojen. Lyijyn poistamisen pohjamaalista on ajateltu edistyneen vaaleiden maalipintojen homehtumista. Toisaalta kosteiden vuodenaikojen ja sademäärän lisääntyminen vaikuttavat yhtäläillä. Pilkullisia pintoja voi pestä aika ajoin puhtaaksi joko pelkällä vedellä tai homepesuliuksilla. Pesu on monesti riittävä ja uudelleenmaalausta parempi vaihtoehto. Siten vältetään liian monet maalikerrokset. Paksut maalikerrokset irtoavat toisistaan ja pohjasta, mikä kiihdyttää uudelleenmaalaussykliä.

Nykyään on saatavilla sekä perinteisiä pellavaöljymaaleja että sekoiteöljy-maaleja. Jos rakennuksessa on aiemmin käytetty perinteistä pellavaöljymaalaa, tulisi siihen jatkossakin valita perinteinen pellavaöljymaali aidoilla pigmenteillä säilytettynä. Aidot pigmentit vanhenevat kauniisti ja ennustettavammin kuin säilytyspastat.

Mikäli paksut maalikerrokset alkavat laajalti irtoilla alustastaan ja koriste-profiilit ovat menettäneet muotonsa, on edessä maalinpoisto, jos halutaan varmistaa uuden maalipinnan kestävyys. Ennen maalinpoistoa tulee teettää väritutkimus ja otattaa mahdollisuuksien mukaan maalinäytteitä talteen poikkileikkauksia varten. Ennen työn aloitusta tulee myös sopia seiniin jätettävistä mallikohdista, joihin pyritään jättämään kaikki maalikerrokset. Maalinpoistosta tulee aina tehdä malleja, joiden avulla valitaan sopivin menetelmä. Menetelmiä ovat muun muassa mekaaninen poisto, infrapunasäteilylämmittimet ja maalinpoistoaineet. Hiekka-tai soodapuhallus ei sovi puupinnoille. Kemikaaleja, kuten maalinpoistoainetta, käytettäessä on pinta puhdistuksen jälkeen huuhdeltava hyvin. Lisäksi on muis-tettava, että poistettu maali on ongelmajätettä ja se on kerättävä talteen ja toi-mitettava asianmukaisesti käsiteltäväksi. Erityisesti ennen 1970-lukua maalatut pinnat sisältävät monesti lyijypigmenttiä. Pesun jälkeen pinnan tulee antaa kuivua riittävästi ennen maalausta.

Vanhoissa työmaalla valmiste-tuissa öljymaaleissa ominaisuudet vaihtelivat suuresti. Lyijyvalkoista sisältänyt kestäväksi todettu pellava-öljymaali on nykyisin kielletty myr-kyllisenä, ja ympäristölle haitalliset lyijypigmentit on korvattu sinkki- ja titaanivalkoisella. Öljymaali liituuntuu eli himmenee ja vaalenee melko nope-asti, mikä tummissa väreissä saattaa olla haitaksi. Värisävyä valitessa tämä haa-listuminen on syytä ottaa huomioon. Väri haalistuu yleensä etelänpuoleiselta julkisivulta, jota muutenkin joudutaan maalaamaan useammin. Haalistumista voi yrittää estää valitsemalla maalin,

Öljymaali tulee hiertää pintaan ohuina kerroksina. Oikea työväline on vanhanaikainen rengassivellin. Oikeilla välineillä ja työtavoilla varmistetaan, että maalikalvo kuivuu pohjaan myöten eikä pinta nahkoitu.

Uudemmissa kirkoissa voi olla alkuperäisenä maalityyppinä oman aikansa teollinen tuote. Itsesekoitettujen öljy- ja kalkkimaalien jälkeen on käytetty muun muassa öljyalkydimaaleja, silikaattimaaleja ja kalkkisementtimaaleja. Alustan aiemmat käsittelyt tulee aina tuntea ennen kuin paikka- tai uudelleenmaalausta tehdään.

Betonijulkisivuissa voivat ongelmana olla erilaiset sammal-, levä- ja jäkäläkasvustot. Betonipinnan suojaamiseen löytyy erilaisia aineita. Ne saattavat suojata liialta tai kosteudelta tai olla uusittava uhripinta töhryjä varten. Ne voivat toimia toivotusti, mutta niiden pitkäaikais- ja ulkonäkövaikutukset tulee tuntea. Pitää myös varmistaa, voiko käsittelyä toistaa useampia kertoja ja miten muut materiaalit reagoivat niiden kanssa. Useimmiten pinnoitteet eivät ole poistettavissa.

Ikkunat ja ovet

Ikkunoiden pienet lyijypuitteiset lasiruudut tuulirautoineen väistyivät 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuolella. Ikkunoita myös suurennettiin ja niiden tilalle tehtiin puisiin puitteisiin kitatut suuret lasiruudut. Esikuvina olivat uudet kirkkorakennukset. Seiniin myös avattiin uusia ikkunoita valoisuuden lisäämiseksi. Kun kirkkoon asennettiin ensimmäiset lämmityslaitteet, lisättiin usein samalla sisäikkunat. Ne on usein toteutettu varsin yksinkertaisesti, ja niistä saattaa puuttua tiivistävä huullos. Ikkunat voidaan tiivistää kiinnittämällä karmiin ohuet puulistat puitteiden taakse ja asentamalla niihin tiivistysnauhat. Ikkunoiden sisäpuutteiden huolellisella tilkitsemisellä vältetään monissa kirkoissa talvella nähtävissä oleva lasien huurtuminen. Ulkopuitteiden on kuitenkin oltava tuulettuvat.

Ikkunat ja ovet kaipaavat säännöllistä seuraamista. Ikkunoiden kittausten ja maalipintojen sekä helojen kunnosta huolehtiminen ehkäisee suurempien vaurioiden syntymistä. Tiivistetä tulee myös tarkistaa aika ajoin ja uusia tarpeen mukaan.

Ikkunoiden karmien ja puitteiden profiilit ja mittasuhteet vaikuttavat sekä julkisivujen että sisätilan ilmeeseen. Vanhoja ikkunoita ei pidä uusida, eikä korjauksissa saa hävittää alkuperäisiä yksityiskohtia. Puitteen lahovaurioitunut alasarja ja irronnut kittausta voidaan helposti uusida. Karmeja ei pitäisi koskaan vaihtaa. Hamppu- tai pellavarive on paras materiaali karmien ja seinän

Yhdet Suomen vanhimmista ikkunoista ovat säilyneet Askaisten kirkossa. Ikkunat ovat peräisin 1650-luvulta.

Tampereen tuomiokirkon
pyöreän ikkunan karmia
paikattiin vuonna 2006.

välisten rakojen tilkitsemiseen. Huolellisesti kunnostettu, tiivissyisellä puulla paikattu ikkuna kestää vähintään yhtä kauan kuin nopeakasvuisesta puusta valmistettu uusi ikkuna.

Ikkunat ja karmit tulee kaikki käydä yksitellen läpi ja tehdä niistä kuntotutkimus. Eri ilmansuuntiin olevat ikkunat voivat olla erikuntoisia, joten ne tarvitsevat yksilöllisiä kunnostustoimenpiteitä. Metalliovet ja -ikkunat vaativat myös maalausta sekä tiivisteiden ja helojen tarkistamista. Puuikkunat ovat suurelta osin käsityönä tehtyjä, mutta metalli-ikkunat ovat lähes aina teollisia tuotteita. Niiden kunnostaminen voi olla haastavampaa ja vaatia erikoisosaamista ja -osia. Myös lyijylasien tai lasimaalausten puhdistamiseen ja korjaamiseen tarvitaan erikoisosaamista.

Sisämaalaus

Tavallisin syy harkita sisämaalauksen uusimista on sekä kivi- että puukirkoissa seinien ja holvien likaantuminen ja tummuminen tai maalipintojen lohkeilu ja hilseily. Puhdistuskokeiden avulla voidaan todeta, onko seinäpintojen uudelleenmaalaus tarpeellinen. Ehyet pinnat kannattaa useissa tapauksissa uudelleenmaa-

Kirkollisessa rakennuksessa voi olla hyvin eri-ikäisiä pintoja: toiset ovat satoja vuosia vanhoja kauniisti patinoituneita ja kuluneita, ja vieressä toista kohtaa joudutaan huoltomaalaamaan useammin. Sävyt täytyy sovittaa yhteen, kuten Elimäen kirkossa.

lauksen sijasta vain puhdistaa irrallisesta liasta ja noesta. Penkeissä, kalusteissa ja ovissa hyvin säilyneet patinoituneet maalipinnat ovat arvokkaita sinänsä, ja niiden kunnostuksessa tulee tyytyä kevyeen paikkamaalaukseen. Rakennus- tai interiööri-konservaattori voi arvioida tarkoituksenmukaisimmat toimenpiteet.

Maalipinnan vauriot voivat olla merkki rakenteiden ongelmista. Vesivauriot voivat näkyä tummareunaisina värjäytyminä tai aiheuttaa maalin irtoamista. Keski-ikäisten kirkkojen kalkkimaalausten ja muidenkin seinä- ja holvimaalausten kuntoarviointi, puhdistaminen ja toimenpiteet, kuten värinkiinnitys, tulee tehdä

Alvar Aallon suunnittelema Muuramen kirkko valmistui vuonna 1929. Vuonna 2016 toteutetussa peruskorjauksessa kirkon sisätilat palautettiin alkuperäiseen voimakasväriseen asuunsa.

konservaattorityönä. Sisustusosien, ovien, ikkunoiden ja penkkien perinteisenä maalina on ollut pellavaöljymaali. Se antaa elävän pintavaikutelman ja vanhenee kauniisti. Kirkollisissa rakennuksissa yleiset marmoroinnit ja oottraukset vaativat erikoisosaamista – niin vanhojen pintojen puhdistus kuin uusienkin tekeminen.

Mikäli sisäväritystä halutaan muuttaa, antaa väritutkimus suunnittelulle luotettavan lähtökohdan. Tutkimuksessa selvitetään aiemmin käytetyt värit ja maali-tyypit. Väritutkimuksen tehnyt konservaattori ja arkkitehti voivat yhdessä tulkita tuloksia ja pohtia värityssuunnitelmaa. Sisäväriyksen laajamittainen muuttaminen on kirkkolain tarkoittama olennainen muutos. Väritystä suunniteltaessa on pidettävä mielessä kirkon sisäarkkitehtuurin ja kiinteän sisustuksen eri-ikäisistä osista muodostunut kokonaisuus. Tästä syystä alkuperäisen, vanhimman värimaailman palauttaminen ei useinkaan ole suositeltavaa tai edes mahdollista.

Valaistus

Kirkkosalin perinteisinä valaisimina ovat olleet keskikäytävän yläpuolelle ripustetut kynttiläkruunut ja seinille sijoitetut kynttilänpitimet ja lampetit. Alttarilla on ollut monihaaraa kynttelikkö. Sähkövalon yleistyessä 1900-luvun alkupuolella vanhat kruunut usein sähköistettiin. Valaisimia on myös varta vasten suunniteltu kirkkoihin.

Valaistus on kirkkosalissa tärkeää niin tunnelman kuin toiminnan kannalta. Hyvänä lähtökohdana on valon ohjaaminen sinne, missä sitä tarvitaan eli alas penkkikortteleihin sekä alttarialueelle. Joskus voi olla mahdollista lisätä lukuvaloja penkkikortteleihin. Jopa irtonaisia kirjavalvoja on saatavilla. Epäsuora holveihin

suunnattu valaistus ei anna riittävästi valoa penkeissä istuville. Etenkin vanhemmissa kirkkoissa seinien tai holvien valaisu voi tuoda ne esiin liian voimakkaasti. Tietynlainen valohämy kuuluu vanhoihin kirkkoihin. Kirkkosalin ei tarvitse olla tasaisesti valaistu lattiasta kattoon. Suhteellisen matalalla olevat valonlähteet luovat läheisyyden ja yhteisyyden ilmapiirin; ajatusta on onnistuneesti hyödynnetty myös uudemmissa kirkkoissa.

Hyvä ratkaisu parantaa valaistusta voi olla vanhojen valaisinten valotehon lisääminen. Vanhoihin valaisimiin voidaan joskus vaihtaa aiempaa tehokkaampi polttimo. Myös led-valoja voidaan tehdä tilaustyönä vanhojen lamppujen mallisiksi. Led-lampuissa tulee huolehtia, että valon värilämpötila pysyy lämpimänä. Vanhojen kruunujen sähköjen uusimisessa on pidettävä huolta siitä, ettei niihin porata uusia reikiä johdotusta varten. Messinkikruunujen sähköistys, vanhojen asennusten tarkistus ja isommat kunnostustyöt kuuluvat ammattilaisille.

Uusien valaisimien tuominen kirkolliseen tilaan edellyttää harkintaa ja hyvää suunnittelua. Valaistuksen muuttaminen on olennainen muutos. Jotta uusien valaisimien koon ja ulkonäkövaikutuksen voi hahmottaa paremmin, kannattaa tilaa tarkastella mallivalaisimin. Valaistuksen muutokset arvioidaan katselmuksin.

Pintalamput ja -asennukset on helppo vaihtaa jälkiä jättämättä, sillä valaisintekniikkaa joudutaan uusimaan aika ajoin. Upotetut valaisimet eivät kuulu vanhempaan rakennuskantaan, sillä niiden asentaminen rikkoo pintoja. Yläpohjassa voi myös olla tiivis höyrysulku, jota ei saa rikkoa läpivienneillä. Valaisimien huolto kannattaa miettiä jo hankintavaiheessa, sillä lamppujen vaihto ei saa olla liian hankalaa.

Helsingin Lauttasaaren kirkko valmistui vuonna 1958, arkkitehteinä Marja ja Keijo Petäjä. Ilmari Tapiovaaran suunnittelemat messinkivalaisimet ovat keskeinen osa kirkkosalin yleisilmettä.

Monissa kirkoissa tarvitaan lisää valaistusta. Se täytyy suunnitella huolella. Mäntyharjun kirkossa on lisätty valaisimia vanhojen kruunujen kiinnitysketjuun.

Aidot kynttilät tuovat tunnelmaa. Niiden käytössä tulee aina noudattaa suurta varovaisuutta. Isokyrön Orisbergin kahdeksankulmainen ruukinkirkko on C. L. Engelin suunnittelema.

← ← Virsinumerotaulut ovat tärkeä informaation välittäjä ja tunnelmanluoja kirkkosalissa. Helsingin Kallion kirkon suntio työssään.

← TV-monitorit kirkkosaleissa ovat tarpeen väliaikaisissa tilaisuuksissa. Pysyvä näyttö tai valkokangas on harvoin toivottu ratkaisu. Kuvassa Liedon kirkko.

Äänentoisto ja tekniset asennukset

Hyvä äänentoisto huomioi kaikki kuulijat. Kirkkosalin mittasuhteet, muodot ja pintamateriaalit vaikuttavat tilan akustisiin ominaisuuksiin. Kirkkosalin monipuoliselle käytölle ei yleensä löydy valmista pakettiratkaisua äänentoiston suhteen. Lisäksi kaiuttimien muodon ja värin valinta sekä sijoitus edellyttävät huolellista suunnittelua kirkkotilaan parhaiten sopivan ratkaisun löytämiseksi. Nykyään lähes kaikissa kirkoissa on induktiosilmukat.

Kirkkosaleissa tarvitaan joskus tilapäisesti näyttöjä ja valkokankaita. Siirrettävien laitteiden tuominen tilaan on mahdollista, mutta kiinteät mallit voivat olla hankalasti sovitettavissa kirkkointeriöoreihin. Virsinumerotauluja ei tulisi korvata näyttöillä. Laitteasennusten ja johtojen kiinnitykseen on kiinnitettävä tarkkaa huomiota. Yleissääntönä on, että työt tehdään pintarakenteita rikkomatta. Asennuksia ei saa upottaa seiniin, pilareihin tai muihin niitä pitkäikäisempiin rakennusosiin, koska asennuksia joudutaan joka tapauksessa aika ajoin uusimaan ja jälkien korjaaminen on työlästä.

Teknisten järjestelmien suunnittelu on erikoisosaamista vaativa tehtävä, jota ei pidä jättää pelkästään laitetoimittajan tehtäväksi. Järjestelmien laajamittainen parantaminen tai uusiminen saattaa olla olennainen muutos ja siten vaatia Museoviraston lausunnon.

Vanhat sähköjohdotukset saattavat muodostaa palovaaran takia suuren riskitekijän. Kirkon sähköjärjestelmä tulee varustaa vikavirtasuojauksella ja kirkkoon johtavat johdot ylijännitesuojilla. Kirkossa käytettävissä sähkölaitteissa, kuten veden- tai kahvinkeitimissä, tulee olla automaattinen poiskytkentä. Säännöllisistä sähkö tarkastuksista tulee huolehtia.

Palohälytysjärjestelmän ja alkusammutuskaluston tarkistuksessa kannattaa tukeutua paikallisten paloviranomaisten asiantuntemukseen. Käytännön palosuojaukseen kuuluu huolehtia, ettei sisällä kirkossa, ullakolla, tornissa tai

kellotapulissa säilytetä palonarkoja materiaaleja tai tarpeetonta tavaraa. Tiloissa tulee olla asianmukaiset alkusammutusvälineet. Lisää tietoa aiheesta on luvussa Kirkkojen paloturvallisuus sekä Suomen pelastusalan keskusjärjestö SPEKin, Kirkkohallituksen ja Museoviraston julkaisemassa *Kirkkojen paloturvaohjeessa* (2019).

Kirkkopiha ja sen muut rakennukset

Kirkkopiha on vuosisatojen kuluessa muotoutunut kokonaisuus, jossa uudistukset on tehtävä tarkkaan harkiten ja varoen. Kirkon lähiympäristöön eli kirkkopihaan sisältyvät usein kellotapuli, porttihuone sekä hautakappelit. Myös aidat, muistomerkit, kulkuväylät sekä puusto ja istutukset kuuluvat yleensä säilytettävään kokonaisuuteen. Ennen vuotta 1917 rakennettujen evankelis-luterilaisten kirkkojen ympärillä on lähes poikkeuksetta hautausmaa. Niitä on saatettu laajentaa lukuisia kertoja sen jälkeen, kun kirkkoon hautaamisesta luovuttiin 1700-luvun lopulta lähtien.

Terveydenhoidosta vuonna 1879 annetun asetuksen mukaan hautausmaat eivät saaneet olla asutuksen välittömässä läheisyydessä. Tämä johti monessa seurakunnassa uuden, kirkosta erillisen hautausmaan perustamiseen. Kirkon ympärillä oleva hautausmaat on sittemmin otettu uudelleen käyttöön.

Vanhimmat hautamuistomerkit ovat yleensä kirkon läheisyydessä. Ne ovat usein myös komeimmat ja monimuotoisimmat ja muodostavat arvokkaan osan paikallista kulttuurihistoriaa ja perinnettä. Monet seurakunnat ovat rauhoittaneet nämä alueet uudistuksilta ja ottaneet muistomerkit hoitoonsa. Myös kunnat ja yhdistykset saattavat ottaa tiettyjen henkilöiden hautamuistomerkkejä hoitoonsa. Muun muassa Museoviraston julkaisema *Hautamuistomerkkien hoito* neuvoo eri materiaalien kunnostuksessa.

Puita alettiin istuttaa kirkkopihaan 1800-luvun alussa. Laajemmin se kuitenkin yleistyi vasta 1800-luvun lopulla. Puuston uusiminen edellyttää pitkäjänteistä suunnittelua. Puiden ja pensaiden istuttaminen kirkon seinustalle ei ole hyväksi niiden aiheuttamien kosteusongelmien takia. Kasvien juuret saattavat myös rikkoa perustuksia.

Kirkon ympärillä on yleensä hiekkakäytäviä tai mukula- tai muuta luonnonkiveystä, jotka on syytä säilyttää. Uudemmat pinnat sopivat huonosti vanhaan kirkkopihaan.

Kirkkojen luona ja hautausmailla voi olla säätyläisten rakennuttamia hautakappeleita tai maahan kaivettuja hautakammioita. Niistä vanhimmat ovat 1600-luvulta ja nuorimmat 1900-luvun alkupuolelta. Kappelit ovat paikkakunnan historiasta kertova arvokas lisä kirkkopihaan. Monet yksityisistä hautakappeleista kuuluvat nykyisin seurakunnille. Osa on edelleen omistajasukunsa hallussa, ja niitä käytetään joskus uurnahautauksiin.

Kirkon vierestä löytyvät usein vanhimmat hautamuistomerkit, kuten Ahvenanmaan Saltvikissä. Hautaaminen keskittyi 1600-lukuun mennessä kirkkojen yhteydessä oleville hautausmailla.

IV

Korjaus- ja
muutoshanke
kirkollisessa
rakennuksessa

Kirkon korjaushankkeen suunnittelu – selvityksiä ja asiantuntijayhteistyötä

Korjaushanke seurakunnassa

Kirkollisissa rakennuksissa joudutaan hyvästä hoidosta ja säännöllisestä huollosta riippumatta tekemään ajoittain korjauksia tai muutoksia. Tavoitteena on hyväkuntoinen ja tarkoituksenmukainen rakennus, jonka kulttuurihistoriallinen arvo on säilynyt. Korjausten jälkeen ylläpidon merkitys korostuu, sillä mikään korjaus ei korvaa jatkuvaa hoitoa.

Seurakunta aloittaa kirkollisen rakennuksen kunnostamisen kokoamalla asiantuntevan suunnitteluryhmän ja laadituttamalla tarvittavat selvitykset. Kun korjauksen kohteena on arvorakennus, suunnittelussa tarvitaan erityistä pätevyyttä ja asiantuntemusta. Seurakunta käynnistää hankkeen strategiansa mukaisesti tai tarveselvitykseen perustuen. Se tarvitsee hankkeeseen kokeneen suunnittelijan ja valvojan. Muu asiantuntijatarve riippuu hankkeen laajuudesta.

Ahvenanmaan Getan kirkko työmaavaiheessa vuonna 2017. Kirkon penkit ja alttari on suojattu tukevasti korjaustöiden ajaksi.

Suunnittelijapätevyydet

Pääsuunnittelijalta on vaadittava pätevyyttä, kokemusta ja näkemystä kirkollisista kohteista. Kirkkojen restaurointisuunnittelu on lähes aina vaativa tai poikkeuksellisen vaativa tehtävä. Tämä asettaa vaatimuksia suunnittelijan pätevyydelle. Suunnitelmien vaativuusluokista ja suunnittelijoiden kelpoisuusvaatimuksista on säädetty maankäyttö- ja rakennuslaissa sekä valtioneuvoston asetuksessa. (MRL 5.2.1999/132; Valtioneuvoston asetus rakentamisen suunnittelutehtävien vaativuusluokkien määräytymisestä 214/2015).

Korjausrakentamisessa on mahdollista poiketa rakentamista koskevista määräyksistä, ja pääsuunnittelijan on hyvä tuntee nämä mahdollisuudet. Rakennusvalvonta voi antaa joustovaraa, jos tilannetta ei huononeta tai jos on perusteltua käyttää rakennusajankohdan rakentamistapaa. Poikkeamismahdollisuudet liittyvät muun muassa paloturvaan, esteettömyyteen ja energiatehokkuuteen.

Pääsuunnittelijan on paneuduttava kohteeseen ennen suunnitteluratkaisujen tekemistä. Suunnittelu vaatii aikaa ja kohteeseen tutustumista, mikä on otettava huomioon suunnittelusopimuksia laadittaessa. Kirkollisen kohteen työmaalla tarvitaan huomattavaa työpanosta pääsuunnittelijalta. Pääsuunnittelijalta vaaditaan näkemystä, kun erityisalojen (muiden muassa lämpö, vesi, sähkö, ilmastointi, paloturvallisuus) suunnitelmat sovitetaan herkkään kokonaisuuteen.

Valmistautuminen isompaan korjaus- ja muutoshankkeeseen aloitetaan seurakunnassa luontevimmin perustamalla korjaustoimikunta. Toimikunnassa voi olla sekä virka- että luottamushenkilöitä. Toimikunnan tehtävänä on kirjata aluksi seurakunnan omat tarpeet ja tavoitteet. Suunnittelun ja työn edetessä toimikunta seuraa ja ohjaa hanketta. Toimikunta voi tarvittaessa kuulla asiantuntijoita.

Seurakunta kilpailuttaa ja valitsee suunnittelijat. Pääsuunnittelija on useimmiten arkkitehti. Isommissa hankkeissa tarvitaan lisäksi rakennuttaja ja erikoissuunnittelijoita. Korjaustoimikunnan ja pääsuunnittelijan yhteistyönä suunnitelmat muokataan päätöksentekoa ja urakkakilpailutusta varten.

Suunnittelu aloitetaan tavallisesti hankesuunnitelman laatimisella. Suuremmissa korjaushankkeissa jo tämä suunnitteluvaihe on tärkeä, koska sen yhteydessä myös kustannustaso alkaa hahmottua. Tarveselvitys- ja hankesuunnitelmavaiheen päätöksillä sidotaan noin 90 prosenttia korjaushankkeen kustannuksista. Siksi tähän vaiheeseen kannattaa käyttää asiantuntemusta ja aikaa.

Viimeistään hankesuunnitteluvaiheessa teetetään tarvittavat selvitykset. Kun suunnitellaan kirkollisen rakennuksen korjausta, tarvitaan aina tiedot sen historiasta ja nykykunnosta. Korjaushankkeen laajuus ja syy vaikuttavat suuresti siihen, millaisia selvityksiä suunnitelmien pohjaksi tarvitaan. Rakennushistoriaselvitys,

kunto-, sisäilma- ja haitta-ainetutkimukset sekä ajantasaiset piirustukset kuuluvat yhä useammin kirkkohankkeen viranomaisvaatimuksiin. Ellei rakennuksesta ole ajantasapiirustuksia sähköisessä muodossa, ne on hyvä teettää hankkeen aluksi. Aiemmat kunnostustoimet kannattaa tarkistaa myös huoltokirjasta. Kunto-, sisäilma- ja haitta-ainetutkimuksien tilaamisesta on tarkemmin tietoa luvussa Kunto-, sisäilma- ja haitta-ainetutkimukset kirkollisten rakennusten korjauksissa ja ylläpidossa.

Uspenskin katedraalin ikonostaasin kunnostustyössä tarvitaan monia ammattilaisia. Kuvassa kultaajat palauttamassa porttia paikoilleen.

Rakennushistoriaselvitys ja väritutkimus

Rakennushistoriaselvityksellä (RHS) tarkoitetaan rakennuksen historian ja muutosvaiheiden kokoamista yhtenäiseksi esitykseksi. Selostuksen, taulukoiden, kuvien ja piirustusten avulla esitetään kokonaiskuva rakennuksesta ja sen ominaisuuksista. Rakennushistoriaselvitys on korjaushankkeen suunnittelun ja rakennuksen ylläpidon perusta. Ilman sitä rakennuksen teknisen toiminnan ja muutosten mahdollisuuksien ymmärtäminen on vaikeaa.

Rakennushistoriaselvitysten laajuus vaihtelee. Suppeimmillaan ne ovat rakennuksen käyttö- ja korjaushistorian päävaiheiden tiiviitä läpikäyntejä ja laajimmillaan perusteellisiin arkistotutkimuksiin pohjautuvia kirjallisia julkaisuja tai sähköisiä hakuteoksia.

↑ Raahen Saloisten kirkon interiööri. Armas Lindgren osallistui Suomen Muinaismuistoyhdistyksen VI:lle taidehistorialliselle retkelle kesällä 1896 ja maalasi akvarelleja Raahessa. Alun perin keskiaikainen ja 1600-luvulla siirretty ja laajennettu kirkko tuhoutui tulipalossa 1930.

➤ Vanhoja värikerroksia voi tutkia näytteistä mikroskooppilla sekä siistillä väriportaikolla. Kuvassa aiempia sävyjä on kaivettu esiin Hämeenkyrön kirkon sisustuksesta.

Rakennushistorian selvittämiseen voi liittyä erillisiä osatutkimuksia. Yksi tarpeellisimmista on väri- ja pintatutkimus. Väritutkimuksessa selvitetään rakennuksen ulko- ja sisäväriä rakennuksen eri aikoina. Värisävyjen määrittelyyn lisäksi usein tutkitaan käytettyjä pigmenttejä ja maalityyppejä. Väritutkimuksista kerrotaan enemmän kolmannen luvun kohdissa Julkisivut ja Sisämaalaus.

Korjaussuunnitelman hallinnollinen käsittely ja olennainen muutos

Kirkollisia rakennuksia ovat kirkkolakien mukaan kirkot ja kellotapulit, ortodoksiset rukoushuoneet, siunaus- ja hautakappelit sekä hautausmaalla olevat niihin rinnastettavat rakennukset. Kaikki ennen vuotta 1917 rakennetut kirkolliset rakennukset on suojeltu kirkkolaeilla. Lisäksi Kirkkohallituksen erillispäätöksin on suojeltu tähän mennessä 45 vuosina 1917–1970 rakennettua evankelisluterilaista kirkkoa. Kirkkolakien mukaan seurakunnan tai seurakuntayhtymän on ennen päätöksen tekemistä varattava Museovirastolle tilaisuus antaa asiasta lausunto, jos päätös koskee suojellun kirkollisen rakennuksen olennaista muuttamista tai purkamista taikka käyttötarkoituksen muuttamista. Lausunto on pyydettyä myös sellaisista evankelisluterilaisista kirkollisista rakennuksista, joiden käyttöön ottamisesta on kulunut vähintään 50 vuotta. Lausunto on pyydettyä jo asiaa koskevasta suunnitelmasta.

Mitä tarkoittaa olennainen muutos?

Muutosta pidetään olennaisena, jos korjauksessa kirkollisen rakennuksen ulkonäkö, rakenne tai sisätilan luonne selvästi muuttuu. Muutos voi olla olennainen silloinkin, kun tavoitteena on kohteen palauttaminen aikaisempaan asuun.

Muutoksen olennaisuus arvioidaan aina tapauskohtaisesti. Raja olennaisen muutoksen ja kunnossapidon välillä vaihtelee kirkoittain. Muutoksen hyväksyminen jossakin kirkossa ei ole tae siitä, että vastaava muutos voidaan toteuttaa toisessa kirkossa. Hankkeen taloudellinen koko ei ole ratkaiseva, vaan keskeistä on muutosten sisällöllinen vaikutus rakennuksen ulko- tai sisäasuun. Olennaisen muuttamisen kriteerit ovat samat suojelluille ja muille kirkollisille rakennuksille.

Muutos voi olla olennainen ja edellyttää Kirkkohallituksen vahvistusta, vaikka sitä koskeva suunnitelma olisi Museoviraston mukaan sellaisenaan hyvä ja puolettavissa.

Kirkon, kirkkopihan, kellotapulin tai siunauskappelin ulkoasun olennaisia muutoksia ovat esimerkiksi

- lisä- tai täydennysrakentaminen
- julkisivujen tai näkyvien kattopintojen muutokset, esimerkiksi katemateriaalin tai rakennuksen värin vaihtaminen
- merkittävät porras- ja kulkujärjestelyt kirkkopihassa, esimerkiksi esteettömän kulun parantaminen, luiskan rakentaminen, aitamutokset.

Sisäasun olennaisia muutoksia ovat esimerkiksi

- kirkkosalin tilajaon muutokset, esimerkiksi WC-tilan rakentaminen kirkon takaosaan
- tyyli- tai väriasun tai kiinteän sisustuksen muutokset kokonaan tai keskeisiltä osiltaan
- alttarialueen ja kuoriosan muutokset, kuten alttaripöydän siirto, esteetöntä kulkua parantavat järjestelyt, alttarikaiteen muutokset sekä alttarilaitteen muutokset, mukaan lukien etummaisten kiinteiden penkkien poistot
- kuoriurkujen rakentaminen tai purkaminen
- urkujen julkisivumuutokset
- valaistuksen tai muiden näkyvien teknisten järjestelmien uusiminen tai muutokset.

Olennaisena muutoksena ei yleensä ole pidetty yhden tai kahden takimmaisen penkkirivin poistamista. Jos takimmaisista penkkiriveistä on jo aiemmin poistettu, lisärivien poistamisessa voi olla kyse kirkkotilan olennaisesta muuttamisesta. Kirkon eteisessä tai sakastissa tehtäviä muutoksia ei useimmiten pidetä olennaisina.

Kanta-Loimaan kirkko on valmistunut 1892. Sen sisätiloja oli muutettu moneen otteeseen. 2000-luvun alun korjaustöissä palautettiin monia alkuperäisen asun mukaisia piirteitä, kuten penkkien ootrauskäsittely ja lattian puna-musta-valkoiset betonilaatat. Alemmassa kuvassa asu ennen korjaustöitä. Sisäasun laajamittainen muutos, palauttavakin, on olennainen muutos.

Käsite olennainen muutos tarkoittaa, että merkittävimmät näkyvät ja rakenteita koskevat muutokset tarvitsevat laajemman hallintokäsittelyn. Olennaisen muutoksen tulkinta on tapauskohtainen. Kun suojeltua kirkkoa korjataan tai muutetaan, on rajanvedosta hyvä ennalta neuvotella Museoviraston ja Kirkkohallituksen yliarkkitehdin kanssa. Heidän tehtävänä on arvioida suunnitelmien perusteella, ylittyykö olennaisen muutoksen kynnyks. Useimmiten kyse on tällöin näkyvästä sisätilan tai ulkopuolen muutoksesta. Museovirasto arvioi, onko muutos sellainen, että kirkon kulttuurihistoriallinen tai rakennustaiteellinen arvo säilyy. Muutosten tulee kestää aikaa niin esteettisesti, teknisesti kuin toiminnallisesti.

Kirkollisia rakennuksia, joiden käyttöön ottamisesta on alle 50 vuotta, saattaa olla suojeltu maankäyttö- ja rakennuslakiin perustuen kaavamerkinnöin. Tällöin viranomaisena suojelukysymyksissä toimii alueellinen vastuumuseo.

Museoviraston lausunto ennen päätöksentekoa

Seurakunnan on pyydettävä korjaus- tai rakennushankkeen suunnitelmista Museoviraston lausunto ennen kuin asiasta päätetään seurakunnassa. Yhteydenpito Museovirastoon ennen lausunnon pyytämistä on myös hyödyllistä, sillä virasto neuvoo, miten korjaushanketta kannattaa lähteä viemään eteenpäin. Hankkeesta on hyvä neuvotella myös paikan päällä. Lausuntoaineistoa voidaan joutua täydentämään, joten tähän vaiheeseen kannattaa varata aikaa. Lausunnossa voidaan edellyttää vaihtoehtoisia ratkaisuja ja esimerkiksi mallien tai koekäsittelyjen teettämistä.

Seurakunta päättää kirkkovaltuustossa kirkollisen rakennuksen olennaisesta muuttamisesta, korjaamisesta tai purkamisesta saatuaan Museoviraston lausunnon. Seurakunta toimittaa tämän jälkeen päätöksensä suunnitelmien hyväksymisestä hiippakunnan tuomiokapitulille. Sieltä asia etenee vahvistettavaksi Kirkkohallitukseen. Ortodoksisessa kirkossa seurakunnanvaltuuston päätös on alistettava kirkollishallituksen vahvistettavaksi. Koska Museovirastolla on valitusoikeus sekä seurakunnan että Kirkkohallituksen päätöksistä, on valtuuston päätökset toimitettava Museovirastoon tiedoksi.

Kirkollisesta rakennushankkeesta vastaavan on myös selvitettävä kohteen kaavoitustilanne ja huolehdittava tarpeen mukaan toimenpide- tai rakennusluvan hakemisesta. Nämä selvitetään yhdessä kunnan rakennusvalvontaviranomaisen kanssa.

Maskun keskiaikaisen kirkon kunnostustöiden yhteydessä myös seinien hienot draperiamaalaukset konservoitiin. Seinissä näkyvät hyvin kiinteiden penkkien paikat.

Rautalammin kirkko on Suomen suurimpia puukirkkoja. Kunnostustöiden aikana vuonna 2008 kirkkosaliin tehtiin työta- soja, josta oli helpompi kunnostaa seinien yläosat ja katto.

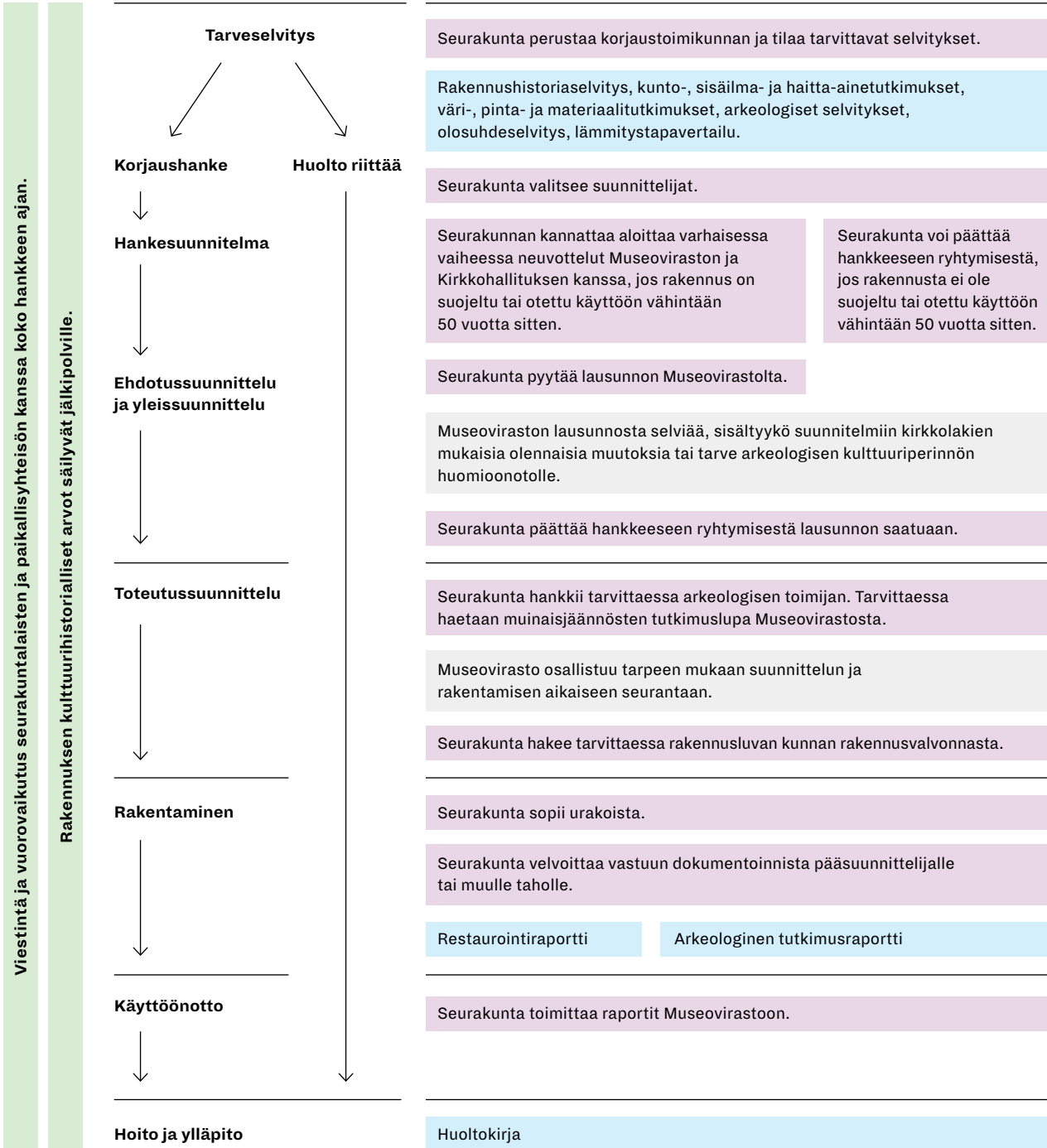

Porvoon tuomiokirkon kattorakenteiden jälleen- rakennusta. Tuhopoltossa 2006 palanut katto oli osin todennäköisesti keskiaikainen ja runko- huoneen osalta 1700- luvulta. Uusi katto tehtiin pitkästä puutavarasta metallipultti- ja osin perinteisin puuliitoksin.

Korjaushankkeen eteneminen kirkollisessa rakennuksessa

Seurakunnalla on hyvä olla kiinteistöstrategia, jossa määritellään rakennusten hoidon ja korjauksen tavoitteet.

Dragsfjärdin kirkko työmaana 2008. Penkit joudutaan usein poistamaan korjaus- ja kunnostustöiden ajaksi. Paikoilleen jäävä kiinteä sisustus tulee suojata huolella ja tarkoituksenmukaisesti.

vain kirkkorakennuksiin. Seurakunnan hakiessa avustusta kirkkoshallitukselta on yhtenä myöntämisperusteena kirkon kiinteistötoimen puoltava lausunto. Kirkkokokouksen päätöksen mukaisesti peruskorjausavustusta voidaan myöntää myös Ruotsin suomalaiselle ortodoksiselle seurakunnalle. Kiitokultaus- ja konservointiavustuksia myönnetään hankkeiden tarkoituksenmukaisuuden eikä vähävaraisuuden perusteella. Niiden saaminen edellyttää omarahoitusosuutta.

Seurakuntien kannattaa seurata aktiivisesti hankekohtaisia yhteiskilpailuita, EU-tukiohjelmien tarjoamia mahdollisuuksia sekä energiatukia.

Kiinteistöstrategia

Seurakuntien on hyvä laatia kiinteistöstrategia, jonka pohjalta päätökset kiinteistötoimen ratkaisuihin tehdään. Strategiassa määritellään rakennusten käytön tavoitteet pitkällä tai keskipitkällä aikavälillä. Strategian laajuus ja tarkkuus määrittyy seurakunnan omien tarpeiden perusteella, ja siitä on hyvä käydä ilmi, mitä toimia rakennusten käyttö ja kuntotaso edellyttävät. Strategiassa voidaan linjata esimerkiksi korjaustarvetta ja ajankohtaa tai rakennuksesta luopumista. Kiinteistönpidossa kannattaa kiinnittää huomiota muun muassa tilojen käyttöasteeseen ja

Korjausten rahoitus

Kirkollisen rakennuksen korjaushankkeen rahoitus tulee omistavalta seurakunnalta. Evankelis-luterilainen seurakunta voi hakea Kirkkohallituksen rakennusavustusta kirkollisten rakennusten ja muiden seurakunnan toimitilojen rakentamiseen ja korjaamiseen. Rakennusavustuksen pääpaino on suojeltujen kirkollisten rakennusten korjaushankkeiden rahoittamisessa. Rakennusavustukset kattavat vain muutaman prosentin seurakuntien rakennusten vuosittaisista hoito-, korjaus- ja rakennuskustannuksista. Muille seurakuntien rakennuksille jaetaan tukea kirkon keskusrahastosta. Rakennusavustuksia haetaan vuosittain Kirkkohallitukselta sähköisellä hakemuksella. Liitteeksi tarvitaan yleensä samantasoiset suunnitelmat kuin vahvistamispäätösten yhteydessä. Avustusten jakoperusteet julkaistaan Kirkkohallituksen yleiskirjeissä.

Ortodoksisen kirkon keskusrahasto avustaa välttämättöimpiä kirkkorakennusten peruskorjauksia sekä kiitokultauksia ja konservointeja. Kirkkoshallitus on linjannut, että peruskorjausavustuksia myönnetään

lämmitykseen. Kun korjataan tai muutetaan vanhoja kirkkoja, on aina selvitettävä vaikutukset niiden kulttuuriperinnön ja taideteosten säilymiseen.

Evankelis-luterilaiset seurakunnat voivat käyttää kiinteistöjensä perustietojen tallentamiseen ja päivittämiseen Basis-järjestelmää. Siinä on kaksi rekisteriä: rakennus- ja kiinteistörekisteri sekä arvoesinerekisteri. Basis-järjestelmään voi hankkia lisäosia, kuten huoltokirjan. Näiden avulla seurakunnan on mahdollista rakentaa käyttöönsä strategian mukainen kiinteistöjenhallintajärjestelmä. Basiksen käyttömahdollisuudet erityisesti suojeltujen rakennusten hoidossa tulevat lisääntymään.

Kiinteistöstrategia

Kirkkohallituksen ohjeiden mukaan seurakunnan kiinteistöstrategian pohjana käytetään Basis-rekisteriin tallennettuja tietoja seurakunnan kiinteistöistä ja rakennuksista.

Kiinteistöstrategiaa varten seurakuntataloudessa

- analysoidaan seurakunnan toiminnan, jäsenmäärän ja talouden kehittyminen tulevaisuudessa
- selvitetään kaikki seurakunnan omistuksessa ja käytössä olevat kiinteistöt, rakennukset ja tilat
- selvitetään kirkkolain, muun lainsäädännön ja kaavoituksen perusteella suojellut rakennukset
- selvitetään olemassa olevien tilojen käyttöaste.

Selvitysten ja analyysien jälkeen ja perusteella

- inventoidaan ja kuntokartoitetaan säilytettävät suojellut rakennukset
- luokitellaan muut rakennukset
- tutkitaan mahdollisuudet hyödyntää vuokratiloja ja siirrettäviä rakennuksia
- luovutaan tarpeettomista tiloista ja rakennuksista markkinaehtoisesti.

Myös hautausmaiden, metsien ja tonttimaan hoidolle asetetaan strategiset tavoitteet.

Urakoista sopiminen

Kilpailutuksissa ja suorahankinnoissa tilaajan eli seurakunnan on olennaista löytää urakoitsija, joka ymmärtää kirkollisen kohteen erityispiirteet ja joka sitoutuu hankkeen tavoitteisiin. Urakkasopimusta valmisteltaessa määritellään, miten urakoitsijat perehdytetään toimimaan kulttuurihistoriallisesti arvokkaassa rakennuksessa. Urakka-asiakirjoissa selostetaan kohteen historia ja merkitys, nykytila, suojelutilanne ja arkeologiset erityispiirteet sekä toimenpiteet, joita ne edellyttävät. Lisäksi esitellään hankkeen tavoitteet ja eritellään se, mitä säilytetään, mitä rajataan korjaustöiden ulkopuolelle ja miten töiden ulkopuolelle rajatut rakennusosat suojataan.

Sopimukseen kirjataan korjaustavat ja erityisammattitaitovaatimukset, kuten kultaustyö, erikoismaalaus ja konservointi. On myös syytä sopia etukäteen, jos hankkeessa on tarkoitus tehdä mallisuorituksia ennen lopullista toteutusta. Lisäksi on sovittava mallien hyväksymismenettelystä ja päätösten kirjaamisesta. Mallisuorituksia tarvitaan esimerkiksi pintakäsittelyiden ja kiinteiden kalusteiden korjaamisessa. Myös suunnittelijoiden ja urakoitsijan yhteistyöstä on sovittava.

Työmaajärjestelyt ja suojaukset

Kun kirkollinen rakennus muuttuu työmaaksi, on säilytettävät rakenteet ja pinnat suojattava vaurioilta. Työmaan olosuhdevaatimukset (lämpötila, kosteus, ilmanvaihto) on määritettävä, ja olosuhteita on seurattava. Kirkkoon korjauksen ajaksi paikalleen jäävä kiinteä sisustus, kuten urut, saarnatuoli tai alttarilaite, on suojattava huolellisesti pölyltä ja kolhuilta. Museoviraston verkkosivuilla on ladattavissa *Korjauskortti 21 Rakennusosien työmaa-aikainen suojaus*. Suojausten sisälle jäävien sisustusten ja rakennusosien olosuhteista on myös huolehdittava. Tilaajan on kiinnitettävä erityistä huomiota esineistön ja taideteosten säilytykseen ja suojaukseen sekä mahdollisiin siirtoihin ja kuljetuksiin.

↓ Mallikäsittely puunmuokailun eli oottrauksen eri vaiheista. Kuvassa Kanta-Loimaan kirkon penkin mallityö.

↘ Kanta-Loimaan kirkon alttaritaulut ja muut taideteokset suojattuina remontin aikana. Puuvilla- tai kuitukangas suojaa hyvin pölyltä.

← ← Kirkoissa olosuhde-
seuranta on usein
tarpeen, niin taide-
teosten kuin urkujen kuin
viihtyisyydenkin takia.
Yksinkertainen mittari
on havainnollinen, ja
nykyään on myös etä-
luettavia järjestelmiä,
jotka voi yhdistää läm-
mitykseen. Kuvassa lämpö-
mittari Vöyrissä 2012.

← Vanhemmissa kirkoissa
saattaa olla eri rakennus-
vaiheita piilossa. Niitä
joudutaan usein tutkimaan
suunnitteluvaiheessa.
Kuvassa rakenneavaus,
jossa näkyy aiempi seinä-
profiili Hämeenkyrössä
2006.

Urakoitsijan on toteutettava suojaussuunnitelman mukaiset suojaukset ja hyväksyttävä ne tilaajalla ja pääsuunnittelijalla ennen töiden aloittamista. Urakoitsija tekee suunnitelman rakenteita suojaavista työmaajärjestelyistä ja työmenetelmistä. Työmaaliikenteen reitit, rakennusmateriaalien varastointialueet ja osastoinnit esitetään asema- ja pohjapiirroksin. Työmaavaiheen suunnittelussa tarvitaan urakoitsijan ja arkkitehdin yhteistyötä.

Purkutytöt on suunniteltava huolella ja toteutettava varoen, ja myös purkutöistä voi tehdä mallisuorituksia. Parasta on, jos purkutytöt suorittaa sama urakoitsija, joka toteuttaa korjaushankkeen. Säilytettävien rakennusosien kannalta työmaan hallinnan siirtyminen urakoitsijalta toiselle on ongelmallista.

Suunnittelutyö toteutuksen aikana

Korjaushankkeen lopputuloksen kannalta on eduksi, että suunnittelijoilla on mahdollisuus käydä usein työmaalla. Esimerkiksi esiin tulevissa tai piiloon jäävissä rakenteissa on tehtävä ratkaisuja, jotka ovat arvioitavissa parhaiten paikan päällä. Tarkentuneet suunnitelmat ja toteutus sovitetaan rakennukseen parhaiten suunnittelijan ja urakoitsijan tiiviinä yhteistyönä.

Mallitoteutusten tekemisellä varmistetaan, että suunnitellut ratkaisut ovat mahdollisia ja luontevia. Niitä voidaan tarvita esimerkiksi maalaus- ja puhdistustöistä tai valaistuksen muuttamisesta. Mallitoteutus voi tuoda esiin tarpeen muuttaa suunnitelmia. Kannattaa varautua teettämään useita malleja toteutuskelpoisen ratkaisun löytämiseksi. Värisuunnittelussa on suositeltavaa tehdä ensimmäiset mallit irtoteleville ennen varsinaisten pintojen maalausta. Mallitoteutusten katselmuksissa on huomioitava valaistusolosuhteet.

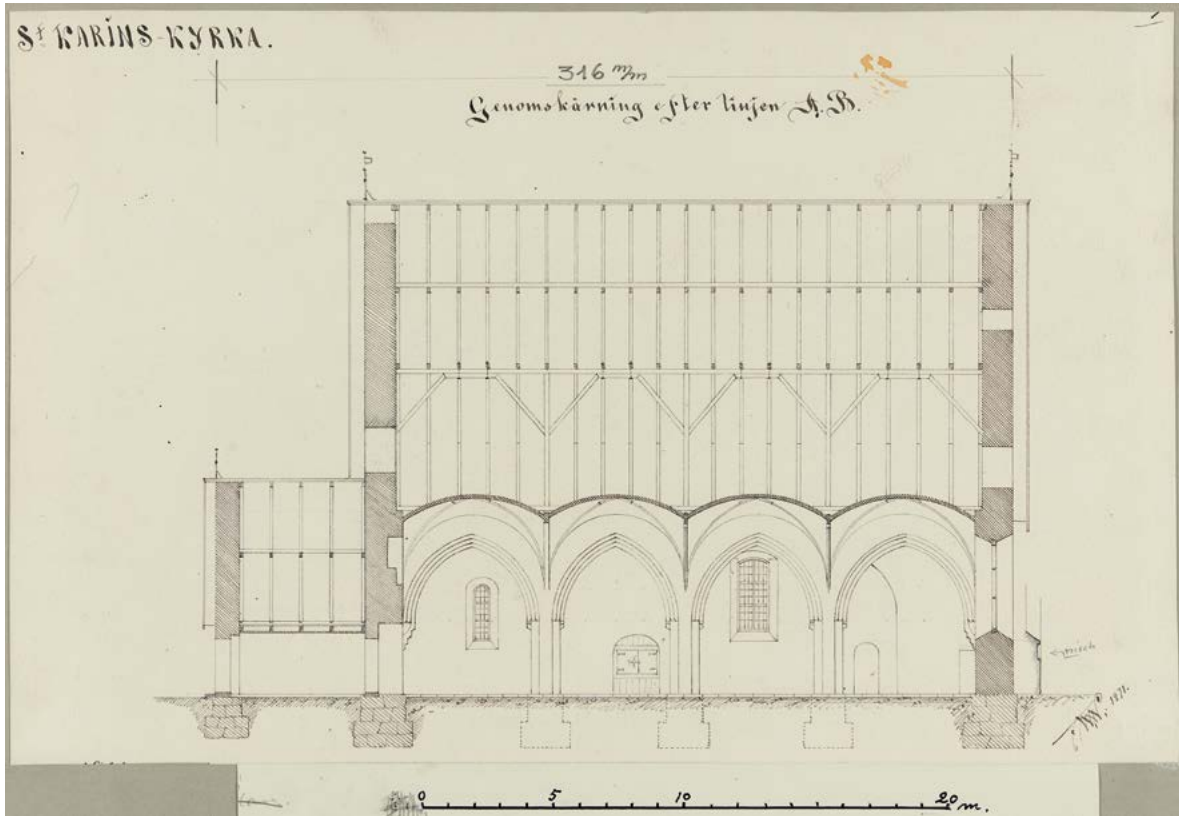

Ahvenanmaan Getan kirkon korjauksen aikana mietittiin paljon penkkikortteleiden väritystä. Erivärisiä vaiheita on ollut paljon, ja koko sisustuksen yhteensovittaminen on vaativaa.

Alttarikaiteen polvistumistaso-
n verhoilukangasmalleja Kanta-
Loimaan kirkolla.

Dokumentointi ja viestintä

Rakennustyön yhteydessä kohteesta tulee esille paljon tietoa, joka on arvokasta rakennuksen hoidon ja myöhempien korjausten suunnittelussa. Rakennuksen ylläpitäjien ja henkilökunnan on myös hyvä saada seurata toteutusta. Se parantaa heidän edellytyksiään huolehtia rakennuksesta pitkäjänteisesti korjausten valmistuttua. Rakennushistoriaselvitykset, mittauspiirustukset, kunto- sisäilma- ja haitta-ainetutkimukset, väritutkimukset, mallit, konservointiraportit ja restaurointi-/korjausraportit on tarpeen arkistoida pysyvästi ja niin, että hoitoa ja tulevia korjauksia suunnittelevat pääsevät niihin tutustumaan. Tilaajan tulee päivittää kohteen tiedot rakennus- ja kiinteistörekisteriin (Basis) ja huoltokirjaan. Selvitysten ja raporttien toimittamisesta Museovirastoon tulee sopia.

Tilaajan tulee edellyttää restaurointiraporttia kaikista kirkollisissa rakennuksissa tehdyistä korjaustoista. Tiedon kokoaminen raporttia varten aloitetaan suunnittelun alkuvaiheessa ja sitä jatketaan läpi koko hankkeen. Raportin tekemisestä on sovittava jo hankkeen suunnittelun alkaessa. Raportin laatii yleensä pääsuunnittelija.

Arkkitehti Wolmar Westlingin 1871 tekemä mittapiirustus keskiaikaisen Pyhän Katariinan kirkosta Turussa.

Porvoon tuomio kirkon palon jälkeen vuonna 2006 kattorakenteita dokumentoitiin paljon valokuvoin, mittapiirroksin ja 3D-mallinnuksin.

Raportin tulee sisältää kuvaus korjaustyön tavoitteista, mahdollisista vaihtoehdoista sekä tehdyistä valinnoista ja niiden perusteluista. Se pitää sisällään valokuvia korjatuista rakenteista ja sanallisen selostuksen korjausta edeltäneestä tilanteesta. Raportin laajuus voi vaihdella. Näiden lisäksi kerrotaan työvaiheet, käytetyt värisävyt ja materiaalit (valmistaja, tuotemerkki ja muut tiedot rakennusaineesta riippuen).

Aineiston keräämisen voi jakaa useammalle taholle. Urakoitsijan vastuulle tulee asettaa omien työosuuksien dokumentointi, mikä tarkoittaa vähintään työmenetelmien ja materiaalien kirjaamista. Kaikkia työvaiheita on hyödyllistä taltioida valokuvaten.

Isommissa hankkeissa on hyvä laatia viestintäsuunnitelma. Tiedotusvälineet ja yleisö haluavat yleensä tietoa korjaushankkeiden tavoitteista ja edistymisestä. Asioita on helppo esitellä, kun hanketta koskevat tiedot on dokumentoitu ja kerätty yhteen. Tilaa on hyvä varautua korjatun rakennuksen esittelyyn myös hankkeen valmistuttua.

Korjaushankkeen valmistumisen jälkeen ylläpito- ja muu henkilöstö on perehdytettävä rakennuksen käyttöön. Rakennus- ja kulttuurihistoriallisten arvojen esiin tuominen on aivan yhtä tärkeää kuin teknisten ominaisuuksien esittely. Esimerkiksi siivousta suunniteltaessa on tärkeää kertoa vanhojen pintojen ja sisustuksen merkityksestä ja erityisvaatimuksista niin käytettävien tekniikoiden kuin puhdistusaineidenkin suhteen. Siivouksesta on tarkemmin alaluvussa Säännöllistä siivousta ja arvoesineistön hoitoa.

← Kruunupyyn kirkon ovi on niin korkealla, että rampin tekeminen ei ollut mahdollista. Esteetön sisäänkäynti järjestyy nostimen avulla, joka on portaiden vieressä.

→ Korpilahden kirkon esteetön sisäänkäynti on järjestetty luiskalla sisäänkäynnin yhteyteen.

↳ Vuonna 2018 valmistunut Korpilahden kirkon peruskorjaus palautti kirkon sisätiloja Alvar Aallon 1920-luvulla suunnittelemaan asuun. Myös esteetön pääsy alttarialueelle ratkesi luiskan avulla.

Tyypillisiä rakennushankkeita kirkollisissa rakennuksissa

Kirkon ulko- ja sisäpuolista esteettömyyttä on usein tarpeen parantaa. Esteettömyydellä tarkoitetaan fyysisen ympäristön sopivuutta kaikille. Se on liikkumis- ja toimimisesteettömyyttä rakennuksessa, ergonomista työympäristöä ja yhdenvertaista kohtelua. Saavutettavuudella tarkoitetaan aineetonta ympäristöä eli tiedon, viestinnän ja palvelujen soveltuvuutta kaikille. Rakennuksen muuttaminen esteetömäksi voi olla haastava tehtävä. Esteettömyysasiantuntija voi auttaa pääsemään parhaaseen lopputulokseen.

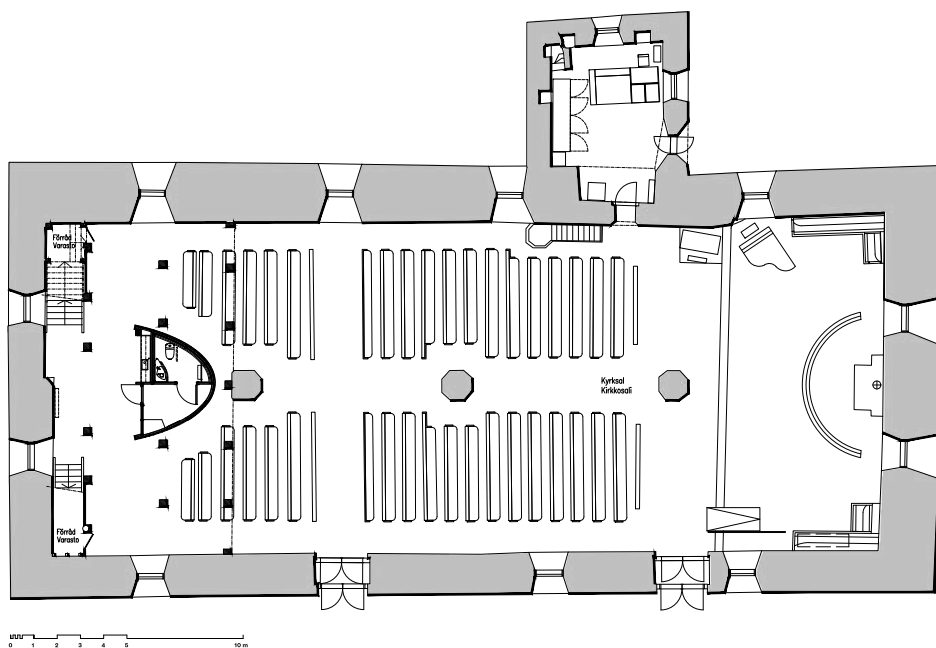
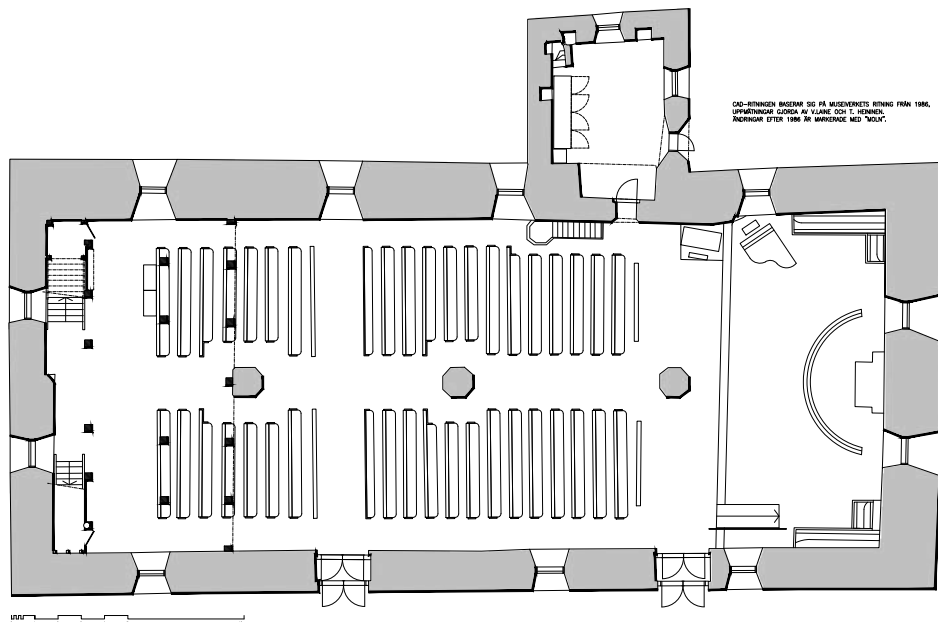
Ensimmäisenä kohteena kirkoissa yleensä parannetaan sisäänkäynnin esteettömyyttä. Kulku pyritään järjestämään ensisijaisesti pääoven kautta. Usein kuitenkin joudutaan sijoittamaan luiska, hissi tai nostin muun, korkeuseroltaan pienemmän sisäänkäynnin yhteyteen. Järjestely rakennetaan kiinteäksi ja ympärivuotiseksi käsijohteineen. Luiskan on täytettävä tekniset ehdot kaltevuudesta ja sopeuduttava kirkon arkkitehtuuriin. Ulkona sijaitsevien nostimien ympärivuotinen toimivuus voi olla vaikea varmistaa. Ratkaisu on useimmiten olennainen muutos.

Toinen tärkeä parannus on pääsy alttarialueelle. Kulun alttarialueelle on oltava selkeä, turvallinen ja luonteva. Luiska on usein paras vaihtoehto. Jos korkeusero on suuri, myös nostin on mahdollinen.

Kolmas tärkeä esteettömyyden tavoite on pyörätuolikäytön mahdollistava wc-tila. Riittävän suuren tilan järjestäminen voi olla vaikeaa erityisesti vanhoissa kirkoissa, varsinkin jos eteistila on pieni. Wc edellyttää myös hyvää ääneneristys- ja tuuletusratkaisua.

Inkoon keskiaikaisessa kirkossa apukeittiö ja wc-tila sijoitettiin lehterin alle. Ratkaisu edellytti yhden penkkirivin poistamista ja muutaman penkkirivin kaventamista. Muutostyön arkkitehtina toimi Kasper Järnefelt.

Inkoon kirkon uusi keittokomero ja wc-tilat. Puolipyöreä muoto sovittaa uudet toiminnot hyvin vanhaan kirkkoon.

Kirkollisiin rakennuksiin kaivataan usein toiminnallisia lisäyksiä ja parannuksia. Muutokset voivat olla wc-tiloja, apukeittiöitä ja siivoustiloja. Wc-tiloja on usein sijoitettu lähellä oleviin rakennuksiin. Esimerkiksi hautausmaan huoltorakennuksen yhteyteen tehdyt wc-tilat ovat myös hautausmaalla käyvien käytettävissä. Jos wc-tiloille on tarvetta kirkossa, saattaa niille luonteva ja huomaamaton paikka olla eteisessä tai lehterin alla. Vesipisteiden sijoittaminen rakennukseen, jossa niitä ei aiemmin ole ollut, on harkittava huolellisesti. Sakastissa voi olla henkilökunnan käyttämä vesipiste, joka soveltuu apukeittiökäyttöön.

Morsiamenhuoneita ja lastenhuoneita on sijoitettu pääsisäänkäynnin yhteyteen kirkon länsipäähän. Jo toteutettujen tilojen käyttömahdollisuudet tulee arvioida, jos rakennuksen monikäyttöisyyttä halutaan lisätä. Kirjan viimeisessä luvussa 5 Mihin kirkkoa voi käyttää? käsitellään tarkemmin käyttöön liittyviä muutoksia.

Urut kuuluvat kaikkien evankelis-luterilaisten kirkkojen kiinteään sisustukseen. Kuoriurkujen lisääminen tai urkujen korvaaminen uusilla on olennainen muutos. Kirkkohallitus on julkaissut urkuhanketta suunnittelevien seurakuntien käyttöön tarkoitetun oppaan. Seurakunnilla on mahdollisuus pyytää asiantuntija-arviota urkujensa tilasta kirkon urkuasiain neuvottelukunnalta. Siihen voi ottaa yhteyttä Kirkkohallituksen musiikkisihteerin kautta.

Kirkollisten rakennusten ja niiden ympäristöjen valaistusta halutaan usein lisätä tai uusia. Jos valaistusta lisätään, tulee se tehdä maltillisesti ja ympäristöön sopivalla tavalla siten, ettei se itsessään korostu. Valaistuksen tulee tukea alueen kokonaisuutta, eheyttä ja tasapainoa. Julkisivuvalaistuksella voidaan hienovaraisesti ja arvokkaasti tuoda esiin rakennuksen arkkitehtuuria. Ympäristöjen valaistuksen lisäämisellä voidaan parantaa turvallisuutta ja esteettömyyttä. Ulkotiloissa otetaan huomioon ympäröivien alueiden valaisu; kaupunkikeskustan ja hiljaisen kirkonkylän kirkkopihaa ei voi valaista samalla tavalla.

Ulkovalaistus tulee suunnitella huolellisesti. Suunnittelussa täytyy ottaa huomioon rakennuksen arkkitehtuuri, valaisimien kestävyys, värilämpötilat ja värinistöindeksi. Valaisinten asennus tuo paljon tekniikkaa sekä maan päälle että alle, mikä saattaa vaatia arkeologista valvontaa. Jos kaivutöitä tehdään, kannattaa samalla harkita muun tekniikan, esimerkiksi valvontakameroiden kaapeleiden viemistä kaivantoihin. Valaistuksen on hyvä olla säädettävä. Koevalaistuksella varmistetaan onnistunut lopputulos. Kun valaistushankkeen voidaan katsoa olennaisesti muuttavan kirkollisen rakennuksen tai kirkkopihan ilmettä, tulee suunnitelma alistaa Kirkkohallituksen vahvistettavaksi.

Kunto-, sisäilma- ja haitta- ainetutkimukset kirkollisten rakennusten korjauksissa ja ylläpidossa

Anu Laurila ja Katariina Laine, Vahanen Rakennusfysiikka Oy

Rakennuksia voidaan tutkia hyvin monin tavoin ja eri näkökulmista. Tilattava tutkimus riippuu siitä, mitä halutaan selvittää ja miksi. Tutkimustulosten oikea tulkinta on erityisen tärkeää, jotta vältetään ylikorjaamiselta sekä vääriä korjausratkaisuilta. Hyvin tehdyt ja kattavat tutkimukset auttavat kohdentamaan korjaustoimenpiteet oikein, turhaa uusimista ja korjaamista välttämällä. Tämä säästää niin rakennusta kuin rahaa.

Kun kirkollista rakennusta lähdetään korjaamaan tai muuttamaan, tarvitaan suunnittelutyön lähtötiedoiksi selvityksiä rakennuksen historiasta ja kunnosta. Jos kirkollisessa rakennuksessa epäillään sisäilman laadussa olevan puutteita, on syytä teettää tutkimuksia asian selvittämiseksi. Samoin äkillisen vaurion yhteydessä, kuten vesivahingon sattuessa, kannattaa tutkimuksilla selvittää vaurioituneiden rakenteiden todellinen kunto, vaurion laajuus ja korjaustarve.

Huomioitava lainsäädäntö

Rakennusten sekä asuin- ja työtilojen terveydellisistä oloista säädetään maankäyttö- ja rakennuslaissa (132/1999), terveydensuojelulaissa (763/1994) ja työturvallisuuslaissa (738/2002) sekä lakien nojalla annetuissa asetuksissa ja määräyksissä ja näitä selventävissä ohjeissa. Kiinteistön omistaja on vastuussa rakennuksen turvallisuudesta ja käytettävyydestä. Työpaikkojen terveydellisistä vaatimuksista sekä työnantajan vastuusta ja työterveyshuollon roolista on säädetty työterveyshuolto- laissa (1383/2001) sekä työturvallisuuslaissa (738/2002).

Asuntojen ja muiden oleskelutilojen terveydellisistä vaatimuksista on säädetty terveydensuojelulaissa (763/1994), jonka mukaan näissä tiloissa sisäilman olosuhteiden tulee olla sellaiset, ettei niistä aiheudu tilassa oleskeleville terveyshaittaa. Jos terveyshaittaa havaitaan, on viipymättä ryhdyttävä toimenpiteisiin haitan ja siihen johtaneiden tekijöiden selvittämiseksi, poistamiseksi tai rajoittamiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön terveydensuojelulain nojalla säätämässä ns. asumisterveysasetuksessa (STMa 545/2015) säädetään tarkemmin terveysvalvonnan käyttämien ulkopuolisten asiantuntijoiden toiminnasta, tutkimusmenetelmistä, sovellettavista toimenpideraja-arvoista sekä ulkopuolisten asiantuntijoiden pätevyysvaatimuksista.

Rakenteiden toimintaa ei verrata nykymääräyksiin, vaan niiden normaaliin toimintaan. Kuvassa paksu julkisivulaudoitus kiinni hirsipinnassa. Se on säilynyt hyvässä kunnossa 1800-luvun alusta saakka oikean maalityypin ansiosta.

Kirkollisten rakennusten erityispiirteet otettava huomioon kunto- ja muissa tutkimuksissa

Kirkolliset rakennukset ovat hyvin monimuotoinen joukko rakennuksia, joista useat ovat luonteeltaan kokonaistaideteoksia. Osa niistä on maamme vanhimpia rakennuksia ja jo ikänsä puolesta erityisen arvokkaita.

Kuntotutkijan on etenkin vanhemmassa rakennuskannassa arvioitava huolellisesti, miten rakenteiden on alun perin ollut tarkoitus toimia. Vanhojen rakenteiden toimintaa ei tule arvioida nykyisiä rakentamista sääteleviä asetuksia vasten, vaan suhteessa kyseisen rakenteen normaaliin toimintakuntoon. Lisäksi rakennuksen tai rakenteiden ikä tulee huomioida esimerkiksi mahdollisten mikrobinäytteiden tulkinnessa. Mitä vanhempi rakennus, sitä todennäköisemmin mikrobeja todetaan, mutta tärkeää on arvioida niiden lajistoa, määrää ja sijaintia suhteessa sisätiloihin.

Rakenneavausten paikat ja toteutus on suunniteltava huolella kirkollisia rakennuksia tutkittaessa. Etenkin vanhemmissa kirkollisissa rakennuksissa saattaa olla rakenteita tai pintoja sekä maalauksia, jotka ovat ainutlaatuisia ja mittaamattoman arvokkaita. Niitä ei saa vahingoittaa tutkimuksissa. Rakenneavausten paikat on tarpeen hyväksyttävä tai ainakin keskustellen sopia Museoviraston asiantuntijan kanssa.

Etenkin ennen vuotta 1822 rakennettujen kirkkojen lattioiden alla voi olla hautoja, jotka ovat muinaismuistolain rauhoittamia. Myös vanhempien kirkkojen ulkoseinän ulkopuolella voi olla hautoja, minkä vuoksi kirkkojen alla tai ympärillä ei tule kaivaa maata ilman selvitystä arkeologisten tutkimusten tarpeesta. Uudempienkin kirkkojen ympäristössä saattaa olla hautauksia, koska samalla paikalla on saattanut olla kirkkoja aiemmin, vaikka nykyinen kirkko olisi hyvinkin uusi. Arkeologisen kulttuuriperinnön vaikutusta käsitellään enemmän luvussa Arkeologisen kulttuuriperinnön huomioon ottaminen korjaus- ja muutoshankkeessa.

Vanhemmat kirkot ovat alun perin olleet lämmittämättömiä rakennuksia. Toisaalta kirkoissa ollaan usein päällysvaatteet yllä, jolloin niissä ei ole tarpeen edellyttää edes tavanomaista +21 °C:n sisälämpötilaa. Liian korkea lämpötila kuivattaa sisäilmaa ja voi aiheuttaa esimerkiksi maalipintojen irtostamista, puuosien halkeilua tai vaurioita kalusteille. Ilman suhteellinen kosteus on sidoksissa lämpötilaan, ja sisäilman kosteutta on luontevinta ohjata lämpötilan avulla.

Vanhemmat kirkolliset rakennukset on rakennettu ilman salaojitusta ja koneellista tulo-poistoilmanvaihtoa. Kumpaakaan ei yleensä tarvitse lisätä, jos rakennus on toiminut hyvin ilman niitä jo kymmeniä tai satoja vuosia. Salaojilla hallitaan pohjaveden pinnan tasoa, joka pyritään pitämään alapohjarakenteiden alapuolella. Salaojituksesta riippumatta maaperän huokosilman kosteus siirtyy maanvastaisiin rakenteisiin (diffuusio, kapillaarinen kosteuden siirtyminen) aiheuttaen toisinaan vaurioita. Tällöin korjaustapa tulee arvioida rakenteen kosteusteknisen toiminnan sekä tilojen käyttötarkoituksen perusteella.

Erityisesti rakennus- ja korjaushistorialtaan monimuotoisten kohteiden tutkimuksissa ja korjauksissa tulee usein vastaan yllätyksiä ja tilanteita, jotka edellyttävät lisätutkimuksia, rakenteiden katselmuksia työmaalla ja korjaussuunnitelmien muuttamista tai täydentämistä. Tähän tulisi varautua jo tutkimusten ja korjausten suunnitteluvaiheessa riittävän väljällä aikataululla ja budjetilla.

Millaisia tutkimuksia tehdään

Tutkimukset voidaan karkeasti jakaa rakenteita rikkomattomiin ja rakenneavauksia vaativin tutkimuksiin. Rakenteita rikkomattomat tutkimukset ovat yleensä katselmustyyppisiä selvityksiä. Rakenteita avaamatta on hyvin vaikea saada luotettavaa tietoa rakennuksen todellisesta kunnosta.

Joskus on syytä seurata esimerkiksi alapohjan olosuhteita vuoden verran ennen kuin tehdään päätöksiä korjaustoimenpiteistä. Seurantalaitteet on suositeltavaa asentaa mahdollisimman huomaamattomasti.

netekninen (peruskorjauksen lähtötiedoksi) tai sisäilma- ja kosteustekninen (sisäilmaongelman ratkaisu). Sisäilma- ja kosteustekninen kuntotutkimus on usein perusteltua yhdistää perusteelliseen LVV-/LVI-järjestelmien, rakennusautomaatiojärjestelmien tai ulkovaipparakenteiden (julkisivu, vesikatto) kuntotutkimuksiin. Kuntotutkimuksiin voi sisältyä tilojen olosuhdeseuranta, jossa seurantalaitteiden avulla kerätään tietoa lämpötila- ja kosteusolosuhteista tai paine-eroista eri tiloissa tai tilojen välillä tarpeen mukaan lyhyellä (muutama viikko) tai pitkällä aikavälillä (vuosi). Kuntotutkimusten toteutus on kuvattu ympäristöministeriön julkaisussa *Ympäristöopas 2016. Rakennuksen kosteus- ja sisäilmatekninen kuntotutkimus*, jota noudatetaan tehtäessä asumisterveysasetuksen STMa 545/2015 mukaisia selvityksiä.

Haitta-ainetutkimuksessa selvitetään, missä kiinteistön rakennusosissa ja teknisissä järjestelmissä voi olla terveydelle vaarallisia ja haitallisia aineita ja rakennustarvikkeita. Valtioneuvoston asetus asbestityön turvallisuudesta (798/2015) määrittelee, että rakennuttajan on huolehdittava asbestikartoituksen tekemisestä ennen korjaustöiden aloittamista silloin, kun rakennus on valmistunut ennen vuotta 1994. Vanhoissa rakennuksissa on tyypillisesti muitakin haitta-aineita, jolloin asbestikartoitus on yleensä osa kattavampaa haitta-ainetutkimusta. Haitta-ainetutkimusraportissa esitetään haitta-aineiden sijainnit ja laajuus. Raportti

Kuntoarviossa selvitetään aistinvaraisesti katselmoiden kiinteistön tilojen, rakennusosien, taloteknisten järjestelmien ja ulkoalueiden kunto, arvioidaan kiinteistön korjaustarvetta ja laaditaan pitkän ajan korjaussuunnitelma (PTS). Kuntoarviossa tarkastellaan myös energiankulutusta, jolloin arvioidaan kohteen lämmön-, sähkön- ja vedenkulutus. Kuntoarvion tilaaminen ja toteutustapa on esitetty ohjekorteissa RT 18-11085 *Liike- ja palvelurakennuksen kuntoarvio – tilaajan ohje* sekä RT 18-11086 *Liike- ja palvelurakennuksen kuntoarvio – kuntoarvioijan ohje*. Kuntoarvioita ja -selvityksiä voidaan käyttää esimerkiksi kiinteistönpidon ennakoivan toiminnan työkaluna tai tarkempien tutkimusten lähtötietona.

Kuntotutkimukset ovat rakenteita rikkovia. Kuntotutkimuksessa selvitetään rakenteiden kuntoa, toimintatapaa, materiaaleja, taloteknisiä järjestelmiä ja muita, esimerkiksi sisäilman laatuun mahdollisesti vaikuttavia tekijöitä. Kuntotutkimuksen painopiste voi olla raken-

toimii lähtötietona korjaus- ja purkusuunnittelulle, ja sen avulla selvitetään muun muassa purkujätteen oikea käsittelytapa. Haitta-ainetutkimuksen toteutustapa on esitetty ohjekorteissa *RT 18-11245 Haitta-ainetutkimus. Rakennustuotteet ja rakenteet* sekä *RT 18-11244 Haitta-ainetutkimus. Tilaajan ohje*.

Haitta-aineita löytyy lähes kaikista vanhemmista rakennuksista, mutta kaikkia haitta-aineita ei ole välttämätöntä poistaa. Haitta-ainetutkimusraporttiin kirjataan kaikki todetut materiaalit, joiden raja-arvo haitallisena jätteenä ylittyy. Haitallisen jätteen raja-arvon ylittyminen ei kuitenkaan tarkoita, että aineet tulee poistaa vaan että jos ne poistetaan, tulee jäte käsitellä tietyllä tavalla. Monille haitta-aineille on olemassa korjausratkaisuja, joiden avulla ne voidaan turvallisesti myös säilyttää rakenteissa.

Homekoiratutkimus on homekoiran avulla tehty tarkastus, jossa paikallistetaan mikrobiperäisten hajujen esiintymiskohdat. Koira ilmaisee ainoastaan hajun olemassaolon. Rakenteiden kunnosta ei saada selvyyttä ilman rakenteiden avauksia tai muita selvityksiä, joten koiran ilmaisujen syyt tulee selvittää asiantuntijan tekemin jatkotutkimuksin. Koiratutkimuksista on laadittu ohje *Homekoiran käyttö kiinteistössä esiintyvien mikrobiperäisten hajujen tarkastuksessa – Tilaajan ohje* tutkimusten tilaajalle sekä koiraohjaajalle Kosteus- ja hometalkoot -ohjelmassa vuonna 2013.

Tutkimusten tekijät

Kunto- ja haitta-ainetutkimusten tekeminen vaatii erikoisosaamista ja kokemusta. Tilaajan on hyvä edellyttää tutkijoilta riittävää pätevyyttä ja pyytää heiltä referenssejä vastaavista kohteista. Osaaminen voidaan todentaa esimerkiksi riippumattoman tahon tekemällä pätevyystestaus- tai henkilösertifiointimenettelyllä. Asumisterveysasetuksen (STMa 545/2015) liitteessä 3 on määritelty pätevyysvaatimukset terveystervanomaisten käyttämille ulkopuolisille asiantuntijoille. Koulutus- ja työkokemusvaatimukset on esitetty erikseen rakennusterveysasiantuntijoille (RTA), sisäilma-asiantuntijoille ja kosteusvaurion kuntotutkijoille. Näitä pätevyyskriteerejä kannattaa edellyttää kuntotutkimusten tekijöiltä, etenkin jos on kyse sisäilmaongelman syiden selvittämisestä.

Muita ammatillisia pätevyyskriteerejä, jotka tällä hetkellä ovat osoitettavissa riippumattoman tahon tekemällä arvioinnilla, ovat esimerkiksi lämmitys-, vesi-, ja viemärijärjestelmien (LVV) kuntotutkijat, asbesti- ja haitta-aineasiantuntijat (AHA) sekä rakennusten lämpökuvaajat ja rakenteiden kosteudenmittaajat.

Mitä tutkimuksia tilatessa tulee huomioida

Tilaajalla tulee olla selkeä käsitys, mitä tutkimuksilla on tarkoitus selvittää. Lähtötiedoiksi on tutkijalla hyvä olla käytössään rakennushistoriaselvitys tai tiedot rakennuksen korjaushistoriasta. Kunto- tai haitta-ainetutkija pyrkii joka tapauksessa selvittämään korjausvaiheita, mutta esimerkiksi sisäilmaongelmien kohdalla korjaushistoriasta voi olla apua tutkimusten kohdentamisessa ja ongelmiin johtaneiden

Joskus riittää, että pysäytetään vaurion eteneminen esimerkiksi vaikuttamalla olosuhteisiin. Silloin vauriota itsessään ei ole tarpeen korjata ainakaan heti, vaan sitä seurataan.

syiden selvittämisessä. Suojelluissa rakennuksissa tehdään laajan korjaus- tai muutostyön pohjaksi yleensä rakennushistoriaselvitys, josta on hyötyä teknisten tutkimusten suunnittelun lisäksi korjaussuunnittelussa. Suuremmissa kohteissa käyttäjäkysely tai sisäilmasto- ja oirekysely voivat olla osa lähtötietoaineistoa.

Jos tilaaja on epävarma siitä, millaisia tutkimuksia tarvitaan, voi hän kuvailla tilanteen kuntotutkijoille ja pyytää heitä tekemään katselmuksen kohteessa ja laatimaan sen perusteella tutkimussuunnitelman. Tutkimussuunnitelmassa kuvataan, mikä on tutkimuksen tavoite ja laajuus, millaisia lähtötietoja on käytettävissä, millaisia tutkimustarpeita rakennuksessa on tunnistettu (alustava riskinarvio) ja millaisia tutkimusmenetelmiä tullaan käyttämään. Kuntotutkija laatii tutkimussuunnitelman joka tapauksessa ennen tutkimusten toteutusta, ja sen valmisteluun kuuluu yleensä kohdekäynti. Tutkimussuunnitelma auttaa myös tilaajaa arvioimaan, onko tutkimuksen tavoitteet asetettu oikein.

Tutkimusten toteutus

Lähtötietoihin tutustumisen ja tutkimussuunnitelman laatimisen jälkeen suoritetaan tutkimukset kohteessa ja teetetään mahdolliset analyysit. Lopuksi havainnot ja mittaustulokset kootaan raportiksi. Tutkimusten tekemisestä on tiedotettava ajoissa tilojen käyttäjiä, etenkin jos tutkimusten suorittaminen vaatii ennakoitua toimenpiteitä.

Selvitysluonteiset tutkimukset perustuvat käyttäjäkyselyihin, arkistotietoihin, aistinvaraisiin havaintoihin kohteessa sekä kunto- tai haitta-ainetutkijan

Vanhoista maalipinnoista saattaa löytyä aineita, jotka ylittävät haitallisen jätteen raja-arvon. Maalit voidaan kuitenkin jättää pintoihin ja maalata päälle. Vasta jos niitä hiotaan tai ne poistetaan, niin niiden haitallisuus tulee huomioida.

kokemukseen vastaavan kaltaisista kohteista. Tarkempien tutkimusten yhteydessä tehdään esimerkiksi rakennekosteusmittauksia, selvitetään ilmavirtausreittejä ja tehdään rakenneavauksia. Avausten paikat tulee valita siten, että ne ovat edustavia tutkittavan asian suhteen. Tutkittavan rakennuksen mahdolliset kulttuurihistorialliset arvot ja rakenneavauskohtien paikattavuus on otettava huomioon. Usein rakenneavaukset tekee työtä varten erikseen palkattu rakennusurakoitsija, joka myös paikkaa avatut kohdat. Tutkija dokumentoi rakenneavaukset ja ottaa avauksista tarvittavat näytteet analysointia varten.

Miten tutkimukset tulee raportoida

Selvitysten ja tutkimusten raportoinnilta tulee vaatia selkeyttä ja käytettävyyttä. Raportista on pystyttävä hahmottamaan, mitä ja miksi on tutkittu ja miten on tultu esitettyihin johtopäätöksiin. Kuntotutkijan on osattava arvioida ja suhteuttaa rakenteiden kunto sekä mikrobi- tai muut löydökset tutkittavan rakennuksen ikään, rakenteiden normaaliin toimintaan ja tilojen käyttöön.

Selvityksistä tai tutkimuksista laaditaan raportti, josta on käytävä ilmi ainakin seuraavat asiat:

- lähtö- ja taustatiedot
- tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen tekijät
- havainnot ja mittaustulokset, tulosten tarkastelu sekä johtopäätökset
- pohjapiirros tai muu kuva, josta voidaan paikallistaa tehdyt havainnot ja suoritettavat rakenneavaukset ja muut tutkimukset
- toimenpide-ehdotukset perusteluineen sekä selkeästi kerrottuna, mitkä toimenpiteet vaativat erilliset korjaussuunnitelmat.

Tutkimusten luonteesta riippuen niissä esitetään johtopäätösten lisäksi joko jatko-tutkimustarpeita tai toimenpidesuosituksia, jotka voivat olla korjaussuosituksia. Erityisesti korjaussuunnittelun pohjaksi tehtävässä kuntotutkimuksessa nostetaan esille korjaussuunnittelussa huomioitavia asioita ja esitetään vaihtoehtoisia korjaustapoja. Korjaussuunnitteluvaiheessa kuntotutkimuksen tekijä on hyvä pitää mukana suunnitteluryhmässä, jotta kaikki havainnot varmasti otetaan huomioon ja ymmärretään oikein. Kun raportissa esitetään toimenpide-ehdotuksia, on tutkijan kerrottava, mitkä asiat vaativat erillisen korjaussuunnittelun.

Tilaaajan puolestaan tulisi luottaa tutkijaan, joka on suunnittelutarvetta esittäessään arvioinut, että toimenpide on niin vaativa, että sitä ei voi jättää urakoitsijan osaamisen varaan. Riskinä on, että ilman korjaussuunnitelmia voidaan aiheuttaa enemmän haittaa kuin hyötyä rakennukselle. Kosteus- ja sisäilmaongelman rakennuksen korjaukset edellyttävät pääasiassa rakennusfysikaalista korjaussuunnittelua. Korjaus- ja muutostyöt, joilla voi olla vaikutusta rakennuksen käyttäjien turvallisuuteen tai terveydellisiin oloihin, saattavat edellyttää rakennuslupaa.

Tutkimusselostuksen osana voidaan esittää myös rakennusterveysasiantuntijan laatima altistumisolosuhteiden arvio, joka on tarkoitettu terveydenhoitoalan ammattilaisten ja terveysviranomaisen työkaluksi. Terveysvaikutusten ja altistumisen arviointi kuuluu terveydenhoitoalan ammattilaisille.

Onnistunut viestintä – keskeinen tekijä sisäilmasto-ongelmien ratkaisemisessa

Sisäilmasto-ongelmissa hyvä viestintä on erityisen tärkeää. Avoin toimintatapa vähentää vastakkainasettelua, parantaa yleistä tietämystä sisäilma-asioista ja rakentaa luottamusta osapuolten välille.

Sisäilmatutkimuksia esitellessä on tärkeä kertoa tuloksista tilojen käyttäjille ymmärrettävästi ja turhaa huolta herättämättä. Väärinkäsitysten välttämiseksi on suositeltavaa, että kunto- tai haitta-ainetutkija itse esittelee tulokset. Viestintä-vastuista on hyvä sopia hankkeen alussa. Yleensä tutkimusten tilaaja (kiinteistön omistaja) vastaa viestinnästä. Kuntotutkijaa sitoo tavanomaisesti KSE2013-sopimusehtojen mukaisesti toimittaessa salassapitovelvollisuus, joten esimerkiksi tutkimustuloksista ei tule kertoa kolmansille osapuolille.

Arkeologisen kulttuuriperinnön huomioon ottaminen korjaus- ja muutoshankkeessa

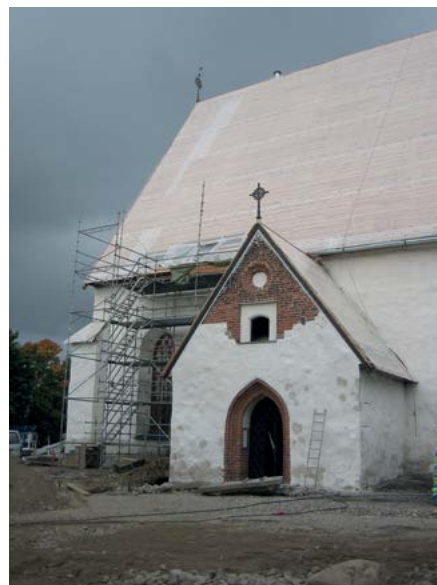
Korjaus- ja muutoshankkeessa on hyvä pyrkiä sellaiseen toteutukseen, jossa arkeologinen kulttuuriperintö säilyy paikoillaan mahdollisimman koskemattomana. Sen vuoksi yhteistyö Museoviraston, alueellisen vastuumuseon, Kirkkohallituksen ja seurakunnan kesken on tärkeää hankkeen alusta lähtien. Arkeologisia kenttätöitä ja muita tutkimuksia tehdään muun muassa silloin, jos hankkeessa joudutaan esimerkiksi kaivamaan, purkamaan tai muuttamaan muinaismuistolaita rauhoitettua kiinteää muinaisjäännöstä.

Ennakoiva suunnittelu

Ennakoiva suunnittelu on tärkeä osa korjaus- ja muutos-hanketta. Hyvä lähtökohta suunnittelulle on ajantasainen rakennushistoriaselvitys (RHS), jota täydentää selvitys arkeologisesta kulttuuriperinnöstä. Hanke suunnitellaan siten, että kiinteisiin muinaisjäännöksiin ei kajota toteutusvaiheessa tarpeettomasti. Lisäksi ennakoidaan korjaus- ja muutostöiden toteuttamisen vaikutukset muinaisjäännösten säilymiseen.

Arkeologisen kulttuuriperinnön säilyttämisen ja tutkimisen tarpeet on hyvä selvittää hankkeessa mahdollisimman varhain. Arvio niistä pyydetään kirkkolain suojelemassa kohteessa Museovirastolta, joka antaa asiassa lausunnon. Muussa tapauksessa lausunnon antaa alueellinen vastuumuseo. Lausunnossa määritellään säilyttämisen ja tutkimisen tavoitteet sekä toimenpiteet niiden saavuttamiseksi. Lisäksi määritellään se, mitä arkeologisia kenttätöitä on tehtävä ennen korjaus- ja muutoshankkeen toteuttamista tai sen yhteydessä.

Lausunnossa arvioidaan säilyttämisen ja tutkimisen tarpeet tapauskohtaisesti. Esimerkiksi keskiaikaisten kirkkojen korjaus- ja muutoshankkeissa tarvitaan joskus rakennusarkeologisia tutkimuksia muun muassa rakenteiden ja rakennuskätköjen selvittämiseksi. Kirkon lattian alla olevien hautojen tutkiminen saattaa olla tarpeellista esimerkiksi alapohjan korjaustöiden yhteydessä. Keskiajalta asti käytössä olleilla hautausmailla tutkitaan yleensä putki- ja kaapelikaivantojen tekemisen yhteydessä rakennusten perustusten vierestä ja käytävien alta paljastuvat jäännökset. Joskus myös välittömästi kirkkopihan tai hautausmaan aidan ulkopuolella sijaitseville alueille kohdistuvissa hankkeissa edellytetään arkeologisten tutkimusten tekemistä.

Hankkeen suunnittelussa otetaan huomioon rakennuksen korjaamisen lisäksi tarvittaessa myös ympäristön arkeologinen kulttuuriperintö ja korjaustöiden vaikutus siihen.

Vihdin rauniokirkon muurien puhdistuksessa löytyi mahdollisen kuori-ikkunan jäännös, joka dokumentoitiin ja suojattiin välittömästi.

Kempeleen vanhan kirkon peruskorjaushanke

Kempeleen vanhan kirkon ja tapulin restauroiva peruskorjaushanke käynnistyi 2017. Hankkeen aikana tehtiin yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Tutkimusten ja selvitysten avulla saatiin lisätietoa, jonka perusteella hankesuunnitelma päivittyi jatkuvasti. Huolellinen kirkon kulttuuriperinnön säilymisen ja korjaamisen tarpeet huomioiva suunnittelu oli olennainen osa suunnittelutyötä. Hankesuunnitelmaan kuului alustatilan puhdistus, jonka yhteydessä otettiin huomioon myös kirkon lattiaan alle vuosina 1690–1782 tehdyt hautaukset.

Kempeleessä tehdyn tyyppinen työ edellyttää Museovirastolta haettavaa tutkimuslupaa, koska työn aikana saatetaan kajoja muinaismuistolain tarkoittamaan kiinteään muinaisjäännökseen. Puhdistustyö tehdään arkeologin valvonnassa, joka myös dokumentoi toimenpiteet. Valvonnan yhteyshenkilönä voi toimia alueellinen vastuumuseo tai Museovirasto.

Arkeologisia kenttätöitä suunniteltaessa joutuu ennakoimaan myös työolosuhteet, kuten esimerkiksi ahtauden ja pölyisyyden.

Tarvittavat luvat

Korjaus- ja muutoshankkeen yhteydessä saatetaan joutua kajoamaan rauhoitettuun kiinteään muinaisjäänökseen. Tällöin haetaan muinaismuistolain mukaan kajoamislupaa. Lisätietoa luvanhausta saa Museovirastosta.

Muinaismuistolain nojalla myönnettävää tutkimuslupaa haetaan, kun hankkeen yhteydessä tutkitaan rauhoitettua kiinteää muinaisjäänöstä kajoavilla arkeologisilla menetelmillä. Ohje luvan hakemiseen löytyy Museoviraston verkkosivuilta. Myös muinaisjäänöksen säilymistä parantavat toimet, kuten korjaaminen, tukeminen, puhdistaminen ja suojaaminen, edellyttävät yleensä luvan hakemista. Arkeologiset kenttätöitä suunnitellaan ja toteutetaan viraston internetissä julkaisemien *Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeiden* mukaisesti. Hautauksien tutkimuksessa otetaan huomioon lisäksi viraston internetissä julkaistava opas *Arkeologisten hautakaivausten tutkimusmenetelmät*. Ihmisluuaineistojen käsittelyssä noudatetaan viraston ohjeistusta *Ihmisluuaineistot Museoviraston kokoelmatyössä*.

Kun arkeologisten kenttätöiden yhteydessä siirretään historiallisen ajan vainajan jäännöksiä esimerkiksi muualle haudattavaksi, tarvitaan aluehallintoviraston myöntämä lupa. Aluehallintovirasto antaa tarkemmat ohjeet luvan hakemisesta. Virastoon ollaan yhteydessä viimeistään siinä vaiheessa, kun

Uudelleen hautaamisen paikaksi voi sopia esimerkiksi historiallinen hautausmaa.

kenttätöiden suunnittelun yhteydessä päätetään vainajan siirtämisestä. Kenttätöiden tekijä ja tilaaja sopivat keskenään siitä, kumpi hakee luvan. Seurakunta päättää uudelleenhautaamisen tavasta ja paikasta.

Kenttätöistä viestiminen

Arkeologiset kenttätöet ja muut tutkimukset herättävät yleensä median edustajien ja yleisön huomion. Sen vuoksi hankkeiden alussa on hyvä sopia viestinnän toimijat, sisällöt ja aikataulu. Viestinnästä voi vastata tutkimuksen tekijä, tilaaja tai muu toimija. Sähköisten medioiden kautta tieto leviää nopeasti ja laajalle, joten sisällön oikeellisuus on tärkeää.

Joskus median edustajat ja yleisö haluavat tutustua tutkimuksiin myös paikan päällä. Viestintää suunniteltaessa on hyvä sopia tällaisen tutustumisen menettelyistä. Kenttätöistä vastaava toimija voi esimerkiksi järjestää opastettuja kierroksia tai tiedotustilaisuuksia. Lisäksi löytöjä ja niihin liittyvää tietoa voi laittaa nähtäväksi esimerkiksi vitriinissä seurakuntataloon, kirkkoherranvirastoon tai muuhun sopivaan paikkaan.

Kenttätöiden lopulliset tulokset on myös hyvä julkistaa. Paikallislehtien lisäksi seurakuntien omat lehdet ja verkkosivut ovat julkaisukanavia, joiden kautta tieto välittyy suoraan seurakuntalaisille ja yleisempään tietoisuuteen.

Kirkkojen paloturvallisuus

Lauri Lehto ja Jarmo Majamaa,
Suomen Pelastusalan Keskusjärjestö SPEK

Paloturvallisuus on tulipalojen estämisestä ja ennakkoinnista sekä oikeanlaisesta toiminnasta palon aikana koostuva kokonaisuus. Sen avulla pyritään turvaamaan niin ihmisiä, omaisuutta kuin kiinteistöjä. Paloturvallisuuteen vaikuttavat monet seikat, kuten rakenteiden palonkestävyys, kiinteistön poistumistiet, paloilmoinjärjestelmät, sammutuskalusto, turvalliset työmenetelmät, siisteys ja kunnossapito. Rakennukseen asennettu palontorjuntatekniikka, kuten paloilmoin- ja sammutuslaitteisto, on hyödyllinen, mutta ei tee muita toimenpiteitä tarpeettomiksi. Jotta laitteisto toimii tarkoituksenmukaisesti ja palo saadaan pysäytettyä, tarvitaan aina ihmisen toimia. Oikeilla toimintatavoilla, kuten ennakkoinnilla ja alkusammutuksella, voidaan pysäyttää tulipaloon johtavat tapahtumat ennen kuin palontorjuntatekniikka reagoi tilanteeseen.

Pelastussuunnitelma ja ihmisten tehtävät palontorjunnassa

Pelastuslain mukaan rakennuksen omistajan, kuten seurakunnan, veloitteena on laatia omistamastaan rakennuksesta pelastussuunnitelma. Seurakunnan on huolehdittava, että sen rakennukset ovat kunnossa ja että tulipalojen syttymisen ehkäisystä huolehditaan.

Asianmukainen pelastussuunnitelma määrittelee, miten kohteessa saavutetaan paloturvallisuus ja varmistetaan suunniteltu turvallisuustaso. Suunnitelmalla helpotetaan tilannearvion tekemistä sekä lisätään tietoa kyseisen kohteen vaaratekijöistä ja kohdekohtaista paikallistuntemusta. Pelastussuunnitelmaan tulee sisällyttää selostus paloturvallisuuden ylläpidosta. Lain edellyttämään pelastus-

Vastuu laitteista on seurakunnalla

Pelastuslain (379/2011) 12 §:n mukaan laitteet on pidettävä toimintakuntoisena ja ne on huollettava ja tarkastettava asianmukaisesti. Vastuu huollosta ja ylläpidosta on kiinteistön haltijalla tai omistajalla. Kunnossapidosta huolehtimisesta vastaavat pelastuslain 12 §:n nojalla rakennuksen omistaja ja haltija. Palontorjunnan laitteistojen yhteydessä on aina huomoitava, että laitteiston asianmukainen kunto on pystyttävä varmistamaan.

↑ Ukkosenjohdatin
Espoon tuomiokirkossa.

↗ Espoon tuomiokirkossa
käsisammutin on merkitty
ja tupakointi kielletty.

suunnitelmaan on syytä lisäksi sisällyttää kirkkojen taideteosten ja arvokkaan esi-
neistön evakuointisuunnitelma. Rakennuksessa toimivat ihmiset tulee ohjeistaa.
Ohjeistuksella parannetaan turvallisuutta ja varaudutaan ei-toivottujen tilanteiden
torjuntaan. Siten vältetään riskitilanteita ja vääriä hälytyksiä.

Kirkollisten rakennusten yleisimmät riskit ja niiden kartoittaminen

Kirkollisten rakennusten paloturvallisuutta uhkaavat useat riskit. Ne on kartoitettava ja niihin on varauduttava. Paloturvallisuuden suunnittelussa ja mahdollisissa laitehankinnoissa voidaan vaikuttaa riskien toteutumismahdollisuuksiin. Yleisimpiä syitä kirkkopaloihin ovat salamanisku, sähkölaiteviat, tupakointi ja tuhopolttu. Salamoiden aiheuttamiin riskeihin varaudutaan ukkosenjohdattimen kunnossapidolla ja tarkistuksilla. Ukkosenjohdattimen on oltava malliltaan ja asennukseltaan voimassa olevien määräysten mukainen. Ukkosenjohdatin testataan mittaamalla sen vastus kerran viidessä vuodessa. Ukkosenjohdattimen kunto on varmistettava aina ukonilman jälkeen. Johdatin on uusittava, jos salama on iskenyt siihen. Kirkon läheisyydessä tehtävissä kaivuutöissä on varottava vahingoittamasta ukkosenjohdattimen maadoitussilmukkaa.

Sähköt, sammutuslaitteistot ja paloilmotitimet on tarkastettava säännöllisesti ja huollettava kohdekohtaisen kunnossapito-ohjelman mukaisesti. Niillä on oltava koulutettu ja kyseiseen rakennukseen ja laitteistoratkaisuihin perehdytetty asiansa osaava vastuuhenkilö. Sähköjärjestelmiä on huollettava ja pidettävä kunnossa, ja niiden ylläpidosta vastaavalla on oltava pätevyys

tehtäväänsä. Sähkölaitteiden asennus- ja huolto-ohjeita tulee noudattaa. Kaikkien sähköä käyttävien laitteiden ja asennusten ikääntyminen lisää paloriskiä, joten niiden kuntoa on tarkasteltava säännöllisesti.

Kirkollisten rakennusten lähistöllä tupakointi tulee kieltää. Ruohikkopalon vaara on kuivina kesinä varteenotettava riskitekijä.

Kynttilöiden polttaminen kuuluu kirkkoihin. Niiden liekki on avotuli, jonka kanssa on aina oltava erityisen huolellinen. Kynttilöitä tulee polttaa palamattomalla alustalla telineessä, josta ne eivät kaadu ja jossa mahdollinen steariinin valuminen ei aiheuta vaaraa. Palava kynttilä tulee sijoittaa riittävän etäälle paloalttiista materiaaleista. Kynttilöiden tulee olla jatkuvasti valvottavissa.

Tuhopoltot ovat uhka kirkollisille rakennuksille. Koska tuhopolttoon liittyy usein murtautuminen kirkkoon, edellyttää asianmukainen palosuojelu myös murtosuojasta. Kirkkojen perusturvallisuuteen kuuluu asianmukainen lukitus ja avainten hallinta. Kameravalvonta ja kirkkopihan valaiseminen vähentävät tuhopoltton lisäksi muuta ilkkivaltaa. On tärkeää suunnitella, kuinka ilkkivaltainen toiminta voidaan riittävän ajoissa tunnistaa, ja puuttua siihen.

Palontorjunnan suunnittelu

Kirkollisia rakennuksia on hyvä suojata palontorjuntatekniikalla. Palontorjuntatekniikan suunnittelu on erityissuunnittelua, ja ennen palontorjuntatekniikan tilaamista on varmistettava suunnittelijan soveltuminen tehtävään. Parhaaseen lopputulokseen päästään arkkitehdin ja paloteknisen suunnittelijan yhteistyöllä. Tekniikan sijoittelua ei tule jättää vain laitteistotoimittajan vastuulle.

↖ Valvontakamera Piela-
veden kirkolla. Kamera-
valvonta täytyy merkitä
näkyvin kyltein.

↑ Siuntion kirkossa
kameravalvonta on
toteutettu julkisivu-
valaistuspylväeseen.

→ Luodon kirkossa käsisammutin on penkkikorttelin sisällä. Kyltti kertoo sammuttimen sijainnin.

→→ Käsisammuttimien rinnalla myös vesisangot tai sankoruisku voivat olla yksinkertaisia paloturvallaitteita.

Paloilmoitin ja sammutuslaitteisto ovat palosuojauksen perusta. Tulipalon ensimmäiset hetket ovat kriittisiä. Toimiva paloilmoitin antaa aikaa alkusammutukselle ja turvalliselle pelastautumiselle. Automaattinen paloilmoitin välittää ilmoituksen hätäkeskukseen. Sammutuslaitteiston ensisijainen tehtävä on rajoittaa ja estää paloa leviämästä.

Muita teknisiä järjestelmiä ovat aktiivinen kameravalvonta, kulunvalvonta ja kiinteistöautomaatio. Aktiivinen kameravalvonta tarkoittaa järjestelmää, joka havaitsee asiattomat kulkijat sekä ilmoittaa ja välittää reaaliaikaista kuvaa vartioimisliikkeen hälytyskeskukseen. Perinteinen passiivinen kameravalvontajärjestelmä, jossa kuva tallennetaan, soveltuu lähinnä vahingontekojen jälkiselvittelyyn. Laitteistojen antamiin huolto- ja vikailmoituksiin on aina reagoitava vakavuudella, sillä ne ovat merkki jostain poikkeavasta, jopa palon alusta. Mikään laitteisto ei korvaa ihmisen toimintaa. Kulttuurihistorialliset kohteet ovat yhteisöllisesti tärkeitä. Ulkopuoliset havainnot ovat erityisen tärkeitä, kun torjutaan esimerkiksi ilkivaltaa.

Käsiikäyttöinen alkusammutuskalusto on halpa ja tehokas apu. Perusvarustukseen kuuluvat sammuttimet ja sammutuspeitteet. Käsiikäyttöisellä alkusammutuskalustolla vastataan alkavaan paloon. Alkusammutustilanteessa ei saa asettaa itseään vaaraan. Alkusammutuskaluston käyttöä tulee opetella ja harjoitella.

Siisteys on olennainen osa palonehkäisyä. Siisteystestä on pidettävä erityistä huolta korjaustöiden yhteydessä. Työmaa-aikana myös sähkölaitteet ja keskenkäiset asennukset muodostavat omat riskinsä, jotka tulee tiedostaa ja pyrkiä eliminoimaan.

Sammutuslaitteistot, niiden valinta ja suunnittelijat

Kirkollisessa kohteessa on arvioitava, millä laitteistolla palo saadaan sammumaan nopeasti. Vesisammutuslaitteistot soveltuvat useisiin rakennuksiin, mutta niiden valinta ja toteutus on aina mietittävä tapauskohtaisesti. Laitteistoja vertailtaessa on hyvä tiedostaa, että ne voivat aiheuttaa vesivahinkoja rakenteille, esineistölle ja pinnoille. Joissain tapauksissa voidaan joutua valitsemaan sprinklerilaitteiston ja vesisumulaitteistojen väliltä. Eri laitteistotyyppien tarjoamat mahdollisuudet ja riskit tulee punnita huolellisesti.

Laitteiston elinkaari, ylläpito sekä muutos- ja korjaustarpeet tulee sisällyttää kustannuslaskelmiin käyttöönoton jälkeiseltä ajalta. Laitteistoja arvioitaessa on otettava huomioon esimerkiksi pumppujen ja putkilinjojen elinikä ja kustannukset ylläpidon aikana, eikä vain kertaluonteisia hankintakustannuksia. Laitteasennukset eivät saa turmella kirkon olemusta.

Vesisammutuslaitteistot ovat tehokkaita palon rajoittajia. Suunniteltaessa niitä historiallisiin rakennuksiin on aina arvioitava, millainen järjestelmä on sopivin tai ylipäätään mahdollinen. Kirkollisen rakennuksen kannalta tulipalo on merkittävin riski, mutta myös vesilaitteistot sisältävät riskin. Sammutuslaitteistoissa on eroja, ja nykyinen laitetekniikka mahdollistaa erilaisia ratkaisuja vaativiinkin kohteisiin. Oikeilla valinnoilla ja ylläpidolla voidaan laitteiston elinkaaren aikana välttyä vahingoilta.

Laitteiston valintaan vaikuttavat muiden muassa sähkön ja veden saanti. Yleisin käytössä oleva sprinklerilaitteistotyyppi on märkäjärjestelmä, jossa paineenalainen vesi täyttää koko verkoston. Sprinklerilaitteisto levittää suuren määrän vettä kaikille pinnoille palon välittömässä läheisyydessä. Perinteisempien sprinklerilaitteistojen lisäksi on olemassa vesisumulaitteistoja, jotka palotilanteessa täyttävät tilan pienen pienillä vesipisaroilla. Vesisumulaitteistojen etuna on, että sammutuksessa tarvitaan vähemmän vettä. Nämä laitteistot eivät lauetessaan aiheuta yhtä suuria vahinkoja maalipinnoille tai sisustukselle kuin vesisprinklerilaitteistot. Vesisumulaitteistojen soveltuminen esimerkiksi korkeisiin tiloihin on varmistettava.

Joissain tapauksissa vaihtoehtona voi olla automaattinen kuivajärjestelmä tai jatkojärjestelmä, joka on kuiva- ja märkäjärjestelmän yhdistelmä. Alueventtiileillä on mahdollista toteuttaa märkäjärjestelmiä siten, että halutulla alueella ei putkissa ole vettä. Aluelaukaisujärjestelmän ideana on, että venttiilin avautuessa koko alue kastuu kerralla ja palo saadaan hallintaan mahdollisimman nopeasti. Järjestelmä muodostuu aluelaukaisuventtiilistä ja putkistosta, jossa on avoimet suuttimet. Aluelaukaisuventtiiliä ohjaa ilmaisuusprinklereiden tai

Sammutuslaitteiston palokunnan syöttöliitin. Lisävesi tuodaan pelastuslaitoksen yksiköllä.

↑ Sprinklerin piilosuutin peitelevyllä lautakatossa.

➤ Laitteistovalinnoissa on arvioitava tilantarve ja soveltuvuus. Usein tilaa löytyy kellarista tai huoltorakennuksesta. Kuvassa Rautalammin kirkon laitteista.

paloilmamaisimien muodostama laukaisujärjestelmä. Kuivajärjestelmässä ylläpitopaine toteutetaan paineilmalla.

Jos nämäkään eivät sovellu rakennukseen, voidaan toteuttaa kuivaputki-järjestelmä. Kuivaputkijärjestelmässä rakennuksessa on sammutusputkisto, jossa ei ole vettä. Järjestelmiä on kahta päätyyppiä: Ensimmäisessä palokunta tuo sammutusveden tullessaan ja vesi johdetaan verkostoon syöttöliittimien kautta palokunnan sammutusautoista. Toisessa järjestelmä on liitetty kunnan vesijohtoverkkoon, ja palon sattuessa palokunta avaa järjestelmän. Kuivaputkijärjestelmien tehokkuus riippuu siitä, kuinka nopeasti pelastuslaitos ehtii paikalle ja liittymään järjestelmään. Tästä syystä kuivaputkiasennuksien ei tulisi olla suunnittelun lähtökohtana. Olemassa oleva kuivaputkijärjestelmä on mahdollista muuttaa automaattiseksi vesisammutuslaitteistoksi.

On tärkeää arvioida laitteiston vedensaannin mahdollisuutta ja aikaa, joka pelastuslaitokselta kuluu kohteelle pääsyyn. Palo etenee hyvin nopeasti. Tästä syystä olisi aina ensimmäisenä harkittava automaattista vesisammutuslaitteistoa, jotta mahdollisimman aikainen sammutus voisi toteutua. Vedensaannin turvaaminen on oleellinen osa kaikkea palosuojelua. Laitteistoihin liittyvistä kysymyksistä on aina syytä neuvotella paikallisten pelastusviranomaisten ja vakuutusyhtiön kanssa.

Laitteistosuunnittelijana on käytettävä maankäyttö- ja rakennuslain vaatimusten mukaista erityissuunnittelijaa, jolla on osoitettava tarvittava osaaminen palotekniseen suunnitteluun. Muiden palontorjuntatekniikan laitteistojen

ohella erityisesti vesisumulaitteistojen suunnittelu vaatii laitteistokohtaista asiantuntemusta, jolloin suunnittelijan rooli ja tiedot suunnittelukohteesta korostuvat. Laitteistovalinnoissa voidaan käyttää ulkopuolista kolmannen osapuolen arvioijaa. Rakennusvalvonta saattaa jopa edellyttää kolmannen osapuolen käyttämistä.

Laitteistovalinnoissa on muistettava, että lain määräämä taso on minimi, joka voidaan aina toteutuksessa ylittää. On lisäksi huomioitava, että normiston mukainen laitteisto ei vielä yksin vastaa rakennuksen vaatimuksiin ja riskeihin. Laitteiston soveltuvuudesta ja asianmukaisuudesta tarvitaan aina rakennuskohtainen arviointi. Nykyaikaiset laitteet sisältävät aiempaa enemmän ominaisuuksia, ja ne pystyvät ilmoittamaan monipuolisemmin huoltotarpeista ja olosuhdemuutoksista. Laitteistovalinnoissa tulee silti huomioida, etteivät kaikki paloturvallisuutta parantavat toimet sovi historiallisiin rakennuksiin. Kulttuurihistoriallisissa kohteissa on mahdollisuus tehdä poikkeuksia.

Sopimukset ja huoltotoimenpiteet

Laitteistotoimittajilta tulee asennustodistuksen liitteenä saada kohteelle tarkka hoito- ja huolto-ohjelma, jossa esitetään toimenpiteet toimintakunnan varmistamiseksi. Laitteiston hoito- ja huolto-ohjelman tulee olla osa kohteen kunnossapito-ohjelmaa. Siinä määritellään myös ylläpitoon osallistuva turvallisuusryhmä ja sen vastuualueet sekä laitteiston käytön ja huollon menettelyt. Laitteiston kunnossapito-ohjelmassa on oltava ennalta suunniteltuna tarvittavat toimenpiteet, kuten tarkastukset ja koestukset.

Hankesuunnitteluvaiheessa on syytä selvittää laitteistojen odotettu elinkaari. Näin voidaan arvioida vastaantulevia huolto-, korjaus- ja päivitystarpeita ja varautua niihin. Myös odottamattomiin ongelmatilanteisiin on hyvä pyrkiä varautumaan. Siinä auttavat ennalta laaditut huoltosopimukset. Hyvällä sopimuksella ja ylläpidolla vältytään yllättäviltä ylimääräisiltä kustannuksilta ja saadaan ongelmat ratkaistua ajoissa. Sopimusten kattavuus ja yhteensopivuus kunnossapito-ohjelman kanssa tulee tarkistaa säännöllisesti. Erityisesti rakennuksen muutosten yhteydessä sopimukset tulee sovittaa yhteen laitteiston huolto- ja kunnossapito-ohjelman kanssa, jotta niiden sisällöt vastaavat toisiaan. Mitä pidemmälle huoltotarvetta pystytään ennakoimaan, sitä paremmin toiminnassa voidaan varautua yllättäviin tilanteisiin. Huoltoon tai päivitykseen liittyviä sopimuksia kohteen ulkopuolisten toimijoiden kanssa tehtäessä on huomioitava, että vastuu kokonaisuudesta ei siirry ulkopuolisille toimijoille vaan pysyy omistajalla.

Jauhesammutin ja paloilmioittimen palopainike. Myös poistumistiet on merkitty Espoon tuomiokirkossa.

Paloilmoittimen tai sammutuslaitteiston asentaminen ei korvaa muita palotilanteita ennakoivia toimia. Lisäksi tarvitaan aina ihmisen toimintaa, sillä palo etenee nopeasti. Paloilmoituksen välittymisestä sammutuksen aloittamiseen kohteessa kuluu pelastuslaitokselta keskimäärin 17–18 minuuttia, minä aikana evakuointi ja mahdollisesti tarvittava alkusammutus on pystyttävä toteuttamaan itsenäisesti.

Palontorjunta- ja sammutuslaitteistot parantavat kohteen turvallisuutta, mutta ne tarvitsevat jatkuvaa huoltoa ja ylläpitoa pysyäkseen toimintakuntoisina. Laitteiston toimintakunto on varmistettava aina sen aktivoitumisen, sähkökatkon, voimakkaan ukonilman tai tulipalon jälkeen. Laitteistoille on nimettävä laitteistovastaavat. Laitteistovastaava on vaativa asiantuntijatehtävä, ja sen haltijalle on järjestettävä perehdytys laitteistoon ja koulutus kohteeseen. Laitteistovastaava vastaava kohdekohtaisen kunnossapito-ohjelman läpiviennistä, mutta hän tarvitsee ympärilleen turvallisuusryhmän ja muun henkilökunnan tukea.

Huoltotyön kustannukset ovat ennalta laadituissa sopimuksissa todennäköisesti huomattavasti vähäisemmät kuin mitä äkillisesti tilattu erillinen työ maksaisi. Huolto-, muutos- ja korjaustyöt tulee teettää vain asiantuntevalla ja tarvittavilla luvilla varustetulla yrityksellä, joka jättää tilaajalle työstään kirjallisen selvityksen ja tarkastustodistuksen. On varmistettava, että huolto- ja päivityssopimukset sopivat yhteen kiinteistön pelastussuunnitelman ja laitteiston kunnossapito-ohjelman kanssa.

V

Mihin kirkkoa
voi käyttää?

Kirkon käyttö muuttuu

Muutosten syitä ja tavoitteita

Monet evankelis-luterilaiset seurakunnat ovat 2000-luvun alkupuolella joutuneet kiinteistöjensä käytössä uudenlaisen tilanteen eteen. Väestön muuttoliike ja jäsenmäärältään pienenevät seurakunnat ovat todellisuutta useilla paikkakunnilla. Seurakuntien kuluista yhä suurempi osa käytetään kiinteistöihin eli kirkkoihin, siunauskappeleihin, seurakuntataloihin ja leirikeskuksiin samalla kun käytössä olevat tulot vähenevät. Liitosseurakuntien omistuksessa on useita kirkkoja, joista kaikki eivät ehkä ole säännöllisessä jumalanpalveluskäytössä. Seurakunnat pyrkivät luopumaan osasta rakennuksiaan, ja paine kirkkojen uudensuunnitteluun kasvaa. Käytön muutokset johtuvat siis osin taloudellisista ja kiinteistöpidollisista syistä. Vastaava kehitys on tapahtunut ortodoksisissa kirkossa, joka myös pyrkii löytämään uusia toimintamalleja.

Kiinteistöjen tulevaisuuteen ja niissä oleviin toimintoihin liittyy myös yhteisöllisyys, jota seurakunnat haluavat vahvistaa. Yhtenä suuntauksena toimintoja siirretään esimerkiksi kaupallisten tilojen yhteyteen, kuten ostoskeskuksiin. Kirkkorakennusten puolestaan toivotaan toimivan monipuolisesti sekä seurakuntaelämän että ympäröivän yhteisön kohtaamispaikkoina. Seurakuntatalot ovat olleet arkisen toiminnan keskipisteitä, sosiaalisen yhteenkuuluvuuden ja yhteisöllisyyden tyyssijoja. Kirkko on ollut seurakunnalle juhlaan ja pyhään liittyvä paikka. Sunnuntaikävijöiden rinnalle kirkkoon toivotaan seurakunnan viikkotoimintaa. Arkenakin avoimet ovet madaltavat kynnystä saapua kirkkoon. Evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuuskomitea (2016) on todennut tämän edellyttävän muutoksia niin asenteissa, toimintakulttuurissa kuin itse kirkkotiloissakin.

Kirkkokahvilla ja konsertissa

Kirkkotilojen käyttöä on monipuolistettu jo pitkään. Jumalanpalveluksen ja messun käytännöt ovat muuttuneet. Kirkkoon halutaan yhä enemmän eri-ikäisiä ihmisiä. Perhemessu ja vauvakirkko ovat vakiintuneita muotoja. Lapset tutustutaan kirkkoon messupyhäkoulussa, ja heille järjestetään paikka kirkkotilassa. Seurakuntalaisia rohkaistaan osallistumaan toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen. Seurakunnat haluavat myös luoda puitteet kohtaamisille. Jumalanpalveluksen jälkeinen kirkkokahvi on yksi esimerkki vapaamuotoisesta yhdessäolosta kirkossa. Myös musiikin merkitys kirkon tilaisuuksissa on kasvanut ja musiikin esitystavat ovat monipuolistuneet. Perinteinen urkuparvelta kaikuva musiikki on

→ Musiikkiesitysten suosio kirkkoissa on kasvanut. Samalla äänentoistolta ja valaistukselta vaaditaan enemmän.

↳ Nojatuolikirkko on keskustelevalta jumalanpalvelus, jota myös striimataan kotisohvaosallistujille.

← ← Esitystekniikka ja -laitteet sovitetaan kirkkosalin kokonaisuuteen.

← Lasten paikkoja on sijoitettu kirkkosaleihin monin tavoin. Pienimmillään lapsille on varattu lelukori.

saanut rinnalleen alttarin edustalla tai kuorialueella soittavien yhtyeiden tai kuoron musisointia. Lisäksi monissa kirkoissa järjestetään säännöllisesti konsertteja tai musiikkiesityksiä.

Muutokset toimintatavoissa ovat tuoneet mukanaan erilaisia muutostarpeita ja -toiveita kirkkotilaan. Musiikkiesitysten vuoksi alttarialueen ympäristöön ja kuoriosaan toivotaan lisätilaa esiintyjille ja soittimille. Soitinten ja nuottitelineiden tai audiovisuaalisten välineiden säilyttämiseen tarvitaan tilaa ja kalusteita. Erilaisissa esitystilanteissa voidaan tarvita äänentoiston ja valaistuksen muunneltavuutta, mikä lisää teknisten asennusten tarvetta. Lasten paikan ja kahvittelutilan järjestäminen voivat edellyttää penkkien poistamista. Erityisesti lasten paikka on mahdollista tehdä pienin muutoksin, sillä sitä ei haluta eristää muusta kirkkosalista. Lapsia varten voi olla lelukori tai piirustuspaikka pienen pöydän ääressä. Pehmeä matto vaimentaa ääniä.

Kastepuut, joihin kaikkien kastettujen nimilehdet liitetään, ovat viime aikoina yleistyneet. Teologisen ja yhteisöllisen merkityksen kannalta on tärkeää, että ne suunnitellaan ja toteutetaan yhtä korkeatasoisesti kuin muukin kirkon sisustus, kirkkotekstiilit ja sakraaliesineistö. Kastepuun sijainti harkitaan ja sen olemus sovitetaan yhteen kirkkosalin ilmeen kanssa. Jos kastepuu sijoitetaan alttarialueelle tai sen läheisyyteen, on kyseessä olennainen muutos. Seurakunnan tulee tällöin laatia kastepuusta ja sen sijoituksesta suunnitelma ja pyytää asiasta lausunto Museovirastolta.

Viime aikoina on myös pohdittu, voisiko kirkkotila palvella ihmisten sosiaalisia tarpeita nykyistä monimuotoisemmin ja laajemmin. Miten luoda sopivat puitteet tukemaan muutaman henkilön tai pienryhmän, vaikkapa raamattupiirin,

↑ Kirkkokahvit kokoaa yhteen kirkossa kävijöitä. Kahvipaikkoja järjestetään kirkkosalin viereiseen seurakuntatilaan tai kirkon takaosaan.

→ Kastepuu ja lähetyskynttelikkö sovitetaan kirkkotilan olemukseen.

kokoontumista suuressa kirkkosalissa? Miten parhaiten järjestää tilaa yksityisyyttä vaativalle keskustelulle? Mitä usean ryhmän yhtäaikainen toiminta merkitsisi? Lähitulevaisuudessa toimintojen kirjo lisääntyy. Kirkkosalissa saatetaan järjestää yhteisiä ruokailuja ja kirkonpenkissä voi viettää lepoa hetken.

Monikäyttöisyyden ja uusiokäytön yleistyminen – kansainvälisiä näkymiä

Monikäyttöisyydestä on lukuisia esimerkkejä maailmalla. Kirkkoja on saatettu jakaa toiminnaltaan erilaisiin osiin. Niissä esimerkiksi kuori ja sen lähialue toimivat edelleen jumalanpalveluksissa ja hiljentymisessä, samalla kun kirkon takaosaan on järjestetty seurakunnan muulle toiminnalle tilat, kuten seurakuntasali tai kokoustiloja ja työhuoneita. Yhdistelmäkäytössä kirkkotilaa on jaettu seinillä tai seinäkkeillä. Ruotsissa uusia toimintoja on esimerkiksi sijoitettu lehterin alle tai toteutettu lisärakennuksena. Siellä on myös käyty keskustelua siitä, kuinka paljon jumalanpalvelustilaa erotetaan muusta toiminnasta.

Monissa Euroopan maissa, esimerkiksi Isossa-Britanniassa ja Alankomaissa, kirkkoja on jäänyt tyhjilleen jo kauan. Kirkollisesta käytöstä poistettuja rakennuksia on myyty niin yksityiseen käyttöön kuin säätiöiden hoitoon. Alkuperäinen käyttö on korvautunut kulttuuritoiminnoilla, kuten kirjasto-, näyttely- ja konserttikäytöllä. Kaupallisesta toiminnasta ovat esimerkkeinä kirkkorakennuksen hyödyntäminen kirja- tai ruokakauppana, muotiliikkeenä ja kuntosalina. Sirkuskoulu, skeittitila ja pubikin on sijoitettu entiseen kirkkoon. Pienimpiä kirkkoja on

Kirkkovuoden eri vaiheet tuovat oman hetkellisen lisänsä kirkkoon. Joulukuusi ja seimi Oulunsalon kirkossa.

Keski-Ruotsissa sijaitsevan Hidingen uuden kirkon takaosaan on järjestetty purjekattoiset kokoontumistilat.

muunnettu myös asuinkäyttöön. Vaikka kirkot ovat muuttuneet uskonnollisista rakennuksista tavallisiksi käyttörakennuksiksi, ne voivat säilyä paikallisyhteisön tapaamispaikkana. Muutokset rakennuksessa ovat vaihdelleet laajoista uudistuksista pieniin tilajärjestelyihin. Uskontoon liittyvä kiinteä sisustus, kuten alttari, saarnatuoli tai urut on näissä tilanteissa yleensä poistettu.

Isossa-Britanniassa Churches Conservation Trust -säätiön hoidossa on noin 350 kulttuurihistoriallisesti arvokasta suojeltua kirkkoa, jotka eivät ole enää aktiivisessa kirkollisessa käytössä. Ne ovat kuitenkin edelleen vihittyjä käyttöön, joten niissä voidaan pitää myös jumalanpalveluksia. Supistetun kirkollisen käytön rinnalla niissä on kuitenkin muuta, joskus täysin uudenlaista toimintaa. Yksi Churches Conservation Trust -säätiön kehittämistä uusista toimintamuodoista on champing (church camping), joka tarjoaa mahdollisuuden yöpyä kirkossa.

Churches Conservation Trust -säätiö käyttää arviointiprosessia punnitessaan kirkkojen uusia vaihtoehtoisia käyttäjiä. Arvioinnin pohjana ovat kunkin kirkon historialliset ja esteettiset arvot. Lisäksi arvioidaan yhteiskunnallista ja sosiaalista merkitystä. Seuraavassa vaiheessa käydään läpi, mitä korjaustoimenpiteitä tarvitaan ja mitkä muokkaukset rakennuksessa ovat mahdollisia. Prosessissa tarkastellaan myös muutoksiin liittyviä mahdollisia riskejä ja ongelmia

sekä arvioidaan, kestävätkö muutokset aikaa. Arviointiin sisältyy myös ulkoisen rahoituksen mahdollisuuksien ja riskien selvittäminen. Eri vaihtoehtoja vertaillaan ja arvioidaan järjestelmällisesti. Viimeisen vaiheen liiketoimintamalli koostaa yhteen hankkeen tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi. Huolellisen valmistelun tärkeyttä painotetaan hankkeen laajuudesta riippumatta. Laajoihin projekteihin varataan riittävästi aikaa. Pienetkin muutokset suunnitellaan huolellisesti.

Tukholmassa sijaitsevan kookkaan Gustaf Vasa -kirkon kulmaulokkeessa on pöytäryhmiä, joita voidaan käyttää keskusteluihin tai kahvihetkiin.

Käyttötarkoituksen muuttaminen ja kirkollisen rakennuksen käyttämättä jättäminen

Kirkon muuttaminen monikäyttöisemmäksi edellyttää useimmiten kirkkotilan ja kirkkorakennuksen rakenteellisia muutoksia. Kirkollisen rakennuksen korjaamisen ja muutosten yhteydessä on mietittävä, onko kyse olennaisesta vai vähäisestä eli ei-olennaisesta muutoksesta. Lisäksi on pohdittava ja selvitettävä, voiko kyse olla kirkon olennaista muuttamista laajemmasta kirkon käyttötarkoituksen muuttamisesta.

Kirkon käyttötarkoituksen muutoksessa kirkko toimii edelleen pyhänä jumalanpalvelustilana, mutta kirkkorakennukseen tuodaan lisäksi huomattavassa määrin muuta toimintaa. Kirkon käyttötarkoituksen muuttamisessa menetellään samojen ohjeiden mukaisesti kuin toteutettaessa kirkon olennaista muutosta.

Ohjeista kerrotaan lisää luvussa 4 Korjaus- ja muutoshanke kirkollisessa rakennuksessa. Kirkon käyttötarkoituksen muutos voi vaikuttaa rakentamisessa sovellettaviin määräyksiin tai edellyttää kaavamutosta.

Käyttötarkoituksen laajentaminen voi merkitä kirkollisen rakennuksen muuttamista muuksi seurakunnan toimitilaksi. Tällöin rakennusta käytetään pääsääntöisesti muuna kuin jumalanpalvelustilana. Tällaisessa tapauksessa kyse on ennemminkin kirkon käyttämättä jättämisestä kuin kirkon käyttötarkoituksen muuttamisesta. Kaikki seurakunnan ja seurakuntayhtymän päätökset kirkollisten rakennusten käyttötarkoituksen muutoksista on alistettava kirkkohallitukselle riippumatta siitä, onko rakennuksia suojeltu.

Suojellusta kirkollisesta rakennuksesta luopuminen edellyttää päätöstä suojelun päättymisestä. Kirkollisen rakennuksen suojelu voidaan lakkauttaa esimerkiksi silloin, kun seurakunnalla on useita kirkollisia rakennuksia eikä sillä ole enää tarvetta käyttää omistamaansa suojeltua kirkollista rakennusta. Päätöksenteossa, johon sisältyy tarkoituksenmukaisuusharkintaa, tulee ottaa huomioon myös kirkollisen rakennuksen suojelun tavoitteet, kuten kirkon rakennushistoria ja kirkon merkitys rakennustaiteen, rakennustekniikan tai erityisten ympäristöarvojen kannalta.

Kirkollisen rakennuksen suojelun päättymistä koskevasta Kirkkohallituksen päätöksestä tulee viipymättä ilmoittaa asianomaiselle elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskukselle. Rakennuksen suojelulle saattaa olla tarve rakennusperintölain perusteella, jos rakennus ei enää ole suojeltu kirkkolain mukaan. Lisäksi päätöksestä tulee ilmoittaa kirkollisen rakennuksen sijaintikunnalle, koska kirkollinen rakennus voi olla suojeltu myös asemakaavassa ja suojelun lakkaaminen voi edellyttää kaavavarauksen muuttamista.

Kirkosta luopuminen on iso päätös, jonka vaikutuksia kirkkorakennukseen, sen sisustukseen ja esineistöön sekä ympäristöön on tärkeää arvioida huolellisesti. Luopumisesta tulee keskustella laajasti asiantuntijoiden lisäksi etenkin seurakuntalaisten kesken, koska kirkollinen rakennus on paikallisille merkityksellinen. Rakennuksen säilymistä ei saa vaarantaa. Ylläpidosta ja lämmityksestä tulee huolehtia mahdollisessa välivaiheessakin. Tyhjää tai vähän käytössä olevaa rakennusta uhkaa lisääntynyt riski vahingontekoihin. Kirkon esineistöä tulee huolehtia sen arvon edellyttämällä tavalla.

Vuorovaikutus ja yhteistyö muutoksissa

Muutoshankkeet lähtevät paikallisista tarpeista ja toiveista. Laajat muutokset voivat herättää voimakkaitakin tunteita. Ovathan kirkot samassa käytössä, mihin ne on alun perin rakennettu. Seurakunnassa kannattaa yhdessä laajasti pohtia, miten uudet toiminnat sovitetaan kirkkorakennukseen. Keskusteluissa esille nousseet näkökulmat ja ajatukset on hyvä kirjata. Samoin kirjataan perustelut: mitä muutoksella tavoitellaan, kuinka tarpeellinen se on, onko muutokselle vaihtoehtoja, mitkä ovat sen myönteiset ja kielteiset vaikutukset. Usein on hyödyllistä testata toimintoja ennen konkreettisia muutoksia.

Muutosten vaikutuksia arvioitaessa tulee huomioida yhtä lailla hengelliset, toiminnalliset, taloudelliset ja kulttuuriperinnön säilymiseen liittyvät näkökulmat. Muutosten tulee olla suunnitelmallisia ja perusteltuja. Toimintaan liittyvät tarpeet on syytä selvittää tarkasti. Lisäksi on hyvä pohtia erilaisia toteutusvaihtoehtoja. Ajantasainen kiinteistöstrategia on tärkeä työkalu seurakunnan tai seurakuntayhtymän koko rakennuskannan hallinnassa.

Toiminnallisilla muutoksilla on yleensä kerrannaisvaikutuksia kirkkorakennuksiin. Lisääntynyt käyttö voi kasvattaa lämmityksen tarvetta. Lisäksi tarvitaan todennäköisesti wc- ja keittiötiloja, jotka edellyttävät vesi- ja viemäriasennuksia. Myös ilmanvaihdon tehostamiseen voi olla tarvetta. Seurakuntatalojen toimistotilojen sijoittaminen kirkkoon merkitsisi talotekniikan suurta lisäystä sekä esimerkiksi tiukennuksia paloturvallisuusvaatimuksiin.

Toimenpiteiden vaikutuksia kannattaa arvioida sekä rakenteisiin puuttumisen että tilamuutosten kannalta. Miten tilan jäsentely ja luonne muuttuvat? Vaikeuttavatko muutokset kirkossa liikkumiseen, näkymiin, kiinteään sisustukseen, valaistukseen, akustiikkaan tai taideteoksiin? Ovatko uudet ja vanhat materiaalit tai yksityiskohdat sopuissa? Alttari on niin teologisesti kuin rakennustaiteellisestikin koko kirkkotilan keskus ja sydän, ja sen pysyvyyttä tulee kunnioittaa. Tärkeää on myös huolehtia, että tasapaino alttaritilan ja kirkon muiden osien välillä säilyy.

Kirkkohallituksen asettama työryhmä pohti 2018–2019 kirkkotilojen tulevaisuutta ja kehittämistä yhteisön keskuksiksi. Tilojen käyttöä ja siihen liittyviä muutoksia käsiteltiin teologisesta, yhteisöllisestä, taloudellisesta sekä kulttuuriperinnön ja lainsäädännön näkökulmista. Työryhmän mietinnössä *Saman katon alle* todetaan muun muassa, että kirkkotilan muutoksissa on otettava huomioon teologiset perusteet. Tilaa tulee kehittää sen yksilöllisiä ja arkkitehtonisia piirteitä kunnioittaen. Yhteisöllisyyden kannalta tilan muunneltavuuteen ja erilaisiin käyttömahdollisuuksiin tulisi kiinnittää huomiota. Erityisesti lasten ja nuorten merkitys yhteisön rakentajina tunnustettiin. Käyttömuutokset edellyttävät huolellista kokonaisarviota ja kattavaa tietoa kirkon historiasta ja säilyttämistavoitteista. Kirkkotilan arvot ja merkitykset on ymmärrettävä. Tulee arvioida, kuinka paljon muutoksia tila kestää menettämättä eheyttään, ja niitä ominaisuuksia, joiden vuoksi se puhuttelee kävijää. Muutosten tulisi olla koko yhteisön yhteinen prosessi ja tavoite. Muuttaminen vaatii seurakunnan tai seurakuntayhtymän päättäjiltä herkkyyttä, viisautta ja pitkäjänteisyyttä.

Kulttuuriympäristön asiantuntijoiden kanssa keskustellen voidaan varmistua, että rakennuksen ominaisuuksista ja arvokkaista piirteistä on riittävästi tietoa ja että ehdotettujen toimenpiteiden vaikutukset niihin on otettu huomioon. Erilaisten hengellisten ja kulttuurihistoriallisten arvojen ja seurakuntaelämään myönteisesti vaikuttavien uusien toimintojen suhdetta joudutaan myös todennäköisesti punnitsemaan. Kokonaisarvion tekemiseen on hyvä varata riittävästi aikaa. Muutokset tulee tehdä harkiten. Tilan on myös oltava palautettavissa ennalleen. Merkittäviä muutoksia kirkkosaliin suunniteltaessa on ajateltava, että muutokset kestävät aikaa, kymmeniä, ehkä satakin vuotta.

Lähteet ja kirjallisuus

I USKONNOLLISET RAKENNUKSET NYT JA TULEVAISUUDESSA

Kirkkohallitus: Tietoa kirkollisveroista ja verotilityksistä, <https://evl.fi/tietoa-kirkosta/talous/kirkollisvero>. Saatavuus tarkistettu 28.8.2020.

Kirkkohallituksen yleiskirje nro 13/2018, <https://julkaisut.evl.fi/catalog/Tutkimukset%20ja%20julkaisut/r/4001/viewmode=infoview>. Saatavuus tarkistettu 28.8.2020.

Kirkon tulevaisuuskomitean mietintö <https://julkaisut.evl.fi/catalog/Tutkimukset%20ja%20julkaisut/r/4001/viewmode=infoview>. Saatavuus tarkistettu 28.8.2020.

Kuinka kauan kirkko kestää jäsenkatoa? "Vuoden 2025 jälkeen alkaa todella tuntua", <https://yle.fi/uutiset/3-9706960>. Viitattu 25.6.2019.

Kymmenet seurakunnat hurahtivat liitoksiin – sen sijaan kuntaliitokset ovat täysin jäissä <https://yle.fi/uutiset/3-9915146>. Viitattu 25.6.2019.

Ortodoksisten seurakuntien määrä voi supistua kolmasosaan nykyisestä – osa tuohtunut, mutta pääosa seurakunnista valmis jättiremonttiin <https://yle.fi/uutiset/3-10362731>. Viitattu 25.6.2019.

Puukirkkoryhmän muistio ”Kirkkojen säilymisen turvaamiseksi” opetusministeriölle 1981. Puheenjohtajana Pekka Leino.

Valtionrahoitus <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=Content2C6CF7>. Viitattu 14.1.2019.

Vauraiden kaupunkiseurakuntien odotetaan osallistuvan taantuvien maaseutuseurakuntien rahoittamiseen <https://www.kauppalehti.fi/uutiset/vauraiden-kaupunkiseurakuntien-odotetaan-osallistuvan-taantuvien-maaseutuseurakuntienrahoittamiseen/4a50bac0-093c-3745-ab35-ce7a03967a2f>. Viitattu 25.6.2019.

Väestö uskonnollisen yhdyskunnan mukaan 2000–2015. Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/vaerak/2015/01/vaerak_2015_01_2016-09-23_tau_006_fi.html. Viitattu 25.6.2019.

II MITÄ SEURAKUNTIEN KULTTUURIOMAISUUS ON?

Evankelis-luterilaisen kirkon rakennettu kulttuuriperintö

Heinonen M., Lahtinen A. & Räsänen M. 2016. Reformeista reformaatioon. *Pohjoinen reformaatio*. Toim. Meri Heinonen ja Marika Räsänen. Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies. S. 9–23.

Hiekkänen, Markus 2003. Suomen kivikirkot keskiajalla. Otava.

Knapas, Marja Terttu. Tukipilarikirkko on suomalainen erikoisuus. [https://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Artikkelit/Uskon_ ja_uskomusten_paikat/Tukipilarikirkko_on_suomalainen_erikoisu\(37452\)](https://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Artikkelit/Uskon_ ja_uskomusten_paikat/Tukipilarikirkko_on_suomalainen_erikoisu(37452)). Viitattu 24.9.2019.

Laitinen, Riitta 2016. Kirkkotilan hidas reformaatio. Materiaaliset ja opilliset muutokset Turun tuomio-kirkossa. *Pohjoinen reformaatio*, toim. Meri Heinonen ja Marika Räsänen. Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies. S. 221–237.

Lukkarinen, Ville 2017 (1998). Kuorikosken kirkot ja eurooppalainen rakennustaide. Kirkonrakentajan vapauden rajat 1800-luvun Suomessa. *Fragmentti, muisto, maisema. Ville Lukkarisen kirjoituksia taiteesta ja arkkitehtuurista*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 48. S. 157–170.

Nikula, Riitta 1993. Rakennettu maisema. Suomen arkkitehtuurin vuosisadat. Otava: Helsinki.

Räsänen, Elina 2016. Ikonoklasmi Suomessa. Keskiajan puuveistosten muodonmuutokset. *Pohjoinen reformaatio*. Toim. Meri Heinonen ja Marika Räsänen. Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies. S. 254–262.

Tuhkanen, Tuija 2008. Kirkon kaunistukseksi ja lahjoittajan kunniaksi. *Henrik Flemingin lahjoitukset Suomen kirkoissa*. SKS: Helsinki.

Tuhkanen, Tuija 2016. Julista Jumalan sanaa aina kärsivällisesti opettaen. *Pohjoinen reformaatio*. Toim. Meri Heinonen ja Marika Räsänen. Turku Centre for Medieval and Early Modern Studies. S. 264–268.

Siunauskappelit rakennustyyppinä. Evankelis-luterilaisten seurakuntien siunauskappelit 1917–2000. Terhi Lehtimäki ja Hanna Lyytinen. LOHTU-temahanke. Museovirasto. 2015.

Suomalaista kirkkoarkkitehtuuria 1917–1970. Knapas, Marja Terttu; Tirilä, Soile; Museovirasto. Rakennushistorian osasto. Museovirasto 2008.

Pyhiä pienoismalleja? Näyttely kirkkolaivoista aukeaa. <https://forummarinum.wordpress.com/2016/11/24/pyhia-pienoisalleja-nayttely-kirkkolaivoista-aukeaa/>. Viitattu 26.6.2019.

Ortodoksisen kirkon rakennettu kulttuuriperintö

Архитекторы-строители Санкт-Петербурга: Архитекторы-строители Санкт-Петербурга середины XIX – начала XX века. Авторы-составители Гинзбург А. М. & Кириков Б. М. 1996. Санкт-Петербург: Пилигрим.

Hanka, Heikki 2008. Ortodoksinen kirkkoarkkitehtuuri Suomessa. *Uskon tilat ja kuvat. Moderni suomalainen kirkkoarkkitehtuuri ja -taide*. Toim. Arto Kuorikoski. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura. S. 281–301.

Hirvonen, Sari 2004. Syrjäseudun kirkosta katedraaliksi. Kuopion Pyhän Nikolaoksen kirkon historiaa 1846–2000. Kuopio: Kuopion ortodoksinen seurakunta.

Husso, Katariina 2011. Ikkunoita ikonien ja kirkkoesineiden historiaan. Suomen autonomisen ortodoksisen kirkon esineellinen kulttuuriperintö 1920–1980-luvuilla. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 119. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Husso, Katariina & Kemppi, Hanna 2013. Provenienssin puutteet – Ortodoksisen kirkon esineistä ja niiden tulkinnosta Suomessa. *Identiteettejä – Identiteter. Renja Suominen-Kokkosen juhlaKirja*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 45. Helsinki: Taidehistorian seura, 147–162.

Immonen, Olli 1995. Kotkan Pyhän Nikolaoksen kirkon rakennushistoria. *Kotkan Pyhän Nikolaoksen kirkon historia*. Toim. Olli Immonen. Kotka: Kotkan ortodoksinen seurakunta, 15–77.

Johannes, arkkipiispa 1992. Pyhän tilan käsite ortodoksisuudessa – pyhäkkö patristisessä ja kanonisessa perinteessä. *Ortodoksisen pyhäkköjen suunnittelu. Konferenssiraportti*. Toim. Pyhäkkötyöryhmä. Joensuu: Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto. S. 40–50.

Kemppi, Hanna 1997. Karjalan ja Petsamon ortodoksisten seurakuntien arkkitehtuuri. *Karjalan ja Petsamon ortodoksiset kirkot ja kirkkotaide. Antreasta Äyräpäähän – hiljaiset kirkot*. Etelä-Karjalan taidemuseon julkaisuja 18:1b. Lappeenranta: Etelä-Karjalan taidemuseo. S. 39–165.

Kemppi, Hanna 2017. Kielletty kupoli, avattu alttari. Venäläisyyden häivyttäminen Suomen ortodoksisesta kirkkoarkkitehtuurista 1918–1939. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 123. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Knapas, Marja Terttu 2006. Ortodoksikirkkojen joukossa on rakennushistorian aarteita. Kulttuuriympäristömme.fi. Julkaistu 13.1.2006. Saatavissa: [http://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Artikkelit/Uskon_ja_uskomusten_paikat/Ortodoksikirkkojen_joukossa_on_rakennush\(37465\)](http://www.kulttuuriymparistomme.fi/fi-FI/Ajankohtaista/Artikkelit/Uskon_ja_uskomusten_paikat/Ortodoksikirkkojen_joukossa_on_rakennush(37465)). Viitattu 30.6.2018.

Laki ortodoksisesta kirkosta 985/2006.

Martiskainen, Auli 2012. Muistoina ja kokemuksina säilyvä sisätila. Kahden ortodoksisen kirkon muutostöiden tausta, toteutus ja merkitykset. Pro gradu. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. Saatavissa: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20120981>. Viitattu 12.6.2018.

Mustonen, Tapio 1980. Ortodoksisen kirkkokunnan jälleenrakentaminen. Joensuu: Ortodoksisen kirjallisuuden julkaisuneuvosto.

Ortodoksinen kalenteri pelastuksen vuonna 2018. s.a. [2017], s.l. [Kuopio ja Helsinki]: Suomen ortodoksinen kirkko [ja Maahenki Oy].

Pettersson, Lars 1982. Karjalaismalliset puupyhätöt. *Ortodoksinen kirkko Suomessa*. Toim. Isä Ambrosius & Markku Haapio. Toinen painos. Heinävesi: Valamon luostari. S. 420–464.

Pöykkö, Kalevi 1982. Suomen 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alkupuolen ortodoksiset kirkot. *Ortodoksinen kirkko Suomessa*. Toim. Isä Ambrosius & Markku Haapio. Toinen painos. Heinävesi: Valamon luostari. S. 465–489.

Raivo, Petri J. [1996]. Maiseman kulttuurinen transformaatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa kulttuurimaisemassa. *Nordia geographical publications* 25:1. Oulu: Oulun yliopisto.

Реброва, Р. В. 2008. Архитекторы дужовного ведомства, виды должностей архитекторы Санкт-Петербургской епархии. *Вестник ВГУ, серия лингвистика и межкультурная коммуникация* 1/2008. Saatavissa: <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/lingvo/2008/01/2008-01-14.pdf>. Viitattu 16.6.2018.

Riikonen, Juha, s.a. [2012]. Odotus, innostus ja täyttyminen – Pyhän Elian kirkko 120 vuotta. Saatavissa: https://www2.ort.fi/sites/default/files/liitteet/ioannis-lampropoulos/Odotus_innostus_ja_t%C3%A4yttymys.pdf. Viitattu 30.6.2018.

Roivas, Katariina 2001. Suomen ortodoksisen kirkkokunnan jälleenrakennuskauden ikonitaide. Pro gradu. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Saatavissa: <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/11950/karoivas.pdf?sequence=1>. Viitattu 14.6.2018.

Kirkollisten rakennusten, kirkkopihojen ja hautausmaiden arkeologinen kulttuuriperintö

Arkeologisen kulttuuriperinnön opas. <http://akp.nba.fi/>. Museovirasto: 2017. Viitattu 11.9.2019.

Hiekkänen, Markus 1994. The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku. A Systematic Classification and Chronology. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 101. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Hiekkanen, Markus 2007. Suomen keskiajan kivi-kirkot. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Uusi täydennetty, kolmas painos, 2014.

Nilsson, Bertil 1992. Till frågan om kyrkans hållning till icke-kristna kultfenomenen. Attityder under tidig medeltid i Europa och Norden. *Kontinuitet i kult och tro från vikingatid till medeltid. Projektet Sveriges kristnande. Publikationer I. S. 9–48.*

Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset, tunnistaminen ja suojeleminen. 2009. Toim. Marianna Niukkanen. Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3.
<https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/hist-ajan-muinaisjaannokset.pdf>. Saatavuus tarkistettu 28.8.2020.

Ruohonen, Juha 2013. Kirkollisen kulttuurin alkulähteillä. Kaarinan Ravattulan varhaiskeskiaikainen kirkko ja kirkkomaa. Historiallinen Aikakauskirja 4/2013: 433–440.

III RAKENNUSTEN HYVÄ YLLÄPITO JA HOITO

Arvoesineistön hoito. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2009:4. Helsinki: Kirkkohallitus.

Att sluta värma en kyrka. Toim. Olof Antell, Johan Karlström. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. 1998.

Broström, Tor; Hård, Marie; Melander, Dan. Handbok i hållbar energianvändning för kyrkan. Stockholm: Förlag Verbum. 2008.

Genom samma dörr. Tillgängliga kulturhistoriska objekt. Redaktörer: Selja Flink ja Niina Kilpelä. Helsingfors: Tröskeln rf. 2012.

Hautamuistomerkkien hoito. Toim. Marja Terttu Knapas. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 24. Helsinki: Museovirasto. 2003.

Hautausmaiden inventointiopas. Toim. Laura Tuominen. Museoviraston oppaita ja ohjeita 13. Helsinki: Museovirasto. 2015.

Ilmasto-opas: <http://ilmasto-opas.fi/fi/ilmastonmuutos/suomen-muuttuva-ilmasto/-/artikkeli/74b167fc-384b-44ae-84aa-c585ec218b41/ennustettu-ilmastonmuutos-suomessa.html> Viitattu 19.2.2019.

Kirkkojen hoito ja restaurointi. Toim. Marja Terttu Knapas. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 23. Helsinki: Museovirasto. 2003.

Kirkon ympäristödiplomin käsikirja 2012. Suomen ev.lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja 2012:1. Kirkkohallitus. Helsinki.

KorjausRYL. Rakennustöiden yleiset laatuvaatimukset. Esiselvitykset ja purkaminen. Rakennustietosäätiö RTS sr. Helsinki: Rakennustieto Oy. 2016.

Museoviraston korjauskortit.
<https://www.museovirasto.fi/fi/palvelut-ja-ohjeet/julkaisut/korjauskortit>. Viitattu 11.9.2019

Samasta ovesta – Saavutettavia kulttuurihistoriallisia kohteita. Toim. Selja Flink ja Niina Kilpelä. Helsinki: Kynnys ry. 2012.

Sankarihautausmaiden perinne, hoito ja kunnostus. Toim. Marja-Leena Ikkala. Museoviraston rakennushistorian osaston ohjeita ja oppaita 2. Helsinki: Museovirasto. 2008.

SFS-EN 15759-1:2012 Kulttuuriperinnön vaaliminen. Sisäilmasto. Osa 1: Kirkkojen, kappeliin ja muiden uskonnonharjoituspaikkojen lämmitystä koskevia ohjeita.

SFS-EN 16096:2012 Kulttuuriperinnön vaaliminen – Rakennusperintökohteen selvitys ja raportti.

Talon tarinat – Rakennushistorian selvitysopas. Toim. Marja Sahlberg. Museoviraston rakennushistorian osaston ohjeita ja oppaita 4. Helsinki: Museovirasto. 2010.

Vaivaisukon kunnostaminen. Museoviraston ohje ulkona sijaitsevien vaivaisukkojen hoitoon. Museovirasto 2016. www.museovirasto.fi/uploads/Arkisto-ja-kokoelmapalvelut/Julkaisut/vaivaisukon-kunnostaminen.pdf

Valtiolle rakennettu. Toim. Olli Hakli & Aino Laine. Helsinki: Museovirasto. 2016.

IV KORJAUS- JA MUUTOSHANKE KIRKOLLISESSA RAKENNUKSESSA

Kirkkohankkeen suunnittelu – selvityksiä ja asiantuntijayhteistyötä

Eläköön terva ry. <http://www.pelastetaanterva.fi/>. Viitattu 24.9.2019.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kirkkolain muuttamisesta 96/2013 vp

Halttunen, Matti; Pihlaja, Pirjo; Voipio, Risto: Kirkkolainsäädäntö 2008. Kirkkolain, kirkkojärjestyksen ja kirkon vaalijärjestyksen kommentaari. Helsinki: Kirjapaja. 2008.

Kirkkojen hoito ja restaurointi. Toim. Marja Terttu Knapas. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 23. Helsinki: Museovirasto. 2003.

Kirkon ilmasto- ja energiastrategia 2030.

Kirkkohallituksen yleiskirje nro 12/2017, Rakennusavustukset 2018.

Kirkkohallituksen yleiskirje nro 11/2017, Paanukatton tervausohje.

Kirkkolaki 26.11.1993/1054.

Laki ortodoksisesta kirkosta 10.11.2006/985.

Lämpötilan ja ilmankosteuden seuranta Miehikkälän, Virolahden ja Johanneksen kirkoissa, Haminan seurakunnan johtava kanttori Kai Huopainen 11.9.2016. Muistio.

Pihkala, Antti: Paanukatot Suomen kirkoissa ja tapuleissa. Tutkimus paanukatteiden rakennushistoriasta ja restaurointikäytännöistä keskiajalta nykyaikaan. Oulun yliopisto, Teknillinen tiedekunta, Arkkitehtuurin osasto, A 49. Väitöskirja 2009.

Suikkanen, Pekka. Urut muutosten kohteena. Muuttuva kirkkorakennus tänään. Helsinki: Kirkkohallitus. 2017. S. 58–63.

Talon tarinat – Rakennushistorian selvitysopas. Toim. Sahlberg. Museoviraston rakennushistorian osaston ohjeita ja oppaita 4. Helsinki: Museovirasto. 2010.

Urkuhanke seurakunnassa. Kirkon urkuasiain neuvottelukunta. Helsinki: Kirkkohallitus. 2008.

Kunto-, sisäilma- ja haitta-ainetutkimukset kirkollisten rakennusten korjauksissa ja ylläpidossa

Konsulttitoiminnan yleiset sopimusehdot 2013.

Kosteus- ja hometalkoot. Homekoiran käyttö kiinteistössä esiintyvien mikrobiperäisten hajujen tarkastuksessa – tilaajan ohje. 2013.

Kosteus- ja hometalkoot. Homekoiraohjaajan toimintaohje, 2013.

Maankäyttö- ja rakennuslaki 5.2.1999/132.

RT 18-11085 / KH 90-00500 Liike- ja palvelurakennuksen kuntoarvio. Tilaajan ohje.

RT 18-11086 / KH 90-00501 Liike- ja palvelurakennuksen kuntoarvio. Kuntoarvioijan ohje.

RT 18-11245 Haitta-ainetutkimus. Rakennustuotteet ja rakenteet.

RT 18-11244 Haitta-ainetutkimus. Tilaajan ohje.

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asetus asunnon ja muun oleskelutilan terveydellisistä olosuhteista sekä ulkopuolisten asiantuntijoiden pätevyysvaatimuksista 23.5.2015/545.

Terveystieteiden tutkimuskeskuslaki 19.8.1994/763.

Työterveyshuoltolaki 21.12.2001/1383.

Työturvallisuuslaki 23.8.2002/738.

Valtioneuvoston asetus asbestityön turvallisuudesta 25.6.2015/798.

Ympäristöopas 2016. Rakennuksen kosteus- ja sisäilmatekninen kuntotutkimus.

Arkeologisen kulttuuriperinnön huomioon ottaminen korjaus- ja muutoshankkeissa

Ihmislouaaineistot Museoviraston kokoelmatyössä. Laadittu 27.10.2014. Museovirasto. 2014. https://www.museovirasto.fi/uploads/Arkeologiset_kokoelmat/Ihmislouaaineistot_Museoviraston_kokoelmatyossa_ohje.pdf. Viitattu 11.9.2019.

Kuosmanen, Hannu 2016. DNA-tutkimus haastaa hautarauhan, pelisääntöjä halutaan tarkentaa. *Kotimaa PRO*. 1.12.2016.

Museoviraston kokoelmapolitiikka 2014. Julkaisematon ohje. Museovirasto. 2015.

Niukkanen, Marianna (toim.) 2009. Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset, tunnistaminen ja suojelu. Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/hist-ajan-muinaisjaan-nokset.pdf>. Saatavuus tarkistettu 28.8.2020.

Salo, Kati & Niukkanen, Marianna 2007. Arkeologisten hautakaivausten tutkimusmenetelmät. Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja 22. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/hautakaivausjulkaisu.pdf>. Viitattu 24.9.2019.

Suomen arkeologisten kenttätöiden laatuohjeet. Museovirasto. 2016. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/laatuohje-2016.pdf>. Viitattu 11.9.2019

Kirkkojen paloturvallisuus

Can we learn from the heritage lost in a fire? Experiences and practises on the fire protection of historic buildings in Finland, Norway and Sweden. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 26. Helsinki: Museovirasto. 2004. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/paloturvallisuusjulkaisu.pdf>

Historiallisten rakennusten paloturvallisuus – näkökohtia ja esimerkkejä. Museovirasto, rakennushistorian osasto. <https://www.museovirasto.fi/uploads/Meista/Julkaisut/historiallisten-rakennusten-paloturvallisuus-esite.pdf>. Saatavuus tarkistettu 28.8.2020.

Jokinen, Martti: Kirkkojen sammutusjärjestelmät. *Muuttuva kirkkorakennus tänään*. Helsinki: Kirkkohallitus 2017. S. 70–75.

Kirkkojen hoito ja restaurointi. Toim. Marja Terttu Knapas. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 23. Museovirasto 2003.

Kirkkojen paloturvallisuusopas, Suomen pelastusalan keskusjärjestö SPEK, 2020.

V MIHIN KIRKKOA VOI KÄYTTÄÄ?

Alla dessa kyrkor. Kulturarv, religion och politik. Red. Magdalena Hillström, Eva Löfgren och Ola Wetterberg. Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet 2017. <http://hdl.handle.net/2077/57377>. Viitattu 11.9.2019.

Europe's Empty Churches Go on Sale. Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/europes-empty-churches-go-on-sale-1420245359>. Viitattu 20.8.2019.

Kirkon tulevaisuuskomitean mietintö
[http://kappeli.evl.fi/kkweb.nsf/c7f32a5129224528c2256dba002d78f0/e3cb4b616646125ec2258050002951a4/\\$FILE/Kirkon%20tulevaisuuskomitea_Mietint%C3%B6.pdf](http://kappeli.evl.fi/kkweb.nsf/c7f32a5129224528c2256dba002d78f0/e3cb4b616646125ec2258050002951a4/$FILE/Kirkon%20tulevaisuuskomitea_Mietint%C3%B6.pdf). Viitattu 25.6.2019.

The Past in the Present: Adaptive church re-use. Place Blog. <http://blog.placeni.org/2011/11/past-in-present-adaptive-church-re-use.html>. Viitattu 20.8.2019.

Ryökäs, Riikka 2019. Kirkkojen rakentamiseen ja muutokseen liittyvät oikeudelliset kysymykset. Teoksessa *Saman katon alle. Kirkkotilatyöryhmän mietintö kirkkotilojen kehittämisestä yhteisöjen keskuksiksi*. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 78. Kirkko ja toiminta. Kirkkohallitus, Helsinki 2019. <https://julkaisut.evl.fi/catalog/Tutkimukset%20ja%20julkaisut/r/4001/viewmode=infview>. Saatavuus tarkistettu 28.8.2020.

Saman katon alle. Kirkkotilatyöryhmän mietintö kirkkotilojen kehittämisestä yhteisöjen keskuksiksi. Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 78. Kirkko ja toiminta. Kirkkohallitus, Helsinki 2019. <https://julkaisut.evl.fi/catalog/Tutkimukset%20ja%20julkaisut/r/4001/viewmode=infview>. Saatavuus tarkistettu 28.8.2020.

Sjöström, Ingrid 2007. "Kyrkobyggnad till salu" - "Kyrkorum att hyra". Ny användning för gamla kyrkor. Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 53: 2007. Red. Bo Lundström. http://media.bebyggelsehistoria.org/pdf/BHT53_2007.pdf. Viitattu 24.9.2019.

Kuvaluettelo

KANSI

Soile Tirilä, Museovirasto, 2018

I USKONNOLLISET RAKENNUKSET NYT JA TULEVAISUUDESSA

- s. 10 Soile Tirilä, Museovirasto, 2018
- s. 12 Olli Hakli, Museovirasto, 2019
- s. 13 Kuvakaappaus Imatran karttapalvelusta,
17.9.2019
- s. 14 Soile Tirilä, Museovirasto, 2019
- s. 15 Saara Vilhunen, Museovirasto, 2007
- s. 17 Olli Hakli, Museovirasto, 2019

II MITÄ SEURAKUNTIEN KULTTUURIOMAISUUS ON?

- s. 18 Rovaniemen seurakunta,
Kari Yliräisänen, 2019
- s. 21 Marja Terttu Knapas, Museovirasto, 1974
- s. 22 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2008
- s. 23 Olli Hakli, Museovirasto, 2018
- s. 24 ylh. vas. Satu Kähkönen, Museovirasto, 2019
- s. 24 ylh. oik. Martti Jokinen, Museovirasto, 1997
- s. 24 alh. Museovirasto, Soile Tirilä, 2002
- s. 25 Teuvo Kanerva, Museovirasto, 1981
- s. 26 Martti Jokinen, Museovirasto, 1998
- s. 27 vas. Lauren Stevens,
Wiki Loves Monuments CC BY 4.0, 2013.
- s. 27 oik. Kaija Kiiveri-Hakkarainen, Museovirasto
- s. 29 Martti Jokinen, Museovirasto, 1998
- s. 30 Soile Tirilä, Museovirasto, 2001
- s. 31 ylh. Soile Tirilä, Museovirasto, 2006
- s. 31 Sirkkaliisa Jetsonen, Museovirasto, 2019
- s. 32 Lauri Putkonen, 2009
- s. 33 Soile Tirilä, Museovirasto, 2018
- s. 35 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2012

- s. 37 Teuvo Kanerva, Museovirasto,
Historian kuvakokoelma, 1978–80
- s. 39 vas. ylh. Hanna Kemppi, 2018
- s. 39 oik. ylh. Hanna Kemppi, 2010
- s. 39 alh. Soile Tirilä, Museovirasto, 2018
- s. 40 Hanna Kemppi
- s. 41 ylh. Hanna Kemppi 2011
- s. 41 kesk. Hanna Kemppi 2007
- s. 41 alh. Hanna Kemppi 2010
- s. 42 Hanna Kemppi 2014
- s. 43 ylh. Hanna Kemppi 2013
- s. 43 alh. Päivi Savinainen, 2015
- s. 43 Katariina Husso, 2018
- s. 45 Hanna Kemppi
- s. 46 Hanna Kemppi, 2014
- s. 47 Hanna Kemppi
- s. 48 kuvakaappaus Museoviraston
muinaisjäännösrekisteristä,
tausta-aineisto Maanmittauslaitos, 2019
- s. 49 Päivi Maaranen, Museovirasto, 2007

III RAKENNUSTEN HYVÄ YLLÄPITO JA HOITO

- s. 50 Soile Tirilä, Museovirasto, 2019
- s. 52 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2006
- s. 53 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2008
- s. 54 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2009
- s. 55 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2012
- s. 56 vas. Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2014
- s. 56 oik. Marja-Leena Ikkala, Museovirasto, 2016
- s. 57 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2008
- s. 58 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2008
- s. 59 Elisa Heikkilä, Museovirasto 2009
- s. 60 Sirkkaliisa Jetsonen, Museovirasto, 2012
- s. 61 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2004
- s. 62 molemmat kuvat Soile Tirilä,
Museovirasto, 2018
- s. 64 Martti Jokinen, Museovirasto, 1999
- s. 65 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2011
- s. 66 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2006
- s. 67 Marianna Niukkanen, Museovirasto, 2005

- s. 68 vas. Elisa Heikkilä, Museovirasto
s. 68 oik. Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2012
s. 69 molemmat Elisa Heikkilä,
Museovirasto, 2006
s. 70 Museovirasto, 2005
s. 71 Sirkkaliisa Jetsonen, Museovirasto, 2008
s. 72 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2014
s.73 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2009
s. 74 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2005
s. 75 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2006
s. 76 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2011
s. 77 vas. Martti Jokinen, Museovirasto, 1990
s. 77 oik. Soile Tirilä, Museovirasto, 2018
s. 78 Soile Tirilä, Museovirasto, 2006
s. 79 ylh. Ulla Rahola, 2020
s. 79 alh. Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2012
s. 80 vas. Olli Hakli, Museovirasto, 2018
s. 80 oik. Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2019
s. 81 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2014

IV KORJAUS- JA MUUTOSHANKE KIRKOLLISESSA RAKENNUKSESSA

- s. 82 Soile Tirilä, Museovirasto, 2019
s. 84 Sirkkaliisa Jetsonen, Museovirasto, 2017
s. 86 Soile Tirilä, Museovirasto, 2019
s. 87 vas. Armas Lindgren, Museovirasto,
Historian kuvakokoelmat, 1896
s. 87 oik. Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2006
s. 89 ylh. Soile Tirilä, Museovirasto, 2018
s. 89 alh. Martti Jokinen, Museovirasto, 1998
s. 90 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2013
s. 91 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2008
s. 91 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2007
s. 93 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2008
s. 95 molemmat kuvat Elisa Heikkilä,
Museovirasto, 2007
s.96 vas. Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2012
s. 96 oik. Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2006
s. 97 ylh. Sirkkaliisa Jetsonen,
Museovirasto, 2017
s. 97 alh. Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2007

- s. 98 Wolmar Westling, Historian kuvakokoelma,
Museovirasto, 1871.
s. 99 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2006
s. 100 Sirkkaliisa Jetsonen, Museovirasto, 2012
s. 101 molemmat Soile Tirilä, Museovirasto 2018
s. 102 Kasper Järnefelt,
Arkitektbyrå Kasper Järnefelt Ab, 2017
s.103 Tiina Tervo, 2018
s. 105 Anu Laurila, Museovirasto, 2013
s. 107 Aapeli Rähä, Vahanen Rakennusfysiikka Oy, 2018
s. 109 Katariina Laine, Vahanen Rakennusfysiikka Oy, 2014
s. 110 Tomi Koistinen, Vahanen Rakennusfysiikka Oy, 2017
s. 112 Päivi Maaranen, Museovirasto, 2007
s. 113 Päivi Maaranen, Museovirasto, 2008
s. 114 Mika Sarkkinen,
Pohjois-Pohjanmaan museo, 2018
s. 115 Päivi Maaranen, Museovirasto, 2016
s. 117 vas. Olli Hakli, Museovirasto, 2019
s.117 oik. Olli Hakli, Museovirasto, 2019
s. 118 vas. Marja-Leena Ikkala, Museovirasto, 2016
s. 118 oik. Sirkkaliisa Jetsonen, Museovirasto, 2019
s. 119 vas. Sirkkaliisa Jetsonen, Museovirasto, 2012
s.119 oik. Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2011
s. 120 Olli Hakli, Museovirasto, 2019
s. 121 vas. Tuomas Koskialho, SPEK
s. 121 oik. Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2009
s. 122 Olli Hakli, Museovirasto, 2019

V MIHIN KIRKKOA VOI KÄYTTÄÄ?

- s. 124 Sirkkaliisa Jetsonen, Museovirasto, 2019
s. 127 ylh. Pentti Mansukoski, Elfhill,
Kirkon kuvapankki
s. 127 alh. Tom Norrgrann, Kirkon kuvapankki
s. 128 vas. Olli Hakli, Museovirasto, 2018
s. 128 oik. Sirkkaliisa Jetsonen, 2019
s. 129 ylh. Soile Tirilä, Museovirasto, 2018
s. 129 alh. Sirkkaliisa Jetsonen, 2019
s. 130 Elisa Heikkilä, Museovirasto, 2009
s. 131 Sirkkaliisa Jetsonen, Museovirasto, 2018
s. 132 Sirkkaliisa Jetsonen, Museovirasto, 2018
s. 135 Soile Tirilä, Museovirasto, 2018

Mitä kirkollinen rakennusperintö on? Miten hoitaa kirkollisia rakennuksia niiden arvon mukaisesti?

Kirkollisten rakennusten hoito ja restaurointi on opas ylläpidon rutiineista, korjaus- tai muutoshankkeen suunnittelusta, sen hallinnollisista kysymyksistä sekä hankkeen vaatimien tutkimusten tai selvitysten tilaamisesta. Opasta voi käyttää niin tilaajan edustaja, rakennuttaja, suunnittelija, urakoitsija kuin töiden suorittaja.

Oppaasta on hyötyä seurakunnissa päätöksenteon tukena.
Tietoja voi hyödyntää erilaisten uskonnollisten rakennusten hoidossa.

Museovirasto
Museiverket